

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

**TEORIE SOCIÁLNÍ DOMINANCE: ADAPTACE METODY SDO₆-SCALE
A JEJÍ OVĚŘENÍ V ČESKÉM KULTURNÍM PROSTŘEDÍ**

**THE SOCIAL DOMINANCE THEORY: CONVERSION OF THE SDO-SCALE
METHOD AND ITS VERIFICATION WITHIN CZECH CULTURAL CONTEXT**

Magisterská diplomová práce

Autor: Bc. Jiří Loučný
Vedoucí práce: PhDr. Jan Šmahaj, PhD.

Olomouc

2015

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Teorie sociální dominance: adaptace metody SDO₆-Scale a její ověření v českém kulturním prostředí“ vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedl jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Praze dne 19. února 2015

Jiří Loučný v.r.

Poděkování

Děkuji své manželce Terezce za lásku, podporu a zázemí. Děkuji vedoucímu práce PhDr. Janu Šmahajovi, PhD. za věcné připomínky, ochotu k diskuzi a vstřícnost, doc. PhDr. Vladimíru Řehanovi za inspiraci a podporu. Děkuji řediteli ÚOOZ plk. Mgr. Robertu Šlachtovi a řediteli NPC plk. Mgr. Jakubu Frydrychovi, za umožnění studia při zaměstnání. Děkuji spolužákům denního studia za poskytovanou informační a emoční podporu.

OBSAH

Úvod	5
------------	---

TEORETICKÁ ČÁST

1. Meziskupinové vztahy v psychologii.....	8
1.1. Poválečná psychologie	8
1.2. Komplexní pohled: Teorie sociální identity	9
2. Procesy, související s meziskupinovými vztahy	11
2.1. Meziskupinové chování (meziskupinová interakce)	11
2.2. Související intrapsychické procesy	12
2.2.1. Skupinová (sociální) identifikace.....	12
2.2.2. Sociální kategorizace	13
2.2.3. Meziskupinové zkreslení (intergroup bias).....	15
3. Teorie sociální dominance	17
3.1. Tři systémy meziskupinové hierarchie	17
3.2. Mechanismy vytváření a udržování meziskupinových hierarchií.....	19
3.2.1. Legitimizující mýty.....	20
3.2.2. Institucionální diskriminace	21
3.2.3. Individuální diskriminace	24
3.2.4. Vzájemně se doplňující meziskupinové diskriminační procesy - behaviorální asymetrie.....	24
3.2.5. Asymetrické in-group zkreslení	25
3.2.6. Sebeznehodnocující chování (<i>Self-debilitation</i>)	26
3.2.7. Ideologická asymetrie	26
3.3. Metoda teorie sociální dominance: konstrukt sociálně dominantní orientace (SDO).....	27
3.3.1. Reliabilita SDO-Scale	29
3.3.2. Validita	29
3.3.3. Vliv sociálního kontextu na SDO	33
3.3.4. SDO ve vývoji jedince	34
3.4. Kritika Teorie sociální dominance a konceptu SDO	36
3.4.1. Kritika Turnera a Reynoldsové	36
3.4.2. Rubin a Hewstone: Dualita SDO.....	37
3.4.3. Další možné problémy teorie sociální dominance.....	38

VÝZKUMNÁ ČÁST

4. Výzkumný problém, cíle výzkumu	41
4.1. Ověření reliability	41
4.2. Ověření validity	42
5. Výzkumné hypotézy	44
5.1. Poznámky k hypotéze H2 – zařazení do skupin podle oborů studia/zaměstnání	45
5.2. Další sledované proměnné	49
6. Česká verze SDO₆-Scale	53
7. Administrace	53
7.1. Volba aplikace pro tvorbu on-line formuláře	54
7.2. Webová prezentace	54
7.3. Etické aspekty výzkumu	55
8. Výběr vzorku	59
8.1. Základní soubor	59
8.2. Metoda výběru vzorku	59
8.2.1. Výběr vzorků pro orientační ověření hypotéz H1 a H2	60
8.2.2. Velikost vzorku	61
9. Zpracování dat	62
10. Vzorek	62
10.1. Problém nerepresentativnosti vzorku	62
11. Test reliability - Cronbachovo α	64
12. Ověření validity	67
12.1. Porovnání skupin podle proměnné „pohlaví“	68
12.2. Porovnání skupin podle proměnné „obor zaměstnání/studia“	69
12.3. Ověření hypotéz po vyrovnání souborů	71
12.3.1. Porovnání skupin podle proměnné „pohlaví“	73
12.3.2. Porovnání skupin podle proměnné „obor“	74
13. Diskuze	76
14. Závěr	81
15. Souhrn	82
Seznam použitých zdrojů	85
Seznam příloh	92

Úvod

Jako policista se setkávám s různými podobami lidské agrese. Jednou z nejvýraznějších se mi zdá být agrese meziskupinová – měl jsem možnost ji zažít jako závistivé výpady nemajetných proti těm, kterým se dařilo lépe, pohrdavou agresi majetných vůči každému a všemu, nebo třeba v přezíravém přístupu policistů k „drbanům“ (slangové policejní označení pro podezřelé, zadržené a nepřizpůsobivé osoby). Zajímavým studijním materiálem jsou bezpochyby také výkřiky některých jedinců, pronášené na internetových diskusních fórech, nebo dokonce i politiky v rámci volební kampaní. Naprosto mě však šokovaly zážitky z mise OSN, pro kterou jsem pracoval na Balkáně: způsob, jakým se dvě etnika mezi sebou nenáviděla natolik, že se vzájemně snažila o úplné vyhlazení, a nenávist, zakořeněná i v generaci, která válku nezažila, prakticky přesahovaly moje chápání. Nevěřičně jsem se zarazil, když mi moje známá Albánka, sympatická absolventka konzervatoře a velice inteligentní osoba, v přátelském hovoru sdělila, že současná mírová situace je jen dočasná a ona doufá, že jednoho dne „překročí řeku a jednou provždy se zbaví všech Srbů.“

Můj zájem o mechanismy, které vedou „normální“ a „slušné“ lidské bytosti až k tomu, že „v zájmu obrany národa“ či jiných „vyšších principů“, rozpoutají peklo genocidy, mě poté při studiu psychologie nejprve dovedl k Tajfelově a Turnerově Teorii sociální identity a následně na tuto teorii navazující Sidaniovu Teorii sociální dominance, v Čechách zatím ne až tak známou. Ač se obě teorie zabývají meziskupinovými vztahy obecně, mám za to, že zjištění a teoretické úvahy, z oblasti meziskupinových vztahů lze aplikovat i na vztahy mezietnické, které popisuji v úvodu, pokud si zároveň budeme vědomi kulturně společenského rámce takového vztahu. I když je mezietnický konflikt zvláštním případem meziskupinového dění, probíhá nejspíš obdobným způsobem a podle obecných pravidel jako ostatní konflikty mezi sociálními skupinami. Vycházím z toho, že etnikum je také sociální skupinou, byť specifickou. Obdobný přístup jsem zaznamenal u řady autorů: Institut pro kriminologii a sociální prevenci v publikaci „Interetnické konflikty“ (2004) uvádí přístupy A. Adorna, E. Fromma a dalších, zabývajících se obecně meziskupinovými konflikty, Zel'ová v kapitole „Psychologie

ethnicity“ (in Výrost, Slaměník, 2008) popisuje „etnické postoje“, „etnické předsudky“ a „etnické stereotypy“, nicméně je následně začleňuje do obecných kategorií, a i Tajfel (podle Výrosta a Slaměníka, 2008, s. 365) vysvětluje mezietnický konflikt v rámci vztahu minorita – majorita (podřízená – dominantní sociální skupina).

O Teorii sociální dominance jsem ve třetím ročníku studia napsal i svou postupovou práci (Loučný, 2013), v jejímž rámci jsem mj. do českého jazyka převedl nástroj k ověřování hypotéz s touto teorií souvisejících, Škálu sociální dominance (SDO-Scale). V rámci diplomové práce bych se rád věnoval přípravě tohoto nástroje pro jeho použití českém prostředí – tedy zejména ověření jeho reliability a i alespoň orientačnímu ověření jeho validity. V obecné části práce se do značné míry budu držet osnovy své ročníkové práce. Domnívám se, že stojí za to, přiblížit moderní teorie meziskupinových vztahů českému čtenáři, a připravit nástroj pro jejich výzkum v našich (českých) podmínkách, neboť v současnosti, jak uvádí Kouřilová (2011, s. 12): „*V české psychologii není výzkum meziskupinových vztahů, tak jak je pojmán v zahraniční mainstreamové psychologii, příliš obvyklý.*“

TEORETICKÁ ČÁST

1. Meziskupinové vztahy v psychologii

1.1. Poválečná psychologie

Na počátku psychologického výzkumu meziskupinových vztahů a meziskupinového násilí stála druhá světová válka. Svět byl zaskočen brutalitou válečného běsnění a rozsahem zločinů, kterých se některé mocnosti, a to i v „civilizované Evropě“ dopouštěly, jako byl holokaust a masové vraždění homosexuálů a mentálně postižených. Rozsah problému byl takový, že před ním bezradně stály i největší psychologické kapacity té doby: pro psychologii se jednalo o téma neprozkoumané a nebylo vysvětlitelné pouze na základě dosavadních zjištění. Poválečná léta tak s sebou přinesla teorie a studie zaměřené na některé aspekty lidské psychiky, spojené s agresivitou a také se skupinovým vlivem na jedince – jako např. výzkumy konformity S. Asche, S. Milgrama, koncepci autoritární osobnosti T. Adorna a ještě před skončením války sepsané dílo „Dialektika osvícenství“ (Adorno & Horkheimer, 2009), experimenty P. Zimbarda, myšlenky, které K. Lorenz zpracoval v knize „Takzvané zlo“, a v sedmdesátých letech na předchozí díla reagující kniha E. Fromma „Anatomie lidské destruktivity“ (Fromm, 2007).

Každý z uvedených autorů se zabýval jiným aspektem lidské psychiky, a i když se opírali o rozdílná teoretická východiska, každá z jejich teorií nějak přispívala do složité mozaiky pochopení. Je však třeba poznamenat, že jejich přístup byl značně reduktivní – akademickou situaci komplikoval fakt, že opravdová sociální psychologie se teprve rodila – zatímco psychologie, coby vědní obor, se zabývala interindividuálním chováním a jeho mechanismy a v podstatě jen okrajově působením skupiny na jedince, vztahy a chování mezi sociálními skupinami bylo doménou další společenské vědy – sociologie. Erlich (1973, in Tajfel, 1982, s. 2) dokonce tvrdí: *„K vysvětlení situace etnik ve společnosti je třeba dvou různých teorií. Jedna musí být teorií meziskupinového chování – sociologickou, užívající převážně historických zdrojů. Druhá teorie je sociálně psychologická. Její doménou jsou kognitivní faktory a vztah těchto faktorů k interpersonálnímu chování jedince.“* Nejspíš proto, že ve společenských vědách převažoval právě tento přístup, snažili

se psychologové redukovat vztahy a konflikty meziskupinové na souhrn konfliktů interpersonálních a tyto pak vysvětlit – třeba působením pudu smrti (S. Freud), či konceptem destruktivního charakteru (E. Fromm). Až později docházelo k integraci jednotlivých myšlenkových proudů a snaze vidět problém „z více míst.“

1.2. Komplexní pohled: Teorie sociální identity

Redukce meziskupinových vztahů na vztahy interpersonální se nadále ukazovala být neudržitelnou. V sedmdesátých letech zveřejnil P. Zimbardo svůj „Vězeňský experiment“ (Zimbardo, 1973). I přesto, že je tomuto experimentu vyčítána řada metodologických pochybení, domnívám se, že poměrně dobře prokazuje specifický vliv sociálního kontextu, resp. členství v sociální skupině, na chování jejích členů.

Ve stejné době představil Britský psycholog Henri Tajfel svou **Teorii sociální identity**, která v sobě integrovala hlediska sociologická i psychologická: společně s dalšími spolupracovníky se zaměřili na „*meziskupinové vztahy a skupinové procesy, aniž by je redukovali na meziosobní vztahy.*“ (Bačová in Slaměník, Výrost, 2008, s. 109). Tajfel (1970, s. 96) se vůči redukcionistickým a striktně psychologickým (ve smyslu, v jakém jsou definovány v předchozí kapitole) přístupů vymezuje: „*...zabývaly se spíše postoji a ne chováním, spíše předsudky než diskriminací. Zejména diskriminace je více přímou funkcí sociální situace, než výrazem postoje, a postoje nejsou kvalitním prediktorem diskriminačního jednání.*“ Jinými slovy: vysvětlovat chování jedince, coby člena sociální skupiny, bez přihlídnutí ke kontextu sociální situace, ve které se tento jedinec nachází, je nedostačující. Sociální situace je sama o sobě jedním ze zásadních činitelů, ovlivňujících chování tohoto jedince k sociálním skupinám, potažmo k jejím členům. Meziskupinové a interindividuální chování spolu souvisí – Tajfel (1978) je popisuje jako dva koncové body úsečky: výsledné chování individua (tedy to, kde se na oné pomyslné úsečce nachází) je dáno řadou situačních i osobnostních faktorů (charakteristikami i zkušenostmi participantů sociální interakce).

Teorie sociální identity vychází z předpokladu, že hodnocení členské skupiny je integrální součástí sebehodnocení jedince (Hogg & Turner, 1987), a proto je

motivován k tomu, aby v rámci svého dobrého sebehodnocení udržoval i vysoké skupinové sebehodnocení, neboli „*pozitivní sociální identitu*“ (Bačová in Slaměník & Výrost, s. 117). Má-li možnost, bude si vybírat členství v takových skupinách, které mohou jeho sebehodnocení dále zvyšovat. Není tedy překvapivé, že je zároveň motivován k tomu, aby svoje chování, prožívání a vnímání „sladil“ s požadavky skupiny. Kouřilová (2011, s. 13) dokonce uvádí, že *”motivy vyplývající ze skupinové příslušnosti jsou často lepšími prediktory chování než motivy individuální.”*

Dnes lze považovat vliv sociální identity na psychiku jedince za výzkumně poměrně dobře prokázaný - např. výzkumy Zimbarda (1973), Franka a Gillovice (1988), Tajfela (1970, 1978), Schmitta (et al., 2006) a dalších.

2. Procesy, související s meziskupinovými vztahy

Meziskupinová interakce a vztahy mezi skupinami jsou ovlivněny vzájemným dynamickým působením několika složek: (1) intrapsychickými procesy a mechanismy interagujícího jedince (sociální identifikace a kategorizace), a (2) zároveň jsou psychické procesy a stavy jedince ovlivněny jak skupinovými, tak meziskupinovými procesy (intergroup bias, sociální žádoucnost a další).

2.1. Meziskupinové chování (meziskupinová interakce)

Pravděpodobně nejlépe dokumentovatelnou složkou meziskupinových vztahů jsou přímo jejich projevy - meziskupinové chování. Výzkum meziskupinových vztahů však není možné redukovat pouze na jeho vnější projevy – meziskupinové chování není jen výsledkem jednoduché reakce na vnější podnět, nýbrž složitých procesů, probíhajících v psychickém aparátu jedince a v sociální skupině. Tajfel působení intrapsychických procesů zdůrazňuje, vychází z původní Sherifovy definice (Sherif, 1966, in Tajfel, 1982, s. 1) a vymezuje meziskupinové chování takto: *„Kdykoliv jedinec, náležející k jedné skupině, vstoupí do vzájemného kontaktu, ať již hromadně nebo individuálně, s další skupinou nebo jejími členy, ve smyslu jejich skupinové identifikace, jedná se o případ meziskupinového chování.“* Vhodnějším pojmem než „meziskupinové chování“ se mi jeví „meziskupinová interakce“, neboť tento pojem zdůrazňuje vzájemné působení účastníků meziskupinového kontaktu. V tomto textu budu oba pojmy používat ve stejném významu.

Jak plyne z uvedené Tajfelovy definice, znakem meziskupinového chování je nejen interakční behaviorální aktivita („vstoupí do vzájemného kontaktu“), ale zejména aspekt kognitivní, vztahující se k samotné existenci skupin. Na tuto existenci můžeme nahlížet ze dvou perspektiv: (1) z hlediska externího vnímáme existenci vnějšího, obecně rozpoznatelného a uznávaného znaku (jako je třeba zařazení ve školní třídě, profesní příslušnost - hasiči, lékaři, právníci, piloti, apod.), podle kterého můžeme skupinu rozpoznat, (2) z hlediska interního, tedy z pohledu zmíněného procesu skupinové (či sociální) identifikace, tedy faktu, že jedinec vůbec připustí existenci skupiny a toho jak tuto existenci vnímá. Skupinu, kterou jedinec

vnímá jako členskou, tedy s kterou se identifikuje, označujeme jako „in-group“, skupiny neidentifikační označujeme jako „out-group“.

Sociální identifikace je značně individuální proces a hlediska externí se ne vždy kryjí s interními - napadá mě příklad: zatímco řada strážníků městských policí se identifikuje jako „policisté“ (hledisko interní) a asi jsou i veřejností podobně vnímáni (hledisko externí?), většina policistů (tedy příslušníků PČR, členů skupiny „policisté“ ve smyslu zákona – hledisko externí) je takto nepercipuje (hledisko interní – rozlišování out-group a in-group).

2.2. Související intrapsychické procesy

2.2.1. Skupinová (sociální) identifikace

Klíčovým procesem meziskupinové interakce, její nezbytnou podmínkou, je skupinová identifikace. Tajfel (1982) popisuje dvě obligatorní složky skupinové identifikace: (a) kognitivní, která spočívá ve vědomí jedince o příslušnosti k předmětné skupině, (b) složku hodnotící („*evaluative*“ - Tajfel, 1982, s. 2), která je nositelem hodnotových konotací, které jedinec skupině připisuje. Někteří autoři (např. Kouřilová, 2011) hovoří i existenci další složky skupinové identifikace, kterou je složka emoční, vyjadřující emoční náboj spojený se skupinou. Proces sociální identifikace tedy Tajfel chápe spíše jako mechanismus identifikace Self s členskou skupinou, než jako mechanismus rozlišení příslušnosti druhého (druhých) k jiné sociální skupině (myslím, že v tomto smyslu je výstižnější hovořit o procesu sociální kategorizace).

K tomu, abychom se cítili členy libovolné sociální skupiny, lidově řečeno abychom ji vzali za svou a začali se podle toho chovat, stačí poměrně málo. Experimenty s paradigmatem minimální skupiny (kdy probandy rozdělujeme do arbitrárně definovaných skupin o minimální velikosti) ukázaly, že stačí, aby skupina byla definována třeba jen barvou trička (Frank & Gilovich, 1988), nebo zcela nesmyslně („příznivci osoby A“ vs. „příznivci osoby B“, přičemž obě osoby jsou smyšlené - srov. Turner, 1975). V průběhu některých experimentů byl dokonce probandům znemožněn kontakt s jinými členy skupiny, takže jediné, co se účastník experimentu dozvěděl, bylo „*do jaké skupiny byl vlastně zařazen*“

(Billig, 1972, in Turner, 1975 s. 13).“ I takto nezřetelně definované členské skupiny mají vliv na chování, myšlení a prožívání jedince!

Mechanismy skupinové identifikace, zejména související motivační procesy, jsou předmětem dalšího zkoumání:

M. Brewerová (1991) formulovala **Teorii optimálního rozlišení (Optimal distinctiveness theory)**. Předpokládá, že sociální identita vzniká působení dvou paralelních tendencí: (1) potřeby přizpůsobení se (need for assimilation) – projevuje se přizpůsobením požadavkům skupiny a identifikací se skupinou, (2) potřeby odlišení se (need for differentiation) – ta se projevuje potřebou se lišit od členů jiných, nečlenských skupin. Její model je zajímavý právě popisem skupinové identifikace coby výsledku dynamických kognitivních procesů, tato teorie by však zasluhovala dalšího rozpracování (Hewston, Rubin & Willis, 2002).

D. Abrams a M. A. Hogg (in Hogg, Mullin & Jetten, 2000) jsou autory **Teorie redukce subjektivní nejistoty**. Soudí, že jednou z cest, kterou je možné ve složitém prostředí snížit subjektivně nepříjemný pocit nejistoty, je právě identifikace se sociální skupinou, která nabízí jasná pravidla chování a organizace (Hewston, Rubin & Willis, 2002). Z toho vyplývá, že pro potlačení pocitu nejistoty bude účinnější identifikace spíše s více homogenní než heterogenní sociální skupinou, a naopak - při prožitku nejistoty se bude zvyšovat homogenita skupiny (Hogg, Mullin & Jetten 2000). Přínosem této teorie je zahrnutí jak situačních faktorů (prožitek nejistoty), tak skupinových specifik (homogenita skupiny) do procesu sociální identifikace.

I Veelenová, Ottenová a Hansenová (2013) soudí, že způsob, kterým probíhá skupinová identifikace, se liší podle toho, zda má skupina jasné znaky, je jasně ohraničená a homogenní, či nikoliv. Výzkumně prokázaly, že zatímco v prvním případě se se skupinou identifikujeme tím, že implikujeme skupinové prototypy do svého Self (proces **self-stereotyping**), ve druhém případě projikujeme naopak své Self do toho, jak skupinu chápeme (proces **self-anchoring**).

2.2.2. Sociální kategorizace

Vzhledem ke složitosti okolního světa není člověk schopen za všech okolností zpracovávat a kriticky hodnotit všechny dostupné informace o okolním světě: z prostředí (a to nejen sociálního) přijímáme takové množství informací,

že kdybychom se měli každou zabývat, nejspíš by došlo k přehlcení kognitivních kapacit. Proto si vytváříme systém jednotných vodítek a zjednodušených vzorců, které nám pomáhají se ve světě orientovat. I kognitivní mechanismy v procesu sociální interakce podléhají podobným zjednodušením. Tajfel (1981, s. 132) jako příklad takového kognitivního zjednodušení uvádí **stereotypy**: „*nabízejí jednoduchost a pořádek tam, kde je složitost a téměř náhodná proměnlivost.*“ Zároveň však upozorňuje, že jsou „*spíše tendencemi ke zjednodušení, než k ostré dichotomii: jinými slovy, v každé situaci bychom měli dosáhnout takového zjednodušení, aniž bychom museli příliš přizpůsobovat fakta.*“

Jedním z typických kognitivních procesů souvisejících s meziskupinovými vztahy, je proces **sociální kategorizace** – umožňuje nám relativně rychle zařadit člověka, resp. určit jeho příslušenství k sociální skupině.

Schneider (2005, in Kouřilová 2011) popisuje tři základní principy, podle kterých volíme kritéria zařazování osob do členských skupin: (1) **Primárnost** – jako primární volíme ta kritéria, která jsou nejjednodušší a nejobecnější: věk, pohlaví, rasa. I když zapomeneme jméno a možná i tvář člověka, který nám byl představen, nejspíš si vybavíme, že to byl mladý černoš. (2) **Významnost** kategorie, kterou použijeme, je dána konkrétním sociálním kontextem: vybíráme takové znaky, které umožňují nejlépe rozlišovat a jsou pro daný kontext významné: při jednání s managementem sportovního klubu tak budeme rozlišovat osoby podle jejich funkce v tomto klubu (čili „trenér“, nikoliv „muž, sportovec, 45 let, absolvent FTVS“). Bruner (et al., 1957) v této souvislosti hovoří o navíc **principu metakontrastu**: vybíráme si taková kritéria, která zdůrazňují rozdíly mezi kategoriemi, než uvnitř kategorií. Pokud bychom na stejnou osobu narazili v jiné sociální situaci, kritéria se pravděpodobně budou lišit. (3) **Postavení kategorií v hierarchickém systému** – předpokládáme, že jednotlivé kategorie jsou hierarchicky seřazeny podle své obecnosti: kategorie „ženy“ je nadřazena kategorii „blondýnky“, ale podřazena kategorii „lidé“.

Proces identifikace se skupinou se navíc projevuje obecnou tendencí zvýrazňovat vnímané rozdíly mezi členskou a nečlenskými skupinami a souběžně zanedbávat rozdíly uvnitř in-group (např. Tajfel, Wilkes, 1963, in Kouřilová, 2011; Tajfel, 1982). Tato tendence je patrně způsobena kognitivním procesem,

majícím za cíl potvrzení skupinové identity jejím jasným ohraničením „my versus oni“ (Tajfel, 1982). V souladu se situačním kontextem tedy budeme vybírat ty kategorie, které jsou důležité pro odlišení od out-groups, bez ohledu na arbitrárnost těchto znaků. Jejich konkrétní volba bude ovšem záviset nejen na situačním kontextu, ale na osobních preferencích a momentálním stavu jedince.

2.2.3. Meziskupinové zkreslení (intergroup bias)

Podle Teorie sociální identity je sebehodnocení jedince syceno skupinovým sebehodnocením. Vysokého skupinového sebehodnocení lze nejlépe dosáhnout tak, že vlastní „členskou“ skupinu vyzdvihujeme (proces in-group favoritism), a nečlenské skupiny, tzv. „out-groups“, dehonestujeme (proces out-group derogation): *„jedinci proto snižují hodnocení členů jiných skupin, aby jejich skupina vyzněla příznivěji a měla lepší postavení ve společnosti.“* (Bačová in Slaměník & Výrost, s. 117). Leyens (et al., 2002) považuje právě tento úkaz za zdroj meziskupinových nerovností a násilí. Zároveň však zdůrazňuje, že ponižování a násilí vůči out-groups (hovoří v tomto smyslu dokonce o fenoménu „infra-humanizace“) je ve smyslu Teorie sociální identity způsobeno snahou o ochranu a zlepšení skupinového sebehodnocení a tím i vlastní sociální identity, nikoliv apriorní nenávisť k některým nečlenským skupinám.

Proces, při kterém dochází ke zkreslení meziskupinových rozdílů výše uvedeným způsobem, označujeme jako **meziskupinové zkreslení** (intergroup bias). Výraz „bias“ v anglickém názvu tohoto fenoménu nám napovídá, že takové zkreslení je *„nefér, nelegitímní, a nesoudné – v tom smyslu, že přesahuje objektivně prokazatelnou situaci“* (Hewstone, Rubin & Willis, 2002, s. 576). Meziskupinové zkreslení se projevuje v oblasti kognitivních procesů (stereotypizace), hodnotících reakcí a s tím souvisejících emocí (předsudky), a samozřejmě v chování - jako diskriminace (Hewstone, Rubin & Willis, 2002).

Zajímavým zjištěním byl fakt, že jsou-li lidé konfrontováni s faktem vlastní smrtelnosti, projevují sklon k většímu meziskupinovému zkreslování (Hewston, Rubin & Willis, 2002). Podle Greenberga, který formuloval **Teorii zvládnání strachu (Terror management theory)** se snaží člověk, který si je vědom si konečnosti své existence, tuto konečnost překonat adaptací takových kulturních vzorců, které jeho život naplní stabilitou, trvalostí a příslibem budoucího pokračování (Greenberg

et al., 1990; Hewston, Rubin & Willis, 2002, Sidanius & Pratto, 1999). Nositelem takových vzorců může být sociální skupina: sdílení skupinových hodnot sytí sebehodnocení: „člověk s vysokým sebehodnocením cítí, že naplňuje hodnoty odpovídající požadavkům kulturních vzorců, a tím dosahuje určité formy nesmrtelnosti.“ (Hewston, Rubin & Willis, 2002, s. 582). Členy vlastní skupiny (in-group) proto hodnotíme pozitivně – potvrzují společně sdílené kulturní vzorce a potvrzují naši hodnotu, naše vidění světa, „nárok na nesmrtelnost“, zatímco členové ostatních skupin (out-groups) jej přímo ohrožují. Bráníme se tomu tak, že je dehonestujeme a útočíme na ně.

Greenberg proto soudí, že existenční úzkost je primárním zdrojem meziskupinového zkreslení (Greenberg et al., 1990). Obávám se ovšem, že úvaha o existenční úzkosti coby exkluzivním zdroji meziskupinového zkreslování neobstojí – přiřazují se tak ke skeptickým Sidaniovi a Pratto (1999), či Hewstonovi, Rubinovi a Willisovi (2002), kteří uvádějí (s. 582): „*klíčová otázka ve vztahu k Teorii sociální identity zní: pramení potřeba sebeúcty z obecné potřeby redukce strachu ze smrti, nebo je snad potřeba redukce strachu ze smrti projevem více obecné potřeby pozitivního sebehodnocení?*“

3. Teorie sociální dominance

Sociální psychologové James Sidanius a Felicia Pratto vytýkají předchozím teoriím jejich neúplnost: oceňují sice východiska Teorie sociální identity, nicméně pozorují, že rozsah některých meziskupinových konfliktů – jako je např. rozsáhlá národností genocida a snaha o úplné vyhlazení jiných skupin - může být jen těžko vysvětlen mechanismy meziskupinového zkreslení vyplývající z potřeby zvýšení skupinového sebehodnocení (Sidanius & Pratto, 1999). Navíc upozorňují na tendence některých sociálních skupin chovat se v daném kontextu podřazeně. Pohled dosavadních teorií je podle nich omezený v tom, že buď se snaží integrovat skupinové a meziskupinové procesy, jsou tyto teorie stále primárně psychologické a dostatečným způsobem nereflektují na meziskupinovou dynamiku z pohledu dalších společenských věd, zejména sociologického a ekonomického (Sidanius & Pratto, 1999, či Sidanius, Pratto, Laar & Levin, 2004). Proto navrhují vlastní přístup: Teorii sociální dominance, která by nebyla ani čistě psychologická, ani sociologická, jako spíše integrativní v tom smyslu, že se snaží sjednotit poznatky z více oborů do jednotného teoretického rámce. Vycházejí zejména z poznatků Teorie sociální identity, kterou rozšiřují o poznatky dalších sociologických a ekonomických teorií, včetně např. některých úvah Marxe & Engelse.

Teorie sociální dominance předpokládá, že všechna lidská společenství mají tendenci tvořit hierarchicky strukturovaný systém skupin (Sidanius & Pratto, 1999, s. 31, či Sidanius, Pratto, Laar & Levin, 2004, s. 846), v němž jsou skupiny nadřazené ekonomicky a mocensky zvýhodněny vůči skupinám podřazeným. Nadřazené skupiny se snaží si zachovat svou výhodnou pozici, k čemuž využívají mj. i nástrojů systémového útlaku. Individuální míra, do jaké jedinec projevuje uvedené tendence, je dána jeho členstvím v konkrétních sociálních skupinách, resp. (v souladu s poznatkami uvedenými v předchozích kapitolách) jeho identifikací s danou skupinou v momentálním situačním kontextu.

3.1. Tři systémy meziskupinové hierarchie

Jedním z výchozích předpokladů teorie sociální dominance je tvrzení, že v každé společnosti, produkující ekonomický přebytek, existují tři kvalitativně

rozdílné systémy diskriminace, které jsou základem pro vznik meziskupinových hierarchií (Sidanius, Pratto & Levin, 2006, s. 273): (1) **system na bázi věku** (*age system*) – typicky představovaný disproporční distribucí moci dospělým oproti dětem; (2) **system na bázi pohlaví** (*gender system*) – ve kterém mají muži vyšší politickou, vojenskou a ekonomickou moc než ženy – tyto rozdíly existují nejen na základě biologických ale i kulturních faktorů (srov. např. Sidanius, Cling & Pratto, 1991); (3) **arbitrárně tvořený system** (*arbitrary-set system*) – ve kterém je různým sociálním skupinám, definovaným na základě „arbitrárních“ hledisek (tedy nikoliv biologických, či spojených s životním cyklem) disproporčně umožňován přístup k předmětům pozitivní či negativní sociální hodnoty. Za arbitrární hlediska považujeme například taková, jako je rasa, náboženství, národnost, majetek apod.

Sidanius (in Sidanius, Pratto & Levin, 2006) s odkazem na práce Kawanaky (1982, 1989) a Striera (1994) dokonce uvádí, že těmito třemi způsoby definované skupiny můžeme pozorovat i u primátů. Uvedená triáda je dle teorie sociální dominance univerzální všem lidským společnostem (srov. Sidanius & Pratto, 1999), nicméně rozsah a dopad jednotlivých systémů se může diametrálně lišit nejen mezi různými společnostmi, ale i v jediné společnosti v průběhu času. Existuje například podstatný rozdíl mezi tím, co je v různých kulturách (a sociálních skupinách) označováno za „dětství“, a co je vlastně dětem dovoleno a zakázáno: zda smí pracovat, ženit se a vdávat, kdy se smí účastnit lovu, kdy smí řídit automobil atd. Snad ještě patrnější jsou interkulturní rozdíly v případě systému na bázi pohlaví: je určitě rozdíl mezi postavením žen ve Švédsku (kde ženy dosáhly v podstatě rovného postavení, což ovšem ale neplatilo ještě začátkem 20. století) a žen ve státech, kde vládne právo šaría.

Sidanius (Sidanius & Pratto, 1999, Sidanius, Pratto, Laar & Levin, 2004) zdůrazňuje, že uvedené tři systémy jsou natolik kvalitativně odlišné, že každý z nich představuje samostatný faktor původu meziskupinových nerovností a rozdíly vzniklé na bázi jednoho systému nelze v žádném případě zaměňovat za zvláštní případ systému druhého. Významné postavení má arbitrárně tvořený system: je nejrozsáhlejší a jeho vliv je stran meziskupinové diskriminace nejsilnější. Od ostatních dvou se liší v těchto třech základních bodech: **pružnost, úroveň násilí, zaměření**:

1) **Pružnosti** v této souvislosti rozumíme arbitrárnost, na základě které jsou definovány jednotlivé sociální skupiny – zatímco kategorie „žena/muž“, „dítě/dospělý/senior“, jsou relativně stabilní s poměrně jasnými definičními kritérii, arbitrárně stanovená kritéria mohou být jakákoliv, často bývají nejasná a jsou značně situačně závislá: jak například definujeme, kdo je to „Rom“? Podle odstínu barvy kůže, jména, specifického genu, nebo snad podle toho, k jaké národnosti se člověk sám hlásí? V konkrétním kontextu (mezi Romy) navíc může hrát zásadní roli i příslušnost ke skupině v rámci etnika (Sinti, Olašský Róm,...), která je v dalších kontextech pro většinovou společnost nevýznamná, až nerozeznatelná.

2) Arbitrární systémy se mohou ve srovnání s dalšími vyznačovat významně vysokou **úrovní násilí**, dokonce až snahou o totální likvidaci out-group: zatímco v žádné společnosti nebyla zaznamenána snaha o vyhlazení žen, mužů, nebo dětí dospělými (Sidanius, Pratto & Levin, 2006), případy národnostní, či náboženské genocidy (arbitrárně definovaná kritéria), jsou všeobecně známé – vzpomeňme např. na holokaust, či násilnosti ve Rwandě.

3) **Zaměření**: podle teorie sociální dominance jsou arbitrární systémy vytvářeny zejména s cílem kontroly dominantní skupiny mužů nad podřízenými skupinami mužů (tzv. „*subordinate male target hypothesis*“ - Sidanius & Pratto, 1999). Sidanius (Sidanius, Pratto & Levin, 2006) usuzuje, že právě to je důvodem, proč se tento systém vyznačuje natolik vysokou mírou násilí: muži jsou častějšími pachateli i oběťmi trestných činů - podle policejních statistik (dostupné z www.mvcr.cz) je tomu tak i v ČR - a „*hromadné násilí - od vojenských tažení přes gangy až po lynčování je téměř výhradně podněcováno, organizováno a řízeno muži*“ (Sidanius, Pratto & Levin, 2006 podle Edgertona, 2000; Keegana, 1993). Podle OSN (United Nations, 2002) jsou dokonce i znásilnění žen v kontextu mezietnických konfliktů často páchána za účelem ponížení jejich příbuzných mužů! Arbitrárně definovaná kritéria diskriminace se tak spojují s dalšími systémy.

3.2. Mechanismy vytváření a udržování meziskupinových hierarchií

Teorie sociální dominance netvrdí, že by meziskupinové nerovnosti byly udržovány výhradně či převážně za užití násilí, i když se meziskupinovým násilím

zabývá. Jedná se však jen o jeden z projevů meziskupinové diskriminace. Meziskupinová hierarchie je totiž podle Teorie sociální dominance udržována komplikovaným systémem vzájemně provázaných procesů, projevujících se na více úrovních diskriminace: institucionální diskriminace, diskriminace mezi jedinci, a tzv. „doplňující se meziskupinové procesy“ („*collaborative intergroup processes*“ - Sidanius, Pratto & Levin 2006, s. 275). Jejich existence je legitimizována pomocí konsenzuálně sdílených ideologií, „legitimizujících mýtů.“

3.2.1. Legitimizující mýty

Sidanius (in Sidanius, Pratto & Levin, 2006, s. 275) legitimizujícími mýty rozumí „*konsenzuálně sdílené hodnoty, přístupy, přesvědčení, stereotypy a kulturní ideologie*“ - jedná se o jednotlivá tvrzení, či celé myšlenkové systémy, které vysvětlují a ospravedlňují, případně bagatelizují určité aspekty nerovnosti, nebo celý, meziskupinově nerovný společenský systém (*Hierarchy-enhancing legitimizing myths*, čili **hierarchii podporující legitimizující mýty**), nebo se naopak staví proti nerovnostem či se je snaží vyrovnat (*Hierarchy-attenuating legitimizing myths*, **hierarchii potlačující legitimizující mýty**) (Sidanius & Pratto, 1999). V případě legitimizujících mýtů není z hlediska teorie sociální dominance podstatné, zda jsou tato tvrzení pravdivá, či nikoliv, jde spíše o jejich užití ve společenském kontextu ve vztahu k nerovnosti skupin (srov. např. Gellnerovu úvahu v souvislosti s diskriminací Romů: „*jestliže je přisuzování dotyčné inferiority oprávněné – a kdoví, v některých případech může být – pak tím diskriminace získává jakousi oprávněnost*“ - Gellner, 2005, s. 128).

Napadá mě v této souvislosti podobnost s Foucaultovým pojetím diskurzů a epistémé (Foucault, 2007). Zdá se, že i Sidanius (Sidanius & Pratto, 1999; Sidanius, Pratto, Laar & Levin, 2004; Sidanius, Pratto & Levin, 2006) má při teoretickém výkladu tendenci chápat legitimizující mýty spíše jako myšlenkové systémy, než jednotlivá tvrzení: jako příklad legitimizujících mýtů nabízí totiž spíše celé ideologie (komunismus, nacismus, konfucionismus), nebo obecné tendence (rasismus). Při konkrétních výzkumech (např. Pratto, Sidanius, Stallworth & Malle, 1994) však dává přednost spíše dílčím tvrzením, nebo konkrétním stereotypům, které lze lépe zkoumat. Přikláním se spíše k tomuto pojetí, neboť si myslím, že je z praktického hlediska lépe použitelné a vhodnější pro ověřování postulátů

Teorie sociální dominance (srov. kap. 3.3.). Navíc se (oproti Sidaniovi) domnívám, že hovořit o komplexní ideologii jako legitimizujícím mýtu, je zavádějící: Sidanius (Sidanius, Pratto & Levin, 2006, s. 276) například uvádí komunismus jako jeden z příkladů hierarchii omezujícího mýtu. Pomineme-li problém s definicí toho, co je vlastně přesně komunismem, je třeba vzít v úvahu, že i tato ideologie byla (a v Severní Koreji ještě stále je) ve značné míře využita jako legitimizující mýtus obhajující hierarchickou pozici příslušníků momentálně nadřazené skupiny („Strana“) a podklad pro vytváření arbitrárně definovaných sociálních kategorií (např. „kulak“).

Význam a faktický dopad konkrétního legitimizujícího mýtu vychází z toho, jak je tento mýtus přijímán napříč skupinami. Autoři Teorie sociální dominance soudí, že ve stabilních hierarchických systémech existuje značná shoda v přijetí hlavních legitimizujících mýtů napříč sociálními (podřízenými i nadřízenými) skupinami (Sidanius & Pratto, 1999, kap. 3). Výsledné společenské klima a tím i vůle k případné změně systémového uspořádání je pak dána mírou tohoto konsenzu.

3.2.2. Institucionální diskriminace

Teorie sociální dominance postuluje, že významnou součástí systému vytváření a udržování nerovnoměrné meziskupinové hierarchie jsou i instituce, jako například banky, správní úřady, justiční a policejní systém, samosprávné a i vzdělávací instituce. Podílejí se zejména na udržování statu quo (třeba policie a justiční systém) a na asymetrické alokaci zdrojů sociální hodnoty (např. bankovní instituce), a k tomu využívají oporu v legitimizujících mýtech. Instituce naopak mohou recipročně legitimizujícím mýtům dodávat punc „vědeckosti“ a oficiality a tak zvyšovat jejich hodnotu. Stejně jako tomu je v případě legitimizujících mýtů, i instituce působí v obou směrech – ve smyslu podpory meziskupinové nerovnosti a ve smyslu jejich omezení. Proto je také můžeme označovat jako „**hierarchii podporující instituce**“ a „**hierarchii potlačující instituce**.“ Mezi nejvýznamnější hierarchii podporující instituce patří nadnárodní na zisk orientované korporace a justiční a policejní systém (Sidanius, Pratto, Laar & Levin, 2004). Sidanius (in Sidanius, Pratto & Levin, 2006) zdůrazňuje roli bezpečnostního aparátu státu: uvádí, že členové podřízených skupin se častěji dostávají do kontaktu

s bezpečnostními orgány, častěji jsou obviněni z trestných činů a jejich zastoupení ve výkonu trestu je vyšší, než by odpovídalo jejich zastoupení v celkové populaci – v USA je například k trestu odnětí svobody odsouzeno průměrně šestkrát víc Afroameričanů, než bílých Američanů. Byť tento úkaz může být způsoben reálnou vyšší mírou kriminality, páchané osobami černošského etnika, „*podstatnou část je zatěžko připsat čemukoliv jinému než institucionální diskriminaci*“ (Sidanius, Pratto & Levin, 2006, s. 277). V Evropských zemích není etnicita pachatelů či odsouzených osob sledována (vycházím z osobní zkušenosti, kdy jsem se v mezinárodním týmu coby policejní odborník podílel na sledování etnicky motivovaných incidentů), nicméně Večerka a Štěchová (1990) ve své monografii z devadesátých let uvádějí, že relativní zastoupení Romů ve věznicích je výrazně vyšší, než odpovídá jejich zastoupení v celkové populaci ČR. V souvislosti se zmiňovanou institucionální formou diskriminace také stojí za povšimnutí některé výsledky studie Institutu pro kriminologii a sociální prevenci o mezietnických konfliktech (2004), např. postřeh o rasistických postojích policistů (jmenovaná studie, s. 136): „*Nadpoloviční většina policistů zná někoho ze svých kolegů, který má rasistické smýšlení, ale mají pro tento postoj vysvětlení i omluvu.*“

Teorie sociální dominance předpokládá, že hierarchii podporující a hierarchii potlačující instituce se budou lišit v atribuci negativních hodnot jednotlivým skupinám: zatímco hierarchii podporující instituce budou tyto hodnoty (např. kriminalitu, podřadnou práci, lenost) připisovat spíše členům podřízených skupin, hierarchii potlačující instituce naopak.

Hierarchii potlačující instituce, které trvale ohrožují systémovou nerovnost, „*jsou napadány, delegitimizovány a nakonec zrušeny.*“ (Sidanius, Pratto & Levin, 2006, s. 277) Vzhledem k tomu, že hierarchii podporující instituce disponují větší mocí, výsledná podoba společenské meziskupinové hierarchie bude tvořena vzájemným působením obou typů institucí. Díky asymetrické distribuci moci ale vždy zůstane jistá míra nerovnosti zachována. Sidanius (in Sidanius, Pratto & Levin, 2006) vyjmenovává několik důvodů, proč je vliv institucionální diskriminace na celkový obraz meziskupinové hierarchie natolik zásadní:

- a) instituce mají ve srovnání s jedincem vyšší ekonomickou sílu a logistické prostředky - jsou schopny shromažďovat a alokovat značné zdroje

- b) velké instituce (nadmárodní korporace, vlády, mezinárodní organizace) mají značný územní dosah
- c) instituce se snaží udržet svůj způsob fungování a svou existenci - kritiku svých diskriminačních praktik považují za útok na instituci jako takovou
- d) instituce vytvářejí vlastní oficiální i neoficiální pravidla - tím sjednocují činnost svých příslušníků a limitují rozdíly
- e) speciální zákonná úprava zbavuje členy některých institucí odpovědnosti za jejich činy, nebo tuto odpovědnost omezuje (policista či voják pod jednotným velením, poslanecká a soudcovská imunita)
- f) pracovníci instituce mají tendenci vybírat na volné pracovní pozice takové osoby, které odpovídají hierarchické funkci (hierarchii potlačující / hierarchii podporující) instituce (výzkumně ověřeno: Pratto, Stallworth, Sidanius & Siers, 1997, experimenty 3 a 4), a takoví pracovníci jsou pak i lépe hodnoceni a vykazují služební postup (což se typicky projevuje například v rámci policie, coby hierarchii podporující instituci: srov. např. Christopher et al., 1991, či výzkum Leitnera & Sedlaceka, 1976). Soudím, že tento proces je poměrně běžný a projevuje i relativně nenápadně: na volnou pozici pravděpodobně doporučíme někoho, kdo je členem naší referenční skupiny (má např. podobné záliby, nebo světónázor, proces výběru pak shrnuje přirozená lidská úvaha: „mohli bychom si rozumět“) a i vedoucí pracovník se nejspíš při svém rozhodování bude řídit podobnou úvahou.

Myšlenky teorie sociální dominance o institucionální diskriminaci mi ještě při sepisování ročníkové práce přišly poněkud nadsazené, nicméně jsem měl možnost se nad postuláty teorie sociální dominance zamýšlet a dnes mi natolik nadsazené nepřijdou: uvědomíme-li si, nakolik může být jedinec ovlivněn svou příslušností k sociální skupině (srov. kap. 2.2.1.), kterou je bezesporu i instituce, ve které pracuje, očekáváním skupiny vůči tomuto jedinci, spojenému s mocenskou pozicí některých institucí (třeba policie), nezdají se mi myšlenky o fungování institucionální diskriminace tolik šokující. Zajímavým příspěvkem k těmto úvahám jsou některé Zimbardovy výzkumy (např. Zimbardo, 1973), nebo výsledky vývojové studie Motesharreie, Rivase & Kalnayové (2014).

3.2.3. Individuální diskriminace

S odkazem na Tajfelovy úvahy o motivaci diskriminačního chování vůči členům outgroup (Hogg & Turner, 1987) můžeme předpokládat, že diskriminační hlediska individua vycházejí z jeho osobních preferencí, které do značné míry souvisí s členstvím tohoto jedince v sociálních skupinách. Svůj význam v procesu individuální diskriminace mají i legitimizujícími mýty, které fungují jako vodítko a zdůvodnění pro výběr preferovaných a diskriminovaných skupin (Sidanius, Pratto & Levin, 2006).

Samotná povaha sociálních struktur navíc do značné míry diskriminaci podle příslušnosti k sociálním skupinám nahrává: osoby, které jsou členy hierarchicky vyšších skupin, mají více možností (mocenských a hmotných zdrojů) k tomu, aby se dokázali vyhnout sociálně nežádoucím jevům a hodnotám: například bohatí lidé mívají větší vliv na urbanistické plánování obce, a tak je pravděpodobnější,

že blízko jejich domů nebudou umístěny obtěžující stavby, jako je hlučná silnice, vězení, utečenecký tábor. To ale neznamená nutnost chování jedince podle jeho pozice v sociální hierarchii, jen fakt, že je jednodušší jednat v souladu se společenským očekáváním a stávajícím stavem nerovnosti, než se snažit si tento stav uvědomovat a změnit jej (Sidanius, Pratto & Levin, 2006).

Sidanius (Sidanius, Pratto & Levin, 2006) navíc upozorňuje na to, že míra, v jaké jednotliví jedinci vykazují diskriminační chování, spíše než přímo s jejich sociální pozicí souvisí s pozicí jejich vztažných sociálních skupin. Proto se osoby ve stejné pozici v diskriminačních projevech liší: individuální míru, ve které jedinec vykazuje podporu meziskupinově hierarchicky nerovnému společenskému uspořádání, označujeme jako sociálně dominantní orientaci (viz kap. 3.3.).

3.2.4. Vzájemně se doplňující meziskupinové diskriminační procesy - behaviorální asymetrie

Teorie sociální dominance předpokládá, že meziskupinové nerovnosti jsou do značné míry udržovány tzv. doplňujícími se meziskupinovými procesy („*collaborative intergroup processes*“ - Sidanius, Pratto & Levin, 2006; Pratto & Sidanius, 1999), neboli behaviorální asymetrií: tato úvaha implikuje skutečnost, že nejen nadřízené, ale i podřízené skupiny, svým chováním (resp. využitím

specifických strategií chování), podporují meziskupinové hierarchické uspořádání. Nadřizené a podřizené skupiny se mezi sebou v užívaných repertoárech chování liší, nicméně výsledkem využívání těchto rozdílných repertoárů, je zisk pro dominantní skupinu (Sidanius, Pratto & Levin, 2006). Teorie sociální dominance popisuje tři procesy behaviorální asymetrie: asymetrické in-group zkreslení, sebeznehodnocující chování v podřizených skupinách, ideologická asymetrie.

3.2.5. Asymetrické in-group zkreslení

V kapitole o psychických procesech, ovlivňujících meziskupinové chování (2.2.3.) jsem se zmínil o obecné tendenci zvýrazňovat vnímané rozdíly mezi skupinami, při současném přehlížení rozdílů uvnitř členské skupiny a o tendencích ke zvýhodnění vlastní skupiny (intergroup bias). Teorie sociální dominance nadto tvrdí, že míra snahy o zvýhodňování se mění v souvislosti s pozicí skupiny v hierarchickém systému: členové dominantních skupin, ve stabilním asymetricky uspořádaném systému, budou oproti členům podřizených skupin vykazovat větší míru této tendence (Sidanius, Pratto & Levin, 2006; Pratto & Sidanius, 1999). Tato tendence bude navíc přímo souviset s přijetím odpovídajících legitimizujících mýtů: čím se společenský systém jeví správnější a logicky uspořádaný, tím bude větší rozdíl mezi členy podřizených a nadřizených skupin v tendenci ke zvýhodnění jejich skupiny. Krajním případem zkreslení pak může být i preference nečlenských skupin členy podřizených skupin (out-group favoritism). Pratto a Sidanius (1999) uvádějí výzkum, ve kterém porovnávali sklon zvýhodňovat in-group mezi dominantní skupinou bílých a Američanů a podřizenou skupinou, sestávající z Afroameričanů a Latinoameričanů: mezi těmi, kdo společenský systém hodnotili jako spravedlivý, vykazovali výrazně větší tendence ke zvýhodňování in-group bílí Američané, mezi těmi, kdo systém hodnotili jako nespravedlivý, dosahovali vyšších hodnot členové podřizených skupin.

Zajímavým příspěvkem k těmto postulátům teorie sociální dominance jsou závěry Motesharrie, Rivase a Kalnayové (2014): tvrdí, že nadřizené skupiny, disponující větší mocí (v jejich pojetí „Elites“) a podřizené skupiny s nižším mocenským a sociálním statutem („Commoners“) se liší v tom, jak vnímají stav společnosti a reálně hrozící sociální a environmentální rizika. Předpokládají dokonce, že tento fenomén mohl být jednou z klíčových příčin zániku řady lidských

společensví - v situaci, kdy frustrace stále početnějších a zároveň chudších „Commoners“ překročila snesitelnou mez.

3.2.6. Sebeznehodnocující chování (*Self-debilitation*)

Sidanius (Sidanius, Pratto & Levin, 2006) tímto pojmem označuje takové chování, které je sebepoškozující, snižuje hodnocení skupiny a ve výsledku utvrzuje podřízené postavení skupiny: agresivní jednání v rámci skupiny, zneužívání drog, vyšší míra kriminality, nezám o vzdělání apod. (Pratto & Sidanius, 1999). I s tímto fenoménem bezprostředně souvisí existence legitimizujících mýtů, které mohou nabývat povahy sebenaplňující předpovědi - stát se součástí skupinového (a tím i individuálního) sebehodnocení, takže se členové podřízených skupin nakonec mohou prezentovat a chovat v souladu s nimi. Příkladem může být nižší výkonnost členů podřízených skupin v intelektuálních úlohách v situacích, kdy je působeno na jejich sebehodnocení. Dokonce i v případě, že se tyto osoby se stereotypy o své nižší intelektuální kapacitě neztotožňují, jejich výkon v takových situacích poklesne, i když je jinak srovnatelný s členy dominantních skupin (Steel & Aronson, 1995, Spencer, Steel & Quinn, 1999 in Sidanius, Pratto & Levin, 2006).

Hierarchii podporující legitimizující mýty tedy asymetrické uspořádání společnosti do jisté míry podporují i tím, že působí na podřízené skupiny, které se s těmito mýty ztotožňují.

3.2.7. Ideologická asymetrie

I přes výše uvedené úvahy, působí mechanismy, udržující meziskupinové nerovnosti, spíše ve směru podpory zvýhodnění nadřízených skupin, než ve směru udržení pozice podřízených skupin. Sidanius tedy předpokládá „*v rámci dominantních skupin výrazně vyšší kompatibilitu mezi psychologickými procesy, přesvědčeními, postoji a chováním, které podporují meziskupinovou dominanci, než mezi členy podřízených skupin.*“ (Sidanius, Pratto & Levin, 2006, s. 281) Jinými slovy: členové nadřízených skupin budou vykazovat větší míru podpory meziskupinově nerovného uspořádání (což se bude projevovat i v jejich chování), než členové podřízených skupin. K měření této tendence slouží metoda SDO-Scale, kterou popíší v kapitole 3.3.

3.3. Metoda testování teorie sociální dominance: konstrukt sociálně dominantní orientace (SDO)

Byť teorie sociální dominance do značné míry vychází z již ověřených teorií (zejména teorie sociální identity), některé její úvahy jsou pouze teoretického rázu a nebyly dostatečně výzkumně ověřeny. Domnívám se, že hlubší zamyšlení a výzkum by si zasloužily i některé další výchozí úvahy teorie sociální dominance, jako je třeba existence tří základních systémů diskriminace, nebo dopad společenských změn na systémy institucionální diskriminace, které ale spíše než do oblasti psychologického výzkumu, spadají do oblasti sociálních věd.

Z hlediska psychologie jsou zajímavé zejména postuláty o odlišnostech mezi členy různých sociálních skupin a o vzájemném vztahu lidské psychiky a meziskupinových procesů. Klíčovou se zdá být zejména o oblast vzájemně se doplňujících diskriminačních procesů a jejich souvislosti s dalšími mechanismy meziskupinové nerovnosti. Jsou-li předpoklady teorie sociální dominance, popsané v předchozí kapitole, správné, měl by se každý jedinec od ostatních lišit v míře, „v jaké preferuje meziskupinovou dominanci a nerovnost“ (Sidanius, Pratto & Levin, 2006, s. 281), přičemž:

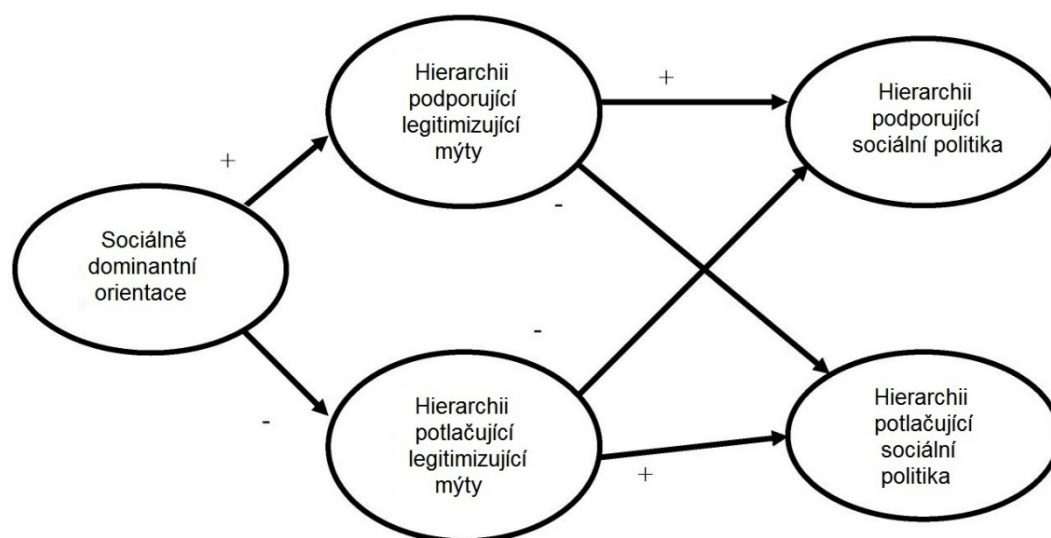
- 1) rozdíly v rámci in-group jsou významně nižší, než rozdíly mezi členy různých skupin, přičemž s hierarchicky vyšším postavením členské skupiny se tyto rozdíly ještě zmenšují (srov. zejm. kap. 3.2.7.),
- 2) členové hierarchicky výše postavených skupin budou vyjadřovat vyšší míru preference meziskupinových nerovností a dominance,
- 3) míra této tendence se bude projevovat v souvislosti s legitimizujícími mýty, respektive mírou identifikace s nimi (Sidanius, Pratto & Levin, 2006; Sidanius, Pratto, Laar & Levin, 2004).

Sidanius výše uvedeným způsobem definovanou proměnnou nazývá Sociálně dominantní orientací („*Social Dominance Orientation*“), zkráceně SDO.

Považuji za důležité upozornit na určitou pojmovou nejednotnost, způsobenou změnami některých postulátů v průběhu vývoje teorie sociální dominance: v některých starších člancích či publikacích (např. Pratto, Sidanius, Stallworth & Malle, 1994; či Pratto & Sidanius, 1999) se můžeme setkat s rozdílnou definicí SDO. Používá ji i Kouřilová (2011, s. 18), když SDO popisuje jako míru, do jaké

jedinec „*potřebuje cítit převahu nad nečlenskými skupinami.*“ Na první pohled se od sebe obě pojetí SDO výrazně liší - zatímco v prvním případě jde o individuální úroveň akceptace obecné meziskupinové nerovnosti (bez ohledu na status členské skupiny), ve druhém případě o podporu a akceptaci nerovnosti vztahu k pozici in-group. Uvedená pojmová nejednotnost s sebou přináší metodologické obtíže při ověřování a hypotéz teorie sociální dominance (viz také kap. 3.4.2.).

Vraťme se k předpokladu o důležité roli legitimizujících mýtů, kterou jsem uvedl výše pod bodem č. 3): úroveň SDO by se podle této úvahy měla projevat v tom, jak se jedinec staví k jednotlivým druhům legitimizujících mýtů: zatímco členové zvýhodněných skupin by měli vyjadřovat větší shodu s legitimizujícími mýty podporujícími meziskupinové nerovnosti (a tedy dosahovat vyšších hodnot SDO), členové znevýhodněných skupin by se měli přiklánět spíše k hierarchii potlačujícím legitimizujícím mýtům (Pratto, Sidanius, Stallworth & Malle, 1994). Sidanius tuto myšlenku znázornil graficky – viz obr. č. 1.

Obr. č. 1: Schéma působení SDO
(upraveno podle Pratto & Sidanius, 1999, s. 150)

Vztah mezi jednotlivými prvky v uvedeném schématu však není jen jednosměrný - meziskupinová hierarchická struktura totiž není pouze produktem uvedených procesů, nýbrž i jejich zdrojem a dokonce se vzájemně potencují (Sidanius, Pratto & Levin, 2006; Sidanius & Pratto, 1999): osoby s vyšší hodnotou

SDO se budou výrazněji ztotožňovat s hierarchií podporujícími mýty, a díky tomu bude i dopad těchto mýtů na hodnotu jejich SDO znatelnější.

Vycházejíc z výše popsaných předpokladů, které byly popsány v přechozí kapitole, vypracoval Sidanius společně s dalšími autory (Pratto, Sidanius, Stallworth & Malle, 1994) pro měření SDO metodu SDO-Scale (Škála sociálně dominantní orientace). Proband vyjadřuje na škále od jedné do sedmi míru souhlasu s jednotlivými tvrzeními, která odpovídají prototypickým legitimizujícím mýtům. Z původních 70 vybraných položek nakonec autoři jejich počet pro první verzi výrazně zredukovali na 14. Vzhledem k tomu, že Levinová (1996, nepublikovaná disertační práce in Sidanius, Pratto & Levin, 2006) ve svém výzkumu s úspěchem používala dvě verze SDO₆-Scale, které vznikly rozdělením původní metody na poloviny (Cronbachovo $\alpha_1 = .79$, $\alpha_2 = .84$), nabízí se otázka, zda počet položek není dokonce nadbytečný a zda by jich k pokrytí SDO nepostačovalo méně.

Metoda byla několikrát revidována, k rozlišení jednotlivých verzí slouží číslo uvedené v dolním indexu (SDO₂-Scale tak znamená druhou verzi). Ve výzkumu byla nejčastěji používána čtrnáctipoložková verze SDO₅-Scale a v současnosti aktuální šestnáctipoložková SDO₆-Scale (Sidanius, Pratto & Levin, 2006).

3.3.1. Reliabilita SDO-Scale

Sidanius (Pratto, Sidanius, Stallworth & Malle, 1994) uvádí již u prvních verzí SDO-Scale dostatečné hodnoty reliability: SDO₂-Scale je vnitřně konzistentní (Cronbachovo $\alpha = 0.83$, korelace jednotlivých položek s celkovými hodnotami $r = 0.31$ až 0.63), časově konzistentní, a zároveň podle předpokladu jednodimenzionální, verze SDO₅-Scale při ověření na 16 různých vzorcích napříč populací (celkem 2150 osob) vykazovala hodnotu 0.82, a reliabilita nejnovější, upravené a obsáhlejší verze SDO₆-Scale dosahovala, při ověření na 14 nezávislých vzorcích s celkem 4827 probandy, hodnoty 0.83 (Sidanius, Pratto & Levin, 2006).

3.3.2. Validita

Konstruktová validita

Podle postulátů teorie sociální dominance by měly hodnoty SDO pozitivně korelovat s hierarchií podporujícími legitimizujícími mýty. Sidanius (in Sidanius,

Pratto & Levin, 2006, s. 283) uvádí, že SDO podle provedených výzkumů koreluje se sexismem ($r = 0.51$), etnickými předsudky ($r = 0.41$ - a to vůči řadě rozdílných minorit a napříč řadou zemí: USA, Kanada, Mexiko, Taiwan, Čína, Izrael a Nový Zéland), nacionalismu ($r = 0.51$), legitimizujícími mýty souvisejícím se znásilněním („oběť si za to může sama“: $r = 0.43$) a dalšími hierarchii podporujícími ideologiemi a přístupy (srov. také Pratto & Sidanius, 1999).

Ve studii, publikované v r. 1994 (Pratto, Sidanius, Stallworth & Malle, 1994) porovnávali hodnoty autoři hodnoty SDO s těmito specifickými hierarchii podporujícími mýty: politický šovinismus (vymezen jako USA vs. ostatní), podporou zbrojních programů a podporou tvrdších opatření pro vymáhání dodržování zákona („*law and order policies*“ - Pratto, Sidanius, Stallwoth & Malle, 1994, s. 749). Zatímco osoby, které vyjadřovaly podporu těmto přístupům, dosahovaly také vyšších hodnot SDO, osoby s nízkými hodnotami SDO naopak vyjadřovaly podporu hierarchii omezujícím přístupům, jako je úsilí o rovná práva žen a sexuálních menšin.

Autoři uvedené studie také využili možnosti, které jim nabídly aktuální politické události (válka v Kuvajtu a aféra kolem obvinění černošského konzervativního právníka Clarence Thomase, kandidáta na pozici soudce Nejvyššího soudu USA, ze sexuálního obtěžování) a ověřovali hodnoty SDO ve vztahu k jejich vnímání. Probandi, dosahující vyšších hodnot SDO tak např. souhlasili s omezení občanských práv kvůli probíhající válce, či s volbou konzervativního soudce, naopak projevovali nesouhlas s tím, že soudce bude černoš a nedůvěru vůči výpovědi poškozené v případě sexuálního obtěžování.

Podle úvah o trvalé roli diskriminačního systému fungujícího na bázi genderu jako jednoho ze zdrojů meziskupinové diskriminace, a pojetí arbitrárně definovaných systémů meziskupinových nerovností, které by dokonce měly být založeny primárně na násilí mezi muži (srov. kap. 3.1.), by vyšších hodnot SDO měli dosahovat muži ve srovnání s ženami. Podle tzv. „*invarianční hypotézy*“ (Sidanius, Pratto & Levin, 2006, s. 294, Sidanius & Pratto, 1999) by se rozdílly, založené na principu genderových rozdílů, měly projevovat to stabilně, napříč různými skupinami a v různém kontextu, zatímco rozdílly dané arbitrárně by naopak měly být silně situačně podmíněné. Dosud provedené výzkumy tento rozdíl potvrdily:

např. Levinová (2004, s. 42) uvádí, že v jejím výzkumu muži dosahovali vždy signifikantně vyšších hodnot než ženy, a to i v různých sociálních kontextech, a to dokonce i bez ohledu na jejich vztah k souvisejícím legitimizujícím mýtům (rozdíl mezi muži a ženami). Pratto (Pratto, Sidanius, Stallwoth & Malle, 1994) referuje o signifikantně vyšších hodnotách SDO u mužů než u žen v 9 z 11 vzorků. V Sidaniově longitudálním výzkumu mezi studenty University of Los Angeles (Sidanius, Sinclair & Pratto, 2006) se rozdíl mezi muži a ženami v jednotlivých sledovaných skupinách, arbitrárně definovaných dle předmětem studia, pohyboval na přibližně stejné úrovni (muži vykazovali vyšší hodnoty SDO), i když se průměrná SDO skupiny měnila (srov. obr. č. 3). Zajímavé je i další zjištění tohoto výzkumu: zatímco muži jsou signifikantně více zastoupeni mezi studenty oborů, označených jako „hierarchii podporující“, ženy si vybírají spíše „hierarchii omezující obory“. Sidanius to vysvětluje specifickou přitažlivostí jednotlivých legitimizujících mýtů, které jsou s jednotlivými obory spojeny – vzhledem k tomu, že ženy se vyznačují nižšími hodnotami SDO, měly by mít tendenci si vybírat takové obory, které se vyznačují spíše hierarchii potlačujícími legitimizujícími mýty.

V této souvislosti je třeba si uvědomit, že rozdíl mezi ženami a muži v hodnotách SDO jsou pouze statisticky ověřeným, nikoliv absolutním ukazatelem! Jinými slovy: I ženy si mohou vybírat hierarchii podporující (HE – Hierarchy Enhancing) obory univerzitního studia a ztotožňovat se s hierarchii legitimizujícími mýty. Tyto ženy také mohou dosahovat vyšších hodnot SDO než ti muži, kteří si vybírají spíše hierarchii omezující (HA – Hierarchy Attenuating) obory, nicméně i přesto bude mezi studenty HE oborů celkově méně žen.

Obsahová validita

SDO, jako samostatný konstrukt a nezávislý prediktor sociálně-politických postojů, bylo ověřeno výpočtem parciálních korelací s dalšími proměnnými, které jsou uváděny jako prediktory sociálně-politického přístupu: z původních 41 signifikantních korelací jich po vyloučení vlivu politicko-ekonomického konzervatismu, coby intervenující proměnné, bylo pouze 5 nesignifikantních, u většiny vůbec ke změně hodnot korelace nedošlo (Pratto, Sidanius, Stallwoth & Malle, 1994).

Jako prediktor politického konzervatismu, rasistických postojů, etnocentrismu a nacionalismu, bývá často uváděn i Adornův autoritarianismus (Adorno, 1950, in Pratto, Sidanius, Stallwoth & Malle, 1994). SDO proto bylo jako nezávislá proměnná ověřeno ve vztahu k hodnotám autoritarianismu, resp. pravicového autoritarianismu („*RWA/ Right Wing Authoritarianism*“), měřeného 30položkovou Altermayerovou škálou a Goertzelovým měřením („*Goertzel measure*“ - in Pratto, Sidanius, Stallwoth & Malle, 1994, s. 751). Ačkoliv se osoby s vysokými hodnotami SDO a RWA shodují v podpoře některých legitimizujících mýtů, zejména v oblasti politicko-ekonomického konzervatismu, SDO se ukázalo být nezávislou proměnnou, i po kontrole pro autoritarianismus (Pratto, Sidanius, Stallwoth & Malle, 1994). Sidanius (in Sidanius, Pratto & Levin, 2006, s. 304) uvádí hlavní rozdíly v povaze diskriminační motivace mezi autoritářskou osobností a u osob s vyššími hodnotami SDO: zatímco osoby s vysokými hodnotami RWA jsou spíše nejisté, považují svět za nebezpečné místo, a proto volí taková opatření, která domnělému nebezpečí brání (srov. také, lidé s vysokými hodnotami SDO jsou spíše sebevědomí, život v jejich pojetí odpovídá hře s nulovým součtem (srov. Dlouhý & Fiala, 2007) a proto předpokládají, že k dosažení úspěchu je třeba odsunout jiné.

SDO je ukazatelem postojů meziskupinové dominanci, nikoliv obecné interpersonální tendence dominovat (v rámci skupiny). Při porovnání SDO se subškálami dominance v Kalifornském osobnostním testu (CPI/Californian Personal Inventory) a JPRF (Jackson Personality Research Form) byly zjištěny následující korelace: dominance podle CPI 0.3, dominance podle JPRF -0.006 (Pratto, Sidanius, Stallwoth & Malle, 1994).

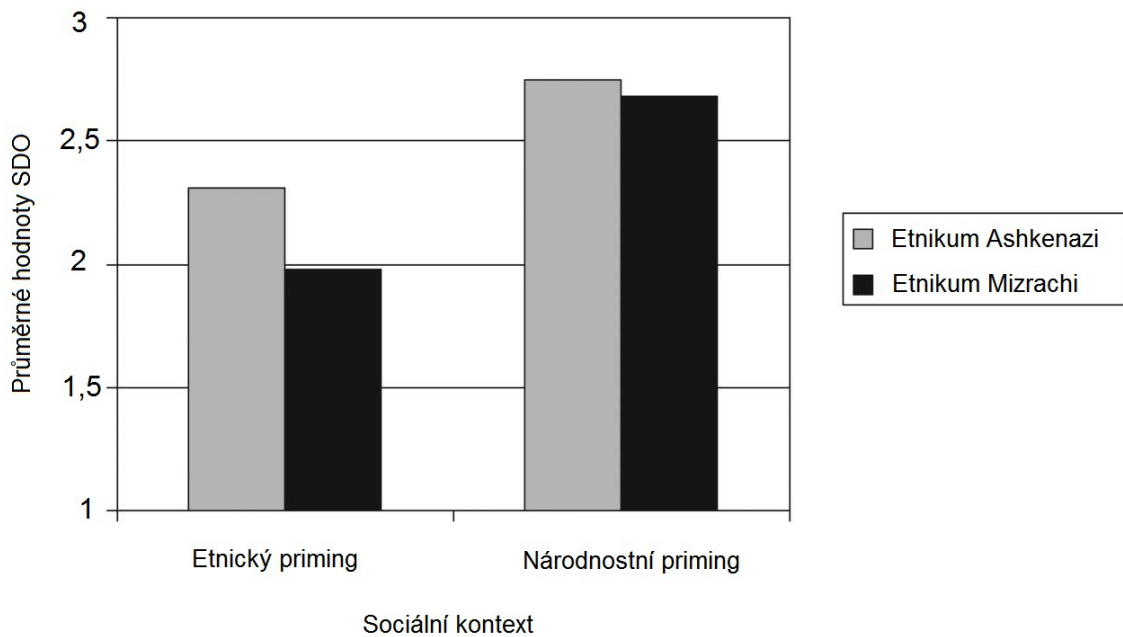
Pro ověření SDO coby samostatné nezávislé osobnostní proměnné, bylo dále přistoupeno k jeho porovnání s dalšími osobnostními faktory (Sidanius, Pratto & Levin, 2006): zatímco pozitivně koreluje s osobnostními vlastnostmi typu „agresivita“, či „pomstychtivost“ apod., negativní korelaci naopak vykazuje např. vůči faktorům tzv. Velké pětky „Otevřenost“ a „Přívětivost“. Je však třeba si uvědomit, že SDO není neměnnou osobnostní proměnnou, nýbrž, na rozdíl od relativně stabilních uvedených osobnostních vlastností, složitě reaguje na situační meziskupinový kontext (srov. kap. 3.3.3.).

3.3.3. Vliv sociálního kontextu na SDO

Přestože SDO chápeme jako obecnou orientaci na meziskupinovou nerovnost, nejeví se její úroveň zdaleka jako trvalá. Sidanius (in Sidanius, Pratto & Levin, 2006, s. 292) sice píše, že SDO je „*obecná orientace, predikující předsudky vůči různým skupinám v mnoha rozdílných kontextech, a ne pouze kontextu konkrétní situace*“, zároveň však vzápětí dodává, že hodnoty SDO jsou „*citlivé na situační faktory, které mohou některé meziskupinové rozdíly zvýraznit oproti jiným.*“ Úroveň SDO je tedy ovlivněna aktuálním situačním kontextem, zejména percipovaným hierarchickým postavením skupiny, kterou v dané situaci vnímáme jako in-group. Patrné je zejména kolísání hodnot SDO v systému arbitrárně definovaných meziskupinových nerovností. Sidanius (in Sidanius, Pratto & Levin, 2006, s. 294) je dokonce přímo označuje za „*zcela závislé na situačním kontextu.*“

Na vliv sociálního kontextu na SDO se ve svých výzkumech zaměřila Levinová. První z nich byl proveden v Izraeli (Levin, 1996, nepublikovaná disertační práce, in Sidanius, Pratto & Levin, 2006) mezi příslušníky dvou židovských etnik „Mizrachi“ (nižší sociální status) a „Ashkenazi“ (výše postavená skupina). Levinová testovala obě skupiny v rozdílných kontextech: (1) v souvislostech etnického konfliktu (Mizrachi – Ashkenazi); (2) v souvislostech národnostního konfliktu (Židé – Palestínští Arabové). Uvedený situační kontext byl navozen přednáškou a krátkým kvízem, týkajícím se daného konfliktu. V obou případech vykazovali členové hierarchicky výše postavené skupiny i vyšší hodnoty SDO. V případě národnostního konfliktu u obou skupin hodnoty SDO vzrostly, rozdíly mezi etniky se dokonce značně zmenšily (jak je patrné z obr. 2).

Další výzkum Levinová (2004) provedla mezi protestanty a katolíky v Severním Irsku. Zaměřila se na souvislost SDO a percipované hierarchické pozice in-group: vyšších hodnot SDO dosahovaly ty osoby, které považovaly in-group za skupinu s vyšším sociálním statutem.

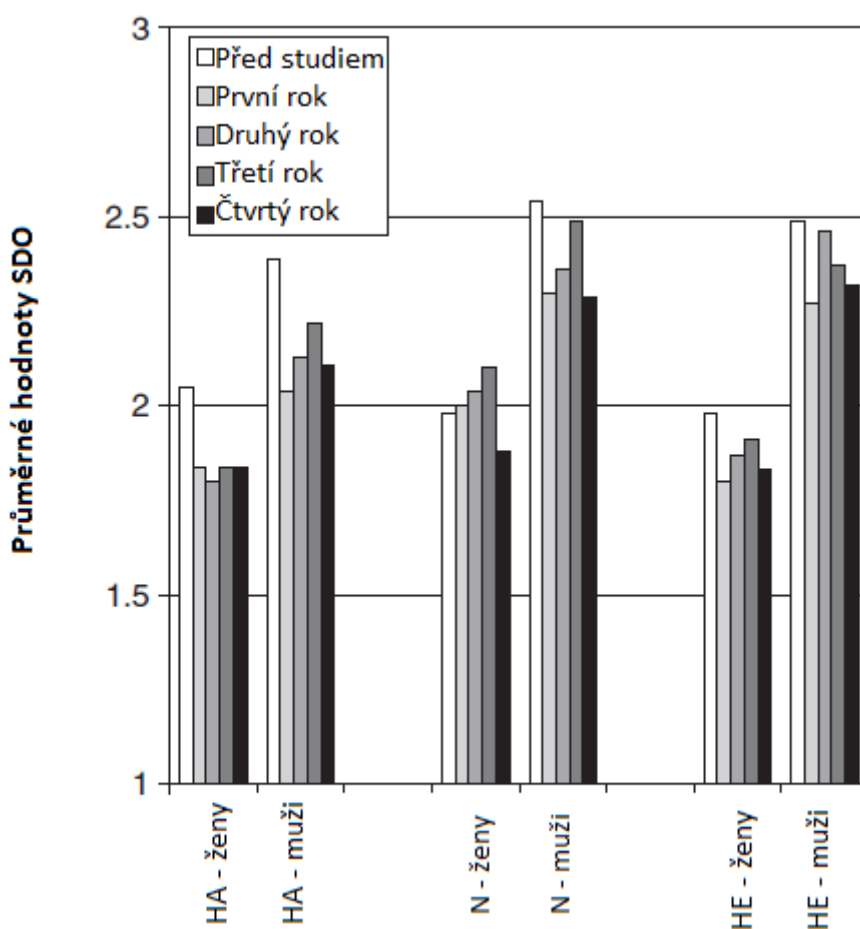
Obr. č. 2: SDO v kontextu meziskupinových konfliktů
(převzato z Levin, 1996 in Sidanius, Pratto & Levin, 2006)

3.3.4. SDO ve vývoji jedince

Do současné doby SDO téměř nebylo zkoumáno ve vztahu k běhu lidského života (srov. např. Sidanius, Pratto & Levin, 2006; Sidanius, Pratto, van Laar & Levin, 2004). Sidanius (Sidanius, Pratto & Levin, 2006, Pratto & Sidanius, 1999) sice předpokládá, že SDO je trvalým ukazatelem orientace jedince na meziskupinově nerovný hierarchický systém, na druhou stranu jsou hodnoty této proměnné kontextuálně závislé (viz předchozí kapitola). Naproti tomu např. Duckitt (2001) soudí, že osoby s vyššími hodnotami SDO byly vychovávány v citově chladném prostředí. Sidanius (Sidanius, Pratto & Levin, 2006) však zdůrazňuje, že na výsledné hodnoty SDO je třeba pohlížet v celkovém kontextu: tedy nikoli pouze jako na výsledek působení hierarchické pozice vztažné sociální skupiny (situační kontext), či konstelace individuálních osobnostních rysů, pohlaví, nebo jen výsledek procesu socializace a silných zážitků, které jedinec prožil v průběhu svého života. Předpokládá, že SDO je nejspíš ovlivněno všemi těmito proměnnými.

Podarilo se mi dohledat jen jedinou studii, která o vývojových změnách SDO do jisté míry vypovídá. Je to výzkum, provedený Sidaniem a jeho spolupracovníky

mezi studenty různých oborů Kalifornských univerzit v letech 1996 – 2000 (Sidanius, Sinclair & Pratto, 2006): ve všech sledovaných skupinách (definovaných jako Hierarchii podporující = HE / Neutrální = N / Hierarchii omezující = HA) došlo v prvním ročníku ve srovnání s hodnotami před započítáním studia k prudkému poklesu průměrných (Mean) hodnot SDO, ve druhém ročníku k nárůstu, a poté ve třetím a čtvrtém roce studia u skupin HE a N k poklesu, u HA k mírnému nárůstu hodnot SDO (srov. Obr. 3). Sidanius (in Sidanius, Sinclair & Pratto, 2006) to vysvětluje působením svobodomyšlného a rovnostářského akademického prostředí, vyváženým působením specifických legitimizujících mýtů obou typů v průběhu akademického studia, a rozvojem kritického myšlení probandů.

Obr. č. 3: Kolísání hodnot SDO v průběhu VŠ studia

(převzato z Sidanius, Sinclair & Pratto, 2006, s. 1648)

Soudím, že rozsáhlejší a cíleně zaměřený longitudální výzkum, který by mapoval vývoj hodnot SDO v průběhu ontogeneze, by mohl přinést

poznatky, napomáhající pochopení působení výchovného prostředí, hierarchické pozice rodiny, členství klíčových osob v sociálních skupinách, vlivu legitimizujících mýtů apod. na preference jedince ve smyslu meziskupinové hierarchie, a zároveň by bylo možno takovým výzkumem ověřit Sidaniovy postuláty o relativní stálosti SDO, či případně zaznamenat posuny hodnot SDO v reakci na životní události a odhadnout vliv jednotlivých typů proměnných (situační, osobnostní, socializační) na formování SDO.

3.4. Kritika Teorie sociální dominance a konceptu SDO

Pravděpodobně kvůli poměrně krátké době od publikování Teorie sociální dominance, a nejspíš také díky jejímu značně širokému záběru, nebylo zveřejněno mnoho článků, které by polemizovaly s autory Teorie sociální dominance. Podařilo se mi dohledat dvě díla, která stojí za zmínku. Jednak je to komplexní kritika, sepsaná Turnerem a Reynoldsovou (2003), dále pak věcná metodologická připomínka Rubinova a Hewstonova (2004), týkající se specifických problémů při vymezení SDO.

3.4.1. Kritika Turnera a Reynoldsové

Turner a Reynoldsová (2003) se poměrně ostře vymezují proti celé Teorii sociální dominance. SDO ve své kritice popisují dokonce jako „*temný pud, bestii*“ (Turner & Reynolds, 2003, s. 199), označují jej za „*původce meziskupinových nerovností*“ (tamtéž), a za základní postulát Teorie sociální dominance považují, že „*v lidské přirozenosti existuje, odvozena z naší evoluční minulosti, všudypřítomná síla, či predispozice, formovat meziskupinové sociální hierarchie, autoritářské, ve své podstatě fašistické systémy*“ (tamtéž). Označení SDO za původce meziskupinových nerovností je pravděpodobně projevem nepochopení základních postulátů Teorie sociální dominance (viz kap. 3.2.). Za naprosto scestné považují jejich úvahy o tom, že Teorie sociální dominance „*nejen znevažuje lidské úsilí, směřující k osvobození od útlaku, ale ještě navíc tvrdí, že (meziskupinový) konflikt a nadvláda jsou „adaptivní“ a pro nás dobré.*“ (Turner & Reynolds, 2003, s. 199), nebo že podle Teorie sociální dominance „*společnosti, kontrolované silou a donucováním, které utlačují polovinu svých členů, jsou efektivnější a úspěšnější,*

než ty, které se vyznačují přijetím, jednotou, vzájemným respektem a péčí” (tamtéž). Znepokojení Turnera a Reynoldsové nad úvahami o obecné lidské tendenci vytvářet hierarchicky nerovnoměrně uspořádané společnosti, je pochopitelné, nicméně si myslím, že jejich argumentace a používání silných výrazů - ač nám postuláty Teorie sociální dominance mohou připadat kontroverzní a nesympatické - akademicky neobstojí. Měli by se spíše pokusit jednotlivé hypotézy této teorie argumentačně vyvrátit.

Domněnku o tom, že SDO je evolučně daný motivační činitel, vyvozují Turner a Reynoldsová pravděpodobně z toho, že autoři Teorie sociální dominance se opakovaně zmiňují, zejména v oblasti nerovností formovaných na základě genderu (srov. např. Sidanius, Pratto & Levin, 2006, s. 301 a násl.), o možném evolučním vlivu na fungování systému nerovností (viz. kap. 3.1.). Na druhou stranu však zdůrazňují situační kontext, ve kterém SDO kolísá, a připouštějí, že vznik (a tím i „danost“) SDO, je dosud neprobádanou oblastí, na které je třeba teprve výzkumně zapracovat (srov. Sidanius, Pratto & Levin, 2006; Sidanius, Pratto, van Laar & Levin, 2004).

3.4.2. Rubin a Hewstone: Dualita SDO

Jak jsem uvedl v úvodní kapitole o metodě SDO, její definice se opakovaně měnila, a postupně došlo i k několika revizím SDO-Scale. Rubin & Hewstone (2004) upozorňují na metodologické problémy, které změna definice konstruktů SDO přináší: v různých výzkumech byly vlastně měřeny rozdílné proměnné, vypovídací hodnota výzkumu je tím snížena a při teoretické argumentaci a porovnávání výsledků mezi výzkumy to musíme brát v úvahu. Hovoří v tomto smyslu dokonce o „*dualitě SDO*“ (Rubin & Hewstone, 2004, s. 836): zatímco starší verzi SDO nazývají „*specifická SDO*“ (vypovídá o orientaci na dominanci členské skupiny), novější pojetí označují jako „*obecná SDO*“ (vypovídá o orientaci jedince na skupinovou hierarchii obecně). Rubin a Hewstone také upozorňují na paradox, který uvedená dvojakost přináší: v případě osob s vyššími hodnotami SDO, kteří jsou členy hierarchicky níže postavených skupin, by nutně docházelo ke konfliktu mezi těmito různými SDO - jedinec, orientovaný na obecnou meziskupinovou hierarchii (obecná SDO), by se s ní ztotožňoval i přesto, že neumožňuje dominanci členské skupiny (specifická SDO). Uvedenou argumentaci lze zmírnit úvahou

o situační závislosti SDO: vzhledem k tomu, že zásadní je percipovaná, nikoliv reálná pozice skupiny v hierarchickém systému, oba typy SDO spolu nutně nemusí být v konfliktu.

Dále se (po porovnání jednotlivých verzí SDO-Scale) domnívám, že uvedená nejednotnost se naštěstí neprojevuje tolik v naměřených hodnotách, jako spíše pouze v samotné definici konstruktů SDO: zatímco různé verze SDO-Scale měřily stejnou proměnnou, její chybná definice byla časem opravena.

Upozornění Rubina a Hewstona na fakt, že při různých výzkumech Teorie sociální dominance mohly být použity definice SDO, které vlastně vypovídají o rozdílných hypotézách, je však třeba brát v úvahu při každém výzkumu na poli Teorie sociální dominance.

3.4.3. Další možné problémy teorie sociální dominance

Již ve své ročníkové práci (Loučný, 2013) se zmiňuji o tom, že za určitý nedostatek při výzkumném ověřování Teorie sociální dominance považuji to, že byla ověřována pouze na vzorcích vysokoškolských studentů a v pouze v hospodářsky rozvinutých zemích, byť v s poněkud rozdílným kulturním zázemím (USA, Izrael, Švédsko, Rusko, Velká Británie, Austrálie). Tento typ výzkumného souboru však (a to navíc v souladu s postuláty Teorie sociální dominance) zdaleka neodpovídá povaze celé populace: studenti vysokých škol mírají vyšší IQ a jsou schopni se lépe učit (Plhánková in Blatný et al., 2010) a nebývá mezi nimi odpovídajícím způsobem zastoupena populace z nižších sociálních vrstev (Pudilová, 2006). Domnívám se, že vzhledem k tomu, že v experimentální psychologii 20. století se tento přístup stal téměř všeobecně přijímaným standardem (jak kriticky poznamenávají např. Barrett, Dunbar & Lycett, 2007), žádného z kritiků teorie sociální dominance možná ani nenapadlo na uvedený fakt upozornit. Vycházet při ověřování tak rozsáhlé teorie z dat, získaných na relativně malém a zejména zjevně nereprezentativním vzorku, může být zavádějící. Pokud si však takto vzniklá omezení uvědomujeme, mohou výsledky výzkumu sloužit jako vodítko k orientačnímu ověření hypotéz a jako podklad pro další výzkum.

Autoři Teorie sociální dominance předpokládají, že hierarchické postavení členské skupiny přímo souvisí s postoji jedince (SDO-Scale je ve své podstatě postojovou škálou) a tyto postoje mají vliv na jednání lidí, které se projevuje

existencí meziskupinových hierarchií. Postoje jsou bezpochyby významným motivačním činitelem (Slaměník & Výrost, 2008), přesto bychom při interpretaci výsledků výzkumů, které vznikly za využití postojových škál, měli mít na paměti tzv. LaPierův paradox – jednání lidí v reálné situaci se leckdy liší od toho, co deklarují (srov. např. Firmin, 2010). Uvedený rozdíl mezi deklarovanými postoji a jednáním může být způsobený řadou různých činitelů, např. sociální žádoucností. Domnívám se, že autoři teorie sociální dominance ve svých výzkumech věnovali omezení podobných intervenujících proměnných dostatek pozornosti. SDO je navíc vždy porovnáváno mezi různými sociálními skupinami – ve kterých by se, v souladu s Teorií sociální dominance, měl rozdílným způsobem projevat i fenomén sociální žádoucnosti.

VÝZKUMNÁ ČÁST

4. Výzkumný problém, cíle výzkumu

Při výběru tématu práce jsem byl veden zejména snahou představit české odborné psychologické veřejnosti teorii sociální dominance a zároveň pro případná zkoumání v oboru sociální psychologie nabídnout českou variantu aktuální verze výzkumného nástroje SDO-Scale. Proto jsem v rámci ročníkové práce (Loučný, 2013) pracoval na převodu této metody do českého jazyka a za **cíle své diplomové práce** si kladu **(1) ověřit parametry takto vytvořeného verze SDO-Scale při použití v podmínkách ČR a (2) porovnat je s parametry originální Sidaniovy verze**. Z toho vyplývají i konkrétní dílčí cíle:

- Ověřit **reliabilitu** české verze SDO₆-Scale,
- orientačně ověřit **validitu** české verze SDO₆-Scale.
- **porovnat** získané údaje se Sidaniovými zjištěními

V této souvislosti cítím potřebu zdůraznit, že SDO-Scale není primárně psychometrickým nástrojem (testem), ale nástrojem výzkumným, který slouží k porovnání hodnot dosahovaných probandy z různých sociálních skupin, a tím k ověření výzkumných hypotéz v konkrétních společenských kontextech. Proto neexistují žádné „absolutní“ hodnoty SDO (a proto ani není možné pracovat s požadovanou effect size) a z tohoto důvodu nelze provádět standardizaci SDO-Scale v klasickém psychometrickém slova smyslu, jako spíše statistické ověření parametrů výzkumného nástroje.

4.1. Ověření reliability

Svoboda (2010, s. 19) označuje reliabilitu jednoduše jako „*spolehlivost, se kterou test měří to, co měří.*“ Ritomský (2012) poznamenává, že reliabilitu nejsme schopni hodnotit přímo, ale pouze zprostředkovaně tím, že sledujeme, zda v dlouhodobé časové perspektivě, nebo při opakovaném měření veličiny, získáváme shodné výsledky (stabilita v čase), nebo tím, že porovnávané výsledky naměřené jednotlivými částmi (či položek testu) – pokud všechny položky testu měří stejnou vlastnost, měl by test být dostatečně homogenní.

Vzhledem k časovému období, které bylo v rámci přípravy diplomové práce možno věnovat sběru dat, bohužel nejsem schopen ověřit stabilitu SDO₆-Scale v čase. Vývoj hodnot SDO v průběhu ontogeneze jedince navíc nebyl dostatečně

zkoumán (viz kap. 3.3.3.) a přestože Sidanius (Pratto, Sidanius, Stallworth & Malle, 1994) referuje o dostatečné časové konzistenci měření metodou SDO-Scale, myslím si, že za těchto okolností by ověřování stability naměřených hodnot v čase mohlo být problematické.

Z těchto důvodů omezím ověření reliability pouze na zjištění vnitřní konzistence – homogenity testu. Tuto vlastnost hodlám ověřit výpočtem hodnoty Cronbachova α .

4.2. Ověření validity

Validitou rozumíme schopnost testu spolehlivě měřit právě tu veličinu, pro jejíž měření byl vytvořen (srov. Ferjenčík, 2000; Ritomský, 2012). Svoboda (2010) ji dokonce považuje za nejzávažnější ukazatel kvality metody. Teoretické pojetí pojmu „validita“ není zcela jednotné, koncept validity a procesu validizace je stále předmětem akademické diskuze a vývoje (srov. např. Sireci & Padilla, 2014; Elosua & Iliescu, 2012) a Svoboda (2010) uvádí pět základních typů, Blahuš (nedat.) dokonce upozorňuje, že se můžeme setkat s *„téměř ... dvacítkou jak teoreticko-konceptuálních, tak i praktických poddruhů validity“*. V současné psychologii je proces validizace orientován spíše na využití všech dostupných zdrojů ověření validity než na striktní dělení jednotlivých „typů validity“ (Eignor, D. R., 2001; Sireci & Padilla, 2014). Ve své práci se pro zjednodušení budu držet zejména Ferjenčíkova (2000) pojetí, které se mi zdá být nejbližší metodologickému materiálu APA (AERA, APA & NCME, 1999). Ferjenčík (2000) ve své učebnici rozlišuje tři typy validity: obsahovou, kritériovou a konstruktovou. Obsahovou validitu můžeme definovat jako míru, v jaké test reprezentuje podstatné znaky měřené vlastnosti, kritériovou (empirickou) validitu jako míru, v jaké výsledky testu odpovídají vnějším kritériím (buď aktuálním – pak hovoříme o souběžné či paralelní validitě, nebo budoucím – pak se jedná o validitu predikční), a konstruktová - podle Svobody (2010) pojmová či teoretická - validita vypovídá o tom, nakolik test reprezentuje teoreticky stanovený konstrukt.

Vzhledem k tomu, že SDO je samostatným teoretickým konstruktem, a zatím jedinou metodou jejího měření je SDO-Scale, není možné hodnoty získané za využití této škály, porovnat s hodnotami získanými jinou metodou měření. Znovu

zdůrazňuji, že SDO-Scale je především výzkumný nástroj, sloužící k měření hodnot SDO v různých situačních kontextech – přestože je SDO relativně stálá charakteristika, bude vlivem sociální situace, ve které se jedinec nachází, pravděpodobně kolísat (srov. kap. 3.3.2.). Považuji navíc za poměrně problematické snažit se definovat jasná vnější kritéria paralelní či predikční validity SDO-Scale: Sidanius sice zkoumal hodnoty SDO ve vztahu ke konkrétním legitimizujícím mýtům (srov. kap. 3.3.1.2.) a z dlouhodobého hlediska by jistě bylo zajímavé takováto kritéria validity vytýčit (mohlo by jimi být např. voličské chování jedince) a porovnávat je s hodnotami SDO, nicméně si myslím, že při současném stavu poznání na poli teorie sociální dominance to není možné. Podobný výzkum je jistě inspirací do budoucna, bohužel však přesahuje možnosti, které mám v rámci tvorby diplomové práce.

Zajímavým (a Sidaniem již provedeným – srov. kap. 3.3.1.) by jistě bylo zjištění tzv. diskriminační validity (Pratto, Sidanius, Stallworth & Malle, 1994) - porovnání hodnot SDO s hodnotami dalších možných souvisejících proměnných (např. autoritarianismu), vyloučení duplicity s těmito proměnnými, a tím i ověření SDO jako samostatného konstruktů. Takové porovnání hodnot, naměřenými českými verzemi příslušných testů, pravděpodobně bude třeba provést – myslím si totiž, že i přes snahu o co nejvěrnější převod originálních metod do českého jazyka nejsme s to vyloučit riziko značného sblížení či dokonce „splynutí“ některých metod. I takový výzkum však překračuje rozsah diplomové práce.

Z výše uvedených důvodů jsem se rozhodl, že v rámci této práce budu hovořit pouze o „orientačním ověření validity“.

5. Výzkumné hypotézy

SDO-Scale byl vytvořen jako nástroj pro ověření hypotéz vycházejících z Teorie sociální dominance, a byl tak v minulosti i používán, zejména pro porovnávání rozdílů mezi hodnotami SDO, kterých dosahovali příslušníci jednotlivých sociálních skupin. V teoretické části své diplomové práce uvádím několik příkladů takového použití (kap 3.3.). Jsou-li postuláty Teorie sociální dominance univerzálně platné (ovšem s ohledem na vzorek populace, který byl použit ve většině předchozích výzkumů – srov. kap. 3.4.3.) a pokud česká verze SDO-Scale měří stejný konstrukt jako originální verze, lze mít za to, že při použití této metody v rámci české populace budou jednotlivé sociální skupiny vykazovat obdobné statistické rozdíly jako skupiny v původních výzkumech. Rozhodl jsem se proto pro orientační ověření validity porovnat průměrné hodnoty SDO mezi sociálními skupinami definovanými tak, aby v co největší míře odpovídaly některým skupinám, jejichž hodnoty byly porovnávány při předchozích výzkumech Teorie sociální dominance.

Výběr specifických sociálních skupin pro výzkumné účely tak, aby odpovídaly původním, Sidaniem definovaným skupinám, však naráží na některé specifické problémy: řada z proměnných, které ve svých výzkumech Sidanius sledoval, není do českého kulturního prostředí jednoduše přenosná. Příkladem mohou být například v jednom z výzkumů měřené hodnoty „ekonomicko-politického konzervatismu“ (Sidanius, Sinclair & Pratto, 2006). Nepodařilo se mi narazit na české nástroje, které by uvedenou proměnnou měřily. Jako problematický se mi jeví i odhad levo-pravé politické orientace – na rozdíl od USA, kde je politický systém založen na existenci dvou stranických subjektů (republikáni a demokraté), je česká politická scéna poměrně složitější. Hnilica (2009) sice provedl výzkum vnímání kvality života u pravicově a levicově orientovaných voličů, nicméně souhlasím spíše s Vinopalem (2006, s. 144) v tom, že v českých podmínkách *„možnosti sledování levo-pravé orientace nejsou nijak závratné.“* Proto jsem se rozhodl pro orientační ověření validity sledovat pouze dvě proměnné: pohlaví a obor studia (nebo zaměstnání) probandů. Při formulaci hypotéz jsem vycházel jednak z postulátů teorie sociální dominance a jednak z původních výzkumů, které prováděl Sidanius se svým týmem. Tito výzkumníci používali pro ověřování svých

hypotéz řadu různých statistických metod: např. výpočet biseriální korelace, ANOVA, t-test a další (srov. např. Pratto, Sidanius, Stallworth & Malle, 1994; Levin, 2004; Sidanius, Pratto, Van Laar & Levin, 2004). Uvedenými statistickými testy však vždy ověřovali hypotézu o tom, že průměrné hodnoty SDO, měřené na škále SDO-Scale, jsou u členů jedné sociální skupiny vyšší, než u členů další sociální skupiny. Proto jsem se rozhodl formulovat své hypotézy obdobným způsobem:

Hypotéza H1:

Průměrné hodnoty SDO, měřené škálou SDO₆-Scale, jsou statisticky významně vyšší u mužů než u žen.

Hypotéza H2 (ověření korelace):

Průměrná hodnota SDO, měřená škálou SDO₆-Scale, statisticky významně souvisí s příslušností k sociální skupině, určené pohlavím.

Hypotéza H3:

Průměrné hodnoty SDO, měřené škálou SDO₆-Scale, jsou u osob pracujících/studujících v hierarchii podporujících oborech statisticky významně vyšší, než u osob pracujících/studujících v hierarchii potlačujících oborech.

5.1. Poznámky k hypotéze H2 – zařazení do skupin podle oborů studia/zaměstnání

Sidanius a jeho spolupracovníci pro své výzkumy mezi vysokoškolskými studenty (Sidanius, Sinclair & Pratto, 2006; Sidanius, Van Laar, Levin & Sinclair, 2003; van Laar, Sidanius, Rabinowitz & Sinclair, 1999) definovali v souladu s postuláty Teorie sociální dominance, dvě specifické skupiny studentů, a to podle studijních oborů, které na univerzitě studovali. Obory, zařazené v první skupině, nazvané „Hierarchii omezující studijní obory“ (Hierarchy-attenuating academic majors), jsou podle Sidania zejména takové, *„které mají něco společného se studiem sociálních skupin s nízkým sociálním statusem a hierarchicky podřízených sociálních skupin, nebo jsou zaměřeny na získání prospěchu pro takové skupiny, (...) proto každý studijní obor, který v sobě zahrnuje pomoc slabým a sympatii s nimi, bude označen jako Hierarchii omezující.“* (van Laar, Sidanius,

Rabinowitz & Sinclair, 1999, s. 142). Jako „Hierarchii podporující studijní obory“ (Hierarchy-enhancing academic majors) byly označeny ty, „*kteřé v sobě zahrnují pomoc se „sociálně silným“ a sympatie s nimi*“ (tamtéž). Studenti těch oborů, u kterých nebylo zcela jasné, do které skupiny je zařadit, byli označeni jako „neutrální“ („*neutrals*“ – Sidanius, Sinclair & Pratto, 2006, s. 1643).

Jako Hierarchii omezující studijní obory byly v původním výzkumu (van Laar, Sidanius, Rabinowitz & Sinclair, 1999, s. 142) označeny: „*americká studia, antropologie, asijská studia, etnické studia: mexicko-americká, latinskoamerická, etnická studia: africká a afroamerická, orientální a africké jazyky, ošetřovatelství, speciální pedagogika (Special Education), sociální práce (Social Work)*.“ Sidanius (in Sidanius, Sinclair & Pratto, 2006, s. 1643) uvádí příklady dalších oborů z této skupiny: „*etnomusikologie, židovská studia, veřejné zdraví (Public Health), ženská studia (Women’s Studies)*.“ Jako Hierarchii podporující studijní obory pak byly mj. zařazeny tyto: „*účetnictví, obchodní administrativa (Business Administration), ekonomika, obchodní management, obchod, marketing, reklama*“ a obor nazvaný „*Pre-Economics*“ (van Laar, Sidanius, Rabinowitz & Sinclair, 1999; Sidanius, Sinclair & Pratto, 2006).

Už při prvním pohledu na výše uvedený výčet studijních oborů, které byly do jednotlivých skupin řazeny v původních výzkumech, prováděných v odlišném kulturním prostředí, je patrné, že některé z těchto studijních oborů nejsou pro studenty vysokých škol v ČR vůbec dostupné (například „*afroamerická studia*“ či „*etnomuzikologie*“ – srov. MŠMT, 2014), nebo zaměření jednoho studijního oboru v USA může být v ČR náplní více různých příbuzných oborů (např. české obory „*sociální práce, sociální politika, sociální pedagogika, sociálně právní, zdravotně sociální pracovník*“ oproti jednomu oboru „*Social work*“, který uvádí Sidanius), případně by jejich přiřazení mezi Hierarchii omezující či Hierarchii podporující obory v českých podmínkách nemuselo odpovídat definici těchto skupin oborů, jak byla uvedena v předchozím odstavci (jsou např. latinoameričané v ČR skupinou s nízkým sociálním statusem?). Navíc, vzhledem ke zvolenému způsobu sběru dat (viz kap. 4.2.), nebude výzkum probíhat pouze mezi studenty VŠ, ale i dalšími respondenty, kteří již mohou vykonávat nějaké zaměstnání. Řada studijních oborů ale svým názvem neodpovídá názvu profese, který je po jejich absolvování

vykonáván (absolvent oboru „ošetřovatelství“ je kvalifikován pro výkon profese „zdravotní sestra“), nebo dokonce pracují v jiných oborech, než vystudovali (což je časté třeba u policistů).

Proto jsem se, s přihlédnutím k uvedeným faktům a k původní Sidaniově definici skupin „Hierarchii omezující obory“ a „Hierarchii podporující obory“, rozhodl zařadit jednotlivé obory studia a profesní činnosti do těchto skupin samostatně.

Sidanius své výzkumy prováděl mezi studenty několika vysokých škol v USA (srov. Sidanius, Sinclair & Pratto, 2006), což určitým způsobem mohlo limitovat počet studijních oborů, u kterých bylo třeba zvážit, do jaké ze skupin je zařadit. Výběr byl v původních výzkumech proveden tím způsobem, že výzkumníci požádali skupinu nezávislých hodnotitelů, seznámených s definicí jednotlivých skupin oborů (tedy „Hierarchii podporujících“ a „Hierarchii omezujících“), aby na předloženém seznamu studijních oborů označily ty, o kterých si myslí, že do některé ze sledovaných skupin patří. Hodnotitelé se poměrně jednoznačně na svém výběru shodli ($r = .96$ – in van Laar, Sidanius, Rabinowitz & Sinclair, 1999).

V ČR je na vysokých školách možné studovat celkem 3202 studijních oborů v akreditovaných studijních programech (MŠMT, 2014; uvedený počet studijních oborů získán po odstranění duplicit). Myslím, že analýza seznamu všech akreditovaných studijních oborů a jejich následná kategorizace přesahuje rámec diplomové práce a vynaložené úsilí (zejména časová a personální náročnost) by zdaleka neodpovídalo účelu tak důkladné analýzy. Zamítnul jsem i metodiku Evropská klasifikace oborů vzdělání ISCED, kterou pro statistické účely používá ČSÚ (dostupné z webu www.czso.cz) – přestože se tato metodika zdá být svým obsahem jako zdroj informací pro zařazení jednotlivých oborů do výzkumných kategorií (klasifikační kategorie jsou formulovány tak, aby byly použitelné v rámci Evropské srovnávací statistiky), i toto (hierarchické) dělení oborů se mi pro požadovaný účel jeví jako příliš složité. Samostatná klasifikace oborů vzdělání, které ČSÚ použil při Sčítání lidu, domů a bytů 2011 (ČSÚ, 2013b) je pro účely mého zkoumání nepoužitelná, protože kategorie jsou příliš obecné, stejně jako ve stejném díle použitá klasifikace tříd zaměstnání.

Vycházel jsem proto nakonec z poměrně méně obsáhlého seznamu 370 oborů, uveřejněného na komerčním serveru <http://www.vejska.cz>. Odebráním oborů,

kteře zjevně nesplňovaly podmínky zařazení ani do jedné z výzkumných skupin (např. „analytická chemie“ či „lesnictví“), byl jejich počet zredukován na 42. Poté jsem požádal 6 hodnotitelů (zdravotní sestra, ekonom, strojní inženýr, policista, sociální pracovnice, psycholožka), které jsem předtím seznámil s definicí jednotlivých skupin oborů dle Sidania, aby z tohoto seznamu vybrali ty obory, které podle jejich mínění odpovídají předloženým definicím. Z těch oborů, které označily všechny osoby shodně, jsme pak společnou diskusí (výstupy z diskuse a její průběh jsem si zaznamenával pouze písemně, formou poznámek), s přihlédnutím k výše naznačeným problémům (vztah studijního oboru a vykonávané profese), vytvořili následující skupiny oborů studia/zaměstnání:

Hierarchii omezující obory (HA): pomáhající obory a vybrané humanitní obory: sociální práce, sociální pedagogika, speciální pedagogika, zdravotní sestra, tělesná výchova a sport osob se specifickými potřebami, genderová studia, etnologie, kulturní antropologie, arabistika, mongolistika, vietnamistika, romistika, blízkovýchodní studia.

Hierarchii podporující obory (HE): ekonomické obory, finančnictví, management: bankovníctví, ekonomie, marketing, podniková ekonomie, mezinárodní obchod, management, národní hospodářství, finance, finanční sektor, vyšší firemní management.

Skupina oborů, na jejichž zařazení se dotázaní hodnotitelé neshodli, byla označena jako „nezařazené“. Toto pojmenování skupiny se mi jeví vhodnější než původní termín „neutrální“ – soudím totiž, že fakt, že skupina hodnotitelů nebyla schopna jednotně některý obor zařadit, ještě neznamená skutečnou „neutralitu“ s hlediska Teorie sociální dominance. V původním Sidaniově pojetí tak mezi HE obory byly zařazeny třeba právnické směry studia, moje skupina hodnotitelů po bouřlivé diskusi nakonec tento obor do žádné z definovaných skupin nezařadila.

Přístup, který jsem pro zařazení oborů lidské činnosti (a studijních oborů) do výzkumných skupin zvolil, byl spíše kvalitativní povahy (srov. např. Miovský, 2006), vytvořený ad hoc pro účely této diplomové práce. Jsem si vědom slabin užitého postupu (malý počet hodnotitelů, zdroj informací v podobě komerční webové prezentace s nejasnými zdroji, subjektivní úprava výchozího výčtu

studijních oborů de facto metodou kvalifikovaného odhadu, způsob dokumentace diskuse). Možné zkreslení jsem se snažil kompenzovat alespoň takovým výběrem hodnotitelů, který by zahrnoval různé oblasti vzdělání a profesní činnosti. Zvolený postup odpovídá rozsahu a cílům diplomové práce, a také zejména mým časovým a finančním možnostem.

5.2. Další sledované proměnné

Ačkoliv jsem se rozhodl provést orientační ověření validity pouze porovnáním dvou proměnných (tedy pohlaví a skupiny oboru studia či zaměstnání), po konzultaci s vedoucím diplomové práce jsem do výzkumu zahrnul i další sociodemografické údaje: (1) věk, (2) velikost obce, kde proband skutečně trvale žije (místo obvyklého pobytu), (3) region (kraj) místa obvyklého pobytu (4) nejvyšší dosažený stupeň vzdělání, (5) pozice v zaměstnání.

Tyto další údaje jsou zvoleny tak, aby jejich kombinací nebylo možné zjistit identitu probanda, a slouží jako zdroj dat pro formulace hypotéz a případný další výzkum nad rámec diplomové práce. Způsob měření uvedených proměnných jsem se rozhodl stanovit takto:

1) Věk (poměrová proměnná) – záznam prostou číslovkou

2) Velikost obce (poměrová proměnná)

Pro měření této proměnné jsem se rozhodl použít shodné rozdělení obcí do tříd „Velikostní skupiny obcí“ podle metodiky, kterou použil ČSÚ při Sčítání lidu, domů a bytů 2011 (ČSÚ, 2013b). Vinopal (2003) sice upozorňuje na úskalí takového přístupu a navrhuje svou vlastní, osmistupňovou kategorizaci obcí dle počtu obyvatel, ale i přesto jsem se rozhodl využít kategorizace ČSÚ. Zejména proto, že většina výzkumů (převážně ekonomické, či demografické - popisné), které jsem našel a kde se velikost obce zohledňovala, používala právě toto hledisko. Shodná metodika měření proměnné by tak mohla být užitečná při případném srovnávání výsledků více studií.

Velikostní skupiny obcí dle ČSÚ podle počtu obyvatel jsou tyto: **do 199, 200 - 499, 500-999, 1000-1999, 2000-4999, 5000-9999, 10000-19999, 20000-49999,**

50000-99999, 100000 a více obyvatel.

Dále jsem se rozhodl dotazovat nikoliv na to, kde jsou probandi zaregistrováni k trvalému pobytu, ale na místo, kde skutečně žijí. Vycházím z předpokladu, že jedinec je ovlivněn zejména tím sociálním prostředím, ve kterém se nejčastěji vyskytuje, což by se (v souladu s postuláty Teorie sociální dominance) mohlo promítat do naměřených hodnot SDO. K definici místa skutečného pobytu jsem proto použil stejnou metodiku ČSÚ jako při stanovení velikosti obce. Kategorie „místo obvyklého pobytu“ je definována takto: *„místo, kde osoba obvykle tráví období svého každodenního odpočinku bez ohledu na dočasnou nepřítomnost z důvodu rekreace, návštěv, pracovních cest, pobytu ve zdravotnickém zařízení apod. a kde je členem konkrétní domácnosti. Pro zahrnutí osoby do obvykle bydlicího obyvatelstva České republiky je rozhodující kritérium 12 měsíců pobytu na území ČR, příp. úmysl dlouhodobého pobytu.“* (ČSÚ, 2013a, soubor „Metodické vysvětlivky“, s. 1)

3) Kraj místa obvyklého pobytu

Uvedená proměnná by mohla sloužit pro orientační porovnání rozdílů v SDO mezi obyvateli jednotlivých územněsprávních celků – krajů, zejména jako podklad pro formulování hypotéz a možný další výzkum. Rozhodl jsem se nakonec pro územní jednotky „kraje“, jak jsou definovány v zák. č. 129/2000 Sb. „Zákon o krajích“. Další (menší) územně-správní celky, či regiony, se mi vzhledem k předpokládanému rozsahu práce a sběru dat, zdály nevhodné – jejich volbou by pravděpodobně došlo k takovému „rozmělnění“ získaných údajů, že by pro další výzkum byly nepoužitelné. Nejsem si přitom jist, zda se v průběhu výzkumu podaří získat dostatek probandů z jednotlivých krajů, aby bylo možné, byť alespoň orientačně, porovnat rozdíly v hodnotách SDO mezi obyvateli jednotlivých krajů. Přitom si uvědomuji, že kraje jsou poměrně rozsáhlými celky, leckdy zahrnující rozdílné typy lidských společenstev, s rozdílnou kulturou a rozdílným sociálně-ekonomickým statusem (příkladem může být např. Zlínský kraj, zahrnující města i venkov, folklórně odlišné lokality „Valašsko“ a „Slovácko“, hornaté Beskydy i spíše rovinaté okolí Kroměříže atd.).

4) Nejvyšší dosažený stupeň vzdělání

Pro měření této proměnné jsem se opět rozhodl využít stejného postupu, jakého použil ČSÚ při některých svých statistických šetřeních (např. Sčítání lidu, domů a bytů 2001). Nejvyšší dosažené vzdělání je rozděleno do následujících kategorií: **nedokončené základní – základní – středoškolské bez maturity – středoškolské s maturitou – vyšší odborné – vysokoškolské bakalářské – vysokoškolské magisterské**. Později jsem zjistil, že ČSÚ uvedenou metodiku v průběhu času měnil a i v rámci jednoho šetření jsou vykazovány rozdílné statistické kategorie (poznámávám, že web ČSÚ je poměrně nepřehledný a možná proto se mi nepodařilo změny v použité metodice včas zaznamenat). V některých výstupech z jednoho šetření tak můžeme narazit na výše uvedené dělení stupňů vzdělání, v jiném jsou kategorie „bakalářské“ a „magisterské“ sloučeny do kategorie „vysokoškolské“, nebo naopak přibýly kategorie „doktorské studium“ a „nástavbové studium“. Do kategorizace stupňů vzdělávání nevnese jasno ani pátrání na webových stránkách MŠMT (<http://www.msmt.cz>), kde tato informace pravděpodobně vůbec není obsažena (na titulní stránce můžeme druhy vzdělávání odvodit analogicky podle členění záložky „Vzdělávání“ jako „předškolní – základní střední – vyšší odborné – vysoké školství – speciální – další“). Ačkoliv jsem zvažoval ještě přidání skupiny „doktorandské“, nakonec jsem se rozhodl ponechat původně zvolené členění, neboť se domnívám, že trefně odráží stupně českého školského systému a pro zvolený účel postačuje.

5) Pozice v zaměstnání

I na kategorizaci této proměnné existuje zavedená metoda klasifikace zaměstnání CZ-ICSE (ČSÚ, 2011). Tato klasifikace je uspořádána spíše podle typu ekonomické aktivity osob a pro použití ve výzkumu za použití SDO není podle mě příliš vhodná. Podle postulátů Teorie sociální dominance by měli členové hierarchicky výše postavených sociálních skupin dosahovat vyšších hodnot SDO (srov. kap. 3.3.1.). Rozhodl jsem se tedy definovat vlastní třídy pozic v zaměstnání, a to tak, aby odrážely mocenskou složku pracovní pozice: **nezaměstnaný/nezaměstnaná – student – zaměstnanec (řadoví zaměstnanci a nižší management: mistr, vedoucí úseku) – zaměstnanec (střední a vyšší**

management: ředitelé, náměstci, vedoucí odborů a podniků) – OSVČ, podnikatel bez zaměstnanců – podnikatel (zaměstnavatel se zaměstnanci). Uvedené dělení do tříd je samozřejmě zjednodušující a „smazává“ individuální rozdíly mezi jednotlivci i řadou obdobných pracovních pozic v různých hierarchiích (srov. např. Ferjenčík, 2000). Domnívám se však, že pro orientační sondu a formulaci hypotéz pro možný další výzkum je dostačující.

6. Česká verze SDO₆-Scale

Přípravou české jazykové mutace Škály sociálně dominantní orientace jsem se zabýval v rámci své ročníkové práce (Loučný, 2013). Vycházel jsem z původní Sidaniovy šestnáctipoložkové verze SDO₆-Scale (viz kap. 3.3.1., příloha č. 4). Pro její převod do českého jazyka jsem použil metody zpětného překladu (např. Koudelková, 2003), přičemž jsem se snažil dodržet instrukce oddílu “D” směrnice International Test Commission (ITC) k překladu a převodu testů (2010), a souvisejícího Hambltonova komentáře (2001). Srozumitelnost takto vzniklé české verze SDO₆-Scale byla následně ověřena pre-testem (pro podrobnější informace viz Loučný, 2013). Tento český překlad SDO₆-Scale je součástí této diplomové práce jako příloha č. 5.

7. Administrace

Zkoumanou českou verzí SDO₆-Scale jsem se rozhodl administrovat elektronicky, pomocí webového rozhraní. Domnívám, že tento způsob přináší celou řadu výhod: (1) umožňuje oslovit poměrně široký rozsah respondentů, (2) webové rozhraní umožňuje zachovat poměrně vysokou anonymitu respondentů a tím omezit i vliv sociální desirability, (3) s tím souvisí i možnost klást doplňující otázky ke zjištění příslušnosti jedince k vybraným sociálním skupinám, aniž by tím utrpěla jeho anonymita, (4) uvedené webové rozhraní umožňuje export výsledků do formátu MS Excel a řady dalších, z nichž lze data snadno vytěžovat pro statistické zpracování, (5) metoda je relativně časově a finančně nenáročná, (6) výzkumně bylo ověřeno, že při administraci dotazníků pomocí webového rozhraní nedochází v porovnání s metodou papír/tužka ke změnám psychometrických charakteristik zkoumaných osob (Květoň, Jelínek, Klimusová & Vobořil, 2007).

Zvolený způsob administrace s sebou nese samozřejmě i některé nevýhody, mezi které patří zejména absence kontroly některých významných proměnných, jako je například prostředí a momentální situační kontext (Kraut, Olson, Banaji, Bruckman, Cohen & Couper, 2004; Květoň, Jelínek, Klimusová & Vobořil, 2007; Schmidt, 1997), riziko opakovaného vyplňování dotazníku jedním probandem (Schmidt, 1997), nižší míra návratnosti (Manfreda, Bosnjak, Berzelak, Haas

& Vehovar, 2008), či nejistá reprezentativnost vzorku (Grandcolas, Rettie & Marusenko, 2003), nebo zkreslení údajů (např. nezpůsobilými subjekty).

7.1. Volba aplikace pro tvorbu on-line formuláře

Na internetu je dostupná řada on-line aplikací, nabízejících tvorbu dotazníků a podobných formulářů a jejich administraci. Vyhledávací engine google.com na dotaz „on-line dotazníky“ vyhledá více než šest milionů odkazů, přičemž mezi prvními jsou odkazy na webové služby, jako např. vyplňto.cz, survio.com, oursurvey.biz, i-dotaznik.cz, dotaznik-online.cz, click4survey.cz a další, variujících od placených profesionálních nástrojů s řadou funkcionalit, až po jednoduché aplikace dostupné zdarma. Stručný přehled několika služeb a jejich základní výhody podává např. Patáková (2011). Pro účely své diplomové práce jsem se rozhodl použít veřejně dostupnou aplikaci služby „GoogleDocs“ (<https://docs.google.com>). Uvedenou aplikaci jsem vybral z několika důvodů: (1) minimalizace nákladů – použití je zdarma, (2) neomezená doba výzkumu, (3) dostatečné možnosti nastavení volby jednotlivých položek, (4) neomezený počet respondentů, (5) přehlednost a dobrá orientace v aplikaci, (6) službu GoogleDocs jsem již v minulosti používal a jsem zvyklý na její pracovní prostředí. Nevýhodu aplikace spatřuji zejména v tom, že není možné kontrolovat opakované vyplnění formuláře jedním uživatelem (např. kontrolou IP adresy, či užitím cookies).

7.2. Webová prezentace

Jedním ze základních etických požadavků je dostatečná informovanost účastníků výzkumu o předmětu výzkumu a jeho cílech (viz následující kapitola). Protože (jak jsem zmínil již v teoretické části práce) českém jazyce prakticky nejsou o Teorii sociální dominance dostupné informace, rozhodl jsem se vytvořit webovou prezentaci, která by tuto teorii zájemcům a účastníkům výzkumu přiblížila. Zároveň na ní po ukončení výzkumu hodlám zveřejnit jeho výsledky. Webovou prezentaci jsem vytvořil pomocí zdarma dostupné aplikace webnode.cz (<http://teorie-socialni-dominance.webnode.cz>). Zpočátku se mi zdálo vhodné zařadit odkaz na uvedenou webovou prezentaci o teorii a její metodě do úvodní informace k výzkumu, a v první zkušební verzi jsem to tak i udělal. Soudím však, že znalost povahy a teoretických východisek Teorie sociální dominance, by mohla ovlivnit hodnoty SDO, dosahované

probandy při vyplňování formuláře – už samotnou znalostí toho, do jaké skupiny oborů zaměstnání či studia by mohl patřit obor probanda, v něm může vyvolávat určitá očekávání a snahu tato očekávání naplnit (tzv. „efekt pokusného morčete“ – srov. Ferjenčík, 2000), případně odpor, což by mohlo vést ke změně deklarovaného postoje k prezentovaným tvrzením podobným způsobem, jaký zaznamenala Levinová (1996, in Sidanius, Pratto & Levin, 2006) ve svém výzkumu vlivu situačního kontextu. Navíc např. Keusch (2013) ve své studii referuje o souvislosti motivace probandů k účasti na on-line výzkumech (zaujetí předmětem a hypotézami výzkumu) a kvalitou získaných dat. Dále v této souvislosti upozorňuje na fakt, že na výzvu k účasti na výzkumu pravděpodobně spíše zareagují ty osoby, pro které je téma výzkumu nějakým způsobem osobně zajímavé, což ve výsledku může znamenat zkreslení získaných údajů. Tento efekt je patrný např. při sledování diskusních skupin pod novinovými články, kde dochází k polarizaci názorů a rozložení vzorku má pak spíše tvar písmene „U“, než klasické Gaussovy křivky (což je pravděpodobně způsobeno tím, že potřebu reakce na článek cítí zejména osoby, jichž se téma dotýká – srov. Ferjenčík, 2000, s. 116).

Proto, abych omezil uvedené vlivy možných intervenujících proměnných, jsem se rozhodl odkaz na související webovou prezentaci s podrobnějšími informacemi o východiscích a hypotézách Teorie sociální dominance přesunout na konec formuláře.

7.3. Etické aspekty výzkumu

Využití internetu pro psychologický výzkum s sebou nese i nové etické výzvy, proto byla při Americké psychologické asociaci založena Poradenská skupina pro provádění výzkum na internetu (Advisory Group on Conducting Research on Internet, dále jen „Komise“). Výsledkem její činnosti je přehledová zpráva, upozorňující na hlavní okruhy problémů při provádění výzkumu on-line (Kraut, Olson, Banaji, Bruckman, Cohen & Couper, 2004). V této kapitole budu vycházet zejména z této zprávy.

Za hlavní riziko sběru dat cestou webových aplikací považuje komise únik osobních a citlivých informací, získaných během výzkumu. Upozorňuje na nejasnou hranici mezi tím, co ještě můžeme považovat za identifikující údaje a které jsou

anonymní. Jako nejsnazší metodu, jak se vyhnout úniku osobních údajů, Komise zmiňuje možnost sběru jen těch dat, které nám ani ve své kombinaci neumožňují individuální identifikaci probanda, nebo oddělené zpracování takových dat. Vzhledem k tomu, že pro můj výzkum není třeba zpracovávat konkrétní soubor citlivých a osobních údajů, rozhodl jsem se ani tato data od probandů nepožadovat.

Další oblastí, kterou se Komise zabývala, je riziko újmy, která by mohla vzniknout výzkumným subjektům. V této oblasti spatřuje zejména (1) rizika vzniklá v přímé souvislosti s výzkumem (např. akutní emoční reakce na určité otázky), (2) rizika spojená s únikem citlivých dat (viz přechozí odstavec). Členové komise však zároveň upozorňují, že riziko újmy bezprostředně spojené s psychologickým výzkumem on-line, je stejné nebo spíše dokonce nižší než při ostatních psychologických výzkumech. Domnívám se, že i v případě mého výzkumu je toto riziko minimální. Jako nepříjemné a nefér by snad někteří probandi mohli vnímat „onálepkování“ oboru svého zaměstnání či studia jako „Hierarchii podporující“. Uvedený termín nicméně není uvedený nikde ve vyplňovaném formuláři, je popsán v související webové prezentaci, na kterou je možné přejít po ukončení jeho vyplňování.

APA doporučuje, aby po výzkumu následoval, tam kde je to možné, debriefing. Výhoda on-line výzkumů spočívá v tom, že je možné výsledky zveřejňovat na webových stránkách. Vzhledem k tomu, že při přípravě on-line prostředí pro svůj výzkum, jsem vytvořil webovou prezentaci o Teorii sociální dominance, hodlám výsledky své práce zveřejnit v rámci této webové prezentace. Zároveň jsem zájemcům ponechal možnost do formuláře napsat svou e-mailovou adresu, na kterou si přejí zaslat výsledky výzkumu, případně ponechat vzkaz. E-mailové adresy budou odděleny od ostatních údajů a nebudou s nimi dále zpracovávány.

Zajímavým etickým problémem je v případě on-line výzkumů existence tzv. „povinných položek“, tedy těch otázek, bez jejichž vyplnění není možné formulář považovat za platný a pokračovat v jeho vyplnění (a odeslání). „Nucení“ respondenta, aby odpověděl na otázku, ovšem ve své podstatě může znamenat vážné porušení jedné ze základních etických zásad, a to narušení svobody respondenta nezúčastnit se výzkumu (Černý, 2012). Zároveň tento fakt může i snižovat validitu konkrétních položek (proband neví, nebo není schopen

odpovědět, ale když jej systém dál nechce pustit, tak „něco zaškrtně“), proto např. Schmidt (1997) doporučuje takové položky nepoužívat. Častěji nevyplněná položka (tedy ta, které se vyhýbá více probandů) může přinést zajímavé výzkumné podněty (co vede probandy k tomu, že se vyhýbají právě této položce, jaký typ probandů se jí vyhýbá?), může sloužit pro přepracování zvolené metody. Vzhledem k tomu, že neúplně vyplněné formuláře SDO-Scale jsou pro můj výzkum nepoužitelné, rozhodl jsem se i přes uvedené výhrady nastavit v aplikaci všech 16 položek SDO-Scale jako „povinné“. Data, uvedená v neúplných formulářích, aplikace neukládá a na ty bez vyplněných povinných položek se nebere zřetel (výzkumu se neúčastní). O tomto faktu je proband informován před započítáním vyplňování.

Jedním ze základních etických požadavků pro provedení psychologického výzkumu je udělení tzv. informovaného souhlasu – jímž účastník výzkumu potvrzuje, že porozuměl jeho povaze, účelu, souvisejícím rizikům, způsobu nakládání se získanými daty, a že se výzkumu účastní dobrovolně (Ferjenčík, 2000; Kraut, Olson, Banaji, Bruckman, Cohen & Couper, 2004). Nevýhodou on-line administrace je fakt, že výzkumník není schopen ověřit, zda je účastník výzkumu skutečně osobou způsobilou k udělení informovaného souhlasu (příkladem může být dítě, které „zalže“ o svém věku). Vzhledem ke způsobu výběru vzorku, kdy je výzva k účasti na výzkumu sdílena mezi osobami, které jsou (zcela jistě v první vlně) dostatečně způsobilé, se domnívám, že riziko vyplnění formuláře nezpůsobilými subjekty je v tomto případě nepatrné. Při on-line výzkumu není možné získat písemné potvrzení udělení informovaného souhlasu. Je však přípustné použít takové adekvátní metody, které by písemný souhlas nahrazovaly (Kraut, Olson, Banaji, Bruckman, Cohen & Couper, 2004). Rozhodl jsem se tedy za vyjádření udělení informovaného souhlasu považovat samotné vyplnění a odeslání vyplněného formuláře kliknutím na tlačítko „Odeslat“, přičemž jsem na tento fakt doslovně upozornil. Základní informace o výzkumu, způsobu nakládání s daty a o udělení informovaného souhlasu, jsem zahrnul do úvodní informace, která se na webové stránce aplikace zobrazuje před samotným započítáním vyplňování:

„...děkuji Vám za ochotu a čas, který věnujete vyplnění níže uvedeného formuláře. Jeho vyplnění Vám nejspíš nebude trvat déle než pět minut. Formulář

slouží ke sběru dat pro moji diplomovou práci v rámci studia na Katedře psychologie FF univerzity Palackého v Olomouci, cílem této práce je ověřit některé předpoklady Teorie sociální dominance, kterou navrhl americký psycholog prof. James Sidanius, PhD., a připravit nástroj pro další výzkum této teorie.

Vyplněním formuláře a kliknutím na tlačítko "Odeslat" potvrzujete, že rozumíte následujícím informacím a souhlasíte s tím, že:

- 1) Vámi poskytnuté údaje budou uchovávány v souvislosti s výzkumem a budou využity výhradně pro statistické zpracování dat v rámci tohoto výzkumu,*
- 2) uvedené údaje nebudou poskytnuty třetí straně,*
- 3) povaha poskytnutých dat neumožňuje ztotožnění konkrétní osoby a data takto nebudou použita,*
- 4) ukládány jsou pouze kompletně vyplněné formuláře, ukončíte-li vyplňování, aniž byste dokončili celý formulář, data nebudou uložena.“*

V této kapitole považuji za vhodné zmínit i své úsilí o získání souhlasu prof. Sidania s použitím jeho metody. Bohužel, i přesto, že jsem mu opakovaně psal na veřejnou e-mailovou adresu, nepodařilo se mi získat jakoukoliv odpověď. Prof. Sidanius ovšem plné znění SDO₆-Scale publikoval veřejně na své webové stránce, kde je tato metoda volně dostupná ke stažení (<http://projects.iq.harvard.edu/sidaniuslab>).

8. Výběr vzorku

8.1. Základní soubor

Jak vyplývá ze stanoveného cíle výzkumu, kterým je ověřit vlastnosti české verze SDO₆-Scale při použití v podmínkách ČR, základním souborem pro takový výzkum je obyvatelstvo České republiky. Vzhledem k tomu, že ve výzkumu se jedná o písemný formulář a českou jazykovou verzi metody, je třeba rozsah základního souboru ještě omezit: jedná se o obyvatelstvo ČR, hovořící česky a schopné číst v češtině.

8.2. Metoda výběru vzorku

Dosud provedená výzkumná šetření (např. Grandcolas, Rettie & Marusenko, 2003; Manfreda, Bosnjak, Berzelak, Haas & Vehovar, 2008) nasvědčují tomu, že metody výběr vzorku, kterou je v případě webových dotazníků nejčastěji příležitostný výběr, nebo tzv. „metoda sněhové koule“ (neboli „lavinový výběr - srov. Ferjenčík, 2000), jsou pravděpodobně nejčastějším zdrojem zkreslení. Internet při použití této metody sice umožňuje jednorázově a efektivně oslovit poměrně široký rozsah respondentů, nicméně výzkumník ztrácí kontrolu nad vlastnostmi vzorku a tím je omezena i jeho reprezentativnost, nebo jsou jednotlivé experimentální skupiny příliš odlišné. Schmidt (1997) navrhuje tento problém omezit vyrovnáváním skupin podle souběžně nasbíraných sociodemografických údajů, nicméně je třeba si uvědomit, že ani tímto způsobem není možné dosáhnout srovnatelných výsledků, jako při náhodném výběru (Van Ryzzin, 2008).

Přes uvedené nevýhody metody sněhové koule prostřednictvím internetu jsem se i pro svou práci i já rozhodl využít právě tohoto postupu – vzhledem k časovým a finančním možnostem, které mám jako studující při zaměstnání, se mi jeví jako optimální: značné rozšíření internetu a jeho snadná dostupnost umožňují, abych pro výzkum získal data od poměrně různorodého vzorku probandů. Vzhledem k rozsahu základního souboru (viz výše) a vzhledem k jeho poměrně značné heterogenitě přesahuje výběr kvalitního reprezentativního vzorku možnosti, které v rámci zpracování své diplomové práce mám. Pro ověření reliability metody SDO-*Scale* se mi zvolená metoda sběru dat jeví být jako bezproblémová, v případě orientačního ověření validity by mohlo dojít k neekvivalentnosti skupin – je však

možné experimentální skupiny vyrovnávat podle zjištěných sociodemografických údajů. Dalším problémem je fakt, že existuje část populace, která přístup k internetu nemá, a ta ve vzorku nebude zahrnuta. Vzhledem ke způsobu, kterým byly prováděny předchozí výzkumy teorie sociální dominance (převážně na vzorku studentů univerzit), se mi tento problém nejeví být zásadním. Nejsem také schopen ovlivnit situační kontext, ve kterém je formulář vyplňován. I přesto se však domnívám, že pro orientační ověření validity zvolená metoda výběru vzorku postačuje. Přesnější výzkum a srovnávání experimentálních skupin za využití SDO-Scale by mohlo být předmětem dalších studií, a právě za tímto účelem se snažím připravit českou verzi. Ferjenčík (2000) právě takový typ výzkumu popisuje jako vhodný pro užití popsané metody výběru.

Prosbu o účast na výzkumu byla společně s odkazem na webový formulář a prosbou o jeho další šíření zasílána e-mailem a zejména pomocí sociální sítě facebook.com. V první vlně probandů byli zejména spolužáci – studenti denního studia psychologie a dále moji známí. Na návrh vedoucího práce jsem oslovil spolužáky z denního studia, kteří mi pomohli získat kontakty na představitele některých studentských organizací. Následně jsem oslovil i tyto studentské organizace s prosbou o šíření informace o výzkumu a odkazu na webový formulář.

8.2.1. Výběr vzorků pro orientační ověření hypotéz H1 a H2

Zatímco pro výpočet ukazatelů reliability není složení výzkumného vzorku natolik zásadní, v případě orientačního ověření validity, resp. jednotlivých souvisejících hypotéz (hypotézy H1 a H2) se může jednat o zásadní problém. Ferjenčík (2000, s. 112) dokonce výběr vzorku označuje za „*kritický bod vzorkových přehledů*“. Metoda výběru vzorku způsobem „sněhové koule“ přitom nejen nezaručuje reprezentativnost vzorku (viz výše), ale v případě výzkumných skupin ani srovnatelnou velikost a faktickou ekvivalentnost skupin. Omezení možných rozdílů – zejména možných intervenujících proměnných - mezi porovnávanými skupinami přitom (i v případě, že budeme hovořit pouze o „orientačním ověření validity“) přímo ovlivňuje validitu celé studie. Řešením by pravděpodobně mohl být náhodný výběr probandů do výzkumných skupin, nebo vyrovnání skupin podle sociodemografických ukazatelů. Obávám se, že vzhledem k velikosti nasbíraného vzorku, a zejména vzhledem k jeho pochybné

reprezentativnosti, by náhodný výběr probandů do porovnávaných skupin nebyl pro eliminaci možné chyby dostatečně efektivní. Vzhledem k uvedeným problémům je třeba pečlivě sledovat rozdíly mezi zjištěnými ukazateli jednotlivých skupin, případně kontrolu za využití popsaných metod provést.

V případě hypotézy H2 vzhledem ke zvoleným kritériím porovnání navíc dochází k tomu, že poměrně značná část populace, a také celkového výzkumného vzorku, zůstává opominuta – do ověření hypotézy nejsou zahrnuti ti probandi, jejichž obor studia, či zaměstnání nespadá ani do jedné z nadefinovaných kategorií.

8.2.2. Velikost vzorku

V průběhu přípravy práce jsme při diskusi s vedoucím práce opakovaně narazili na problém určení potřebné velikosti vzorku pro prováděný výzkum. Ferjenčík (2000), nebo Walker (2012) uvádějí, že s velikostí vzorku stoupá jeho reprezentativnost. Souhlasím s Walkerem, že nejlepší vzorkem je pravděpodobně právě ten „co možná největší“ (Walker, 2012 s. 35) a výzkumník by se měl snažit získat maximální množství dat, které získat lze. Vzhledem k rozsahu populace však pravděpodobně nejsem schopen dosáhnout natolik velkého vzorku, že by jen jeho samotná velikost byla schopna limitovat chyby ve vzorku. Stanovení velikosti potřebného vzorku power analýzou je vzhledem ke specifickým SDO problematické. Pro výpočet velikosti vzorku je třeba vycházet z tzv. „velikosti účinku“ (neboli Effect Size - srov. Ptáček & Raboch, 2010), určené jako minimální teoreticky stanovený významný rozdíl v mezi měřenými hodnotami. Připomínám ovšem, že SDO nemá pevně dané hodnoty, v případě SDO-Scale se nejedná o standardizovanou psychometrickou metodu a předmětem našeho zájmu jsou při výzkumu za jejího použití pouze rozdíly v hodnotách mezi sledovanými skupinami a v určitém sociálním kontextu. Hodnoty SDO jsou relativní a v jednotlivých kontextech kolísají, proto není možné effect size stanovit.

9. Zpracování dat

Pro zpracování dat a jejich statistickou analýzu jsem použil software MS Excel (Microsoft, 2013) Statistica, v. 12 (StatSoft, 2013) a trial verzi programu SPSS Statistics Desktop (IBM, 2013).

10. Vzorek

Sběr dat proběhl v období od 1. prosince 2013 do 15. listopadu 2014. Formulář vyplnilo celkem 206 probandů, po odebrání 1 nevyhovujícího (byl vyplněn slovenskou studentkou), je celkový počet 205. Mezi probandy výrazně převažovaly ženy ($n = 164$, 80% z N) ve srovnání s muži ($n = 41$, 20% z N), počty probandů ve skupinách dle oboru povolání/studia byly nejvyšší ve skupině „Hierarchii potlačující“ ($n = 140$, 68,29% z N), výrazně nižší ve skupině „nezařazeno“ ($n = 40$, 19,51% z N), a nejnižší v oboru „Hierarchii podporující“ ($n = 25$, 12,20% z N).

	Muži	Ženy	Celkem
Hierarchii potlačující	14	126	140
nezařazeno	18	22	40
Hierarchii podporující	9	16	25
Celkem	41	164	205

Tab. č. 1: Tabulka četností – vzorek

10.1. Problém nereprezentativnosti vzorku

Pro ověření reprezentativnosti vzorku jsem se rozhodl využít těch proměnných, jejichž hodnoty je možné poměrně snadno porovnat s hodnotami u cílové populace: věk, kraj místa obvyklého pobytu, stupeň vzdělání.

Věkové rozpětí probandů se pohybovalo v rozmezí 19 – 62 let ($M = 25,48$, $Me = 23$, $SD = 6,53$). Rozdělení nelze považovat za normální (Shapiro-Wilk $W = 0,76$, p -hodn. = 0,000), a při zobrazení na krabicovém grafu (program Statistica, Statsoft, 2013) byla patrna řada odlehlých a extrémní hodnot (tato vlastnost vzorku se projevuje i na hodnotě směrodatné odchylky). Výběrový soubor byl proto pro porovnání s hodnotami věku odpovídajícího základního souboru nejprve

upraven odfiltrováním extrémních a odlehlých hodnot modulem programu Statistica (StatSoft, 2013) „překódovat odlehlé hodnoty“ (výsledný rozsah 19 – 28; N = 141; M = 22,47; Me = 22; SD = 1,97; normální rozdělení: Shapiro-Wilk W = 0,95, p-hodn. = 0,000), a poté porovnán se základním souborem stejného věkového rozmezí (N = 1314239; M = 24; Me = 24; SD = 2,84; zdroj: ČSÚ, 2014). Oba soubory se podle věku mezi sebou velmi vysoce signifikantně liší (t-test: t = 4,13, p-hodn. = 0,000).

V získaném vzorku navíc zcela chybí osoby s místem obvyklého pobytu v Libereckém kraji, a dále probandi s ukončeným základním vzděláním a středoškolským vzděláním bez maturity.

Uvedený výběrový soubor je tedy ve vztahu k cílové populaci nereprezentativní a případné výsledky výzkumu nelze obecně vztahovat na Českou populaci. Není navíc vyloučeno, že nehomogenní a nereprezentativní vzorek může ovlivnit výsledky výzkumu.

11. Test reliability - Cronbachovo α

Cronbachovo α je ukazatelem vnitřní konzistence testu: vychází z předpokladu, že položky testu, měřící jednu proměnnou, by mezi sebou měly mít kladné, dostatečně vysoké korelace. Pokud některé položky se zbytkem testu nekorelují, je možné, že zachycují jiný koncept. Doporučená korelace položky se zbytkem testu je alespoň 0,3 (Traxlerová & Rabušic, 2008). Cronbachovo α nabývá hodnot mezi 0 a 1. Čím je jeho hodnota vyšší, tím je vyšší reliabilita testu (Soukup, 2008). Jako spodní hranice reliability měřené Cronbachovým α , je doporučována hodnota 0,7, jako horní hranice 0,9. Vyšší hodnota by znamenala, že některé položky měří totéž, a jsou tedy nadbytečné (Traxlerová, Rabušic, 2008). Příliš vysoká hodnota reliability s sebou navíc nese pokles validity – hovoříme o tzv. psychometrickém paradoxu: vysoká reliabilita jako vnitřní konzistence testu (tedy korelace jednotlivých položek vzájemně) znamená, že se nám nepodařilo postihnout měřenou vlastnost v celém jejím spektru.

Výsledné Cronbachovo α mnou vytvořené české verze škály SDO₆ dosáhlo hodnoty 0,85, což lze na základě výše uvedeného interpretovat jako **výsledek vypovídající o dostatečné reliabilitě testu.**

Jak je patrné z analýzy homogenity a reliability škály SDO₆ (Tab. 2), výsledné hodnoty Cronbachova α se ani při odebrání jednotlivých položek příliš nemění.

Z tabulky je zároveň patrné, že všechny položky korelují s celkovým součtem položek v rozmezí 0,18 – 0,69, nicméně korelace položek 2, 4 a 14 je relativně nízká (Sidanius in Pratto, Sidanius, Levin, 2004 uvádí hodnoty korelací mezi jednotlivými položkami a celkovým součtem v rozmezí 0,31 – 0,63 – jedná se však o starší, 14 bodovou verzi SDO2). Při pohledu na matici interkorelací (příloha č. 6) je zřejmé, položky 2 a 4 dokonce negativně korelují s položkou 15, a položka 4 negativně koreluje s položkou č. 9. Vzhledem k tomu, že položka 9 vykazuje poměrně vysokou korelaci s celkovým součtem položek, soudím, že záporná korelace bude v tomto případě způsobena spíše vlastnostmi položky 4.

Položka	Korelace s celkovým součtem položek	Cronbachovo α po odstranění položky
1	0,55	0,84
2	0,18	0,85
3	0,50	0,84
4	0,26	0,85
5	0,34	0,85
6	0,50	0,84
7	0,44	0,84
8	0,53	0,84
9	0,62	0,83
10	0,57	0,83
11	0,55	0,84
12	0,69	0,83
13	0,63	0,83
14	0,25	0,85
15	0,45	0,84
16	0,48	0,84

Tab. č. 2: Analýza homogenity a reliability škály SDO₆ (N=205)

Vzhledem k problematickým vlastnostem uvedených položek, zejména položky 4, se nabízí možnost ty nejvíce problematické z testu vypustit. Po redukci testu o položky 2 a 4 by hodnota Cronbachova α dosáhla 0,86, test by tedy byl stále v mezích akceptovatelné reliability.

Vypouštění položek v případě škály SDO s sebou ovšem nese řadu problémů:

(1) test je tvořen ze dvou částí: zatímco první polovina testu, tedy položky 1 až 8 jsou tvrzení vypovídající o orientaci na meziskupinovou hierarchii (podle Sidania tedy „Hierarchy-enhancing“), tvrzení 9 – 16 v druhé části testu měří opačný postoj (jsou tedy „Hierarchy-attenuating“), a při výpočtu výsledných hodnot SDO se kódují opačně (srov. Sidanius, 2006; Loučný, 2013). Bylo by tedy třeba test redukovat tím způsobem, aby byly položky odebírány rovnoměrně – v obou polovinách testu. Tak by došlo k výraznému zkrácení celého testu a tím i posunu v hodnotách Cronbachova α . (2) skutečnost, že některé položky vykazují negativní, nebo dokonce nízké korelace, může být způsobena vlastnostmi vzorku: mnou získaný vzorek je poměrně nevyvážený a ve vztahu k cílové populaci nereprezentativní (srov. kap. 10.1.), což může rozložení odpovědí a jejich korelaci s dalšími položkami také ovlivnit. (3) koncepce metody SDO byla v průběhu vývoje měněna, původní verze obsahovaly 14 položek, šestá (!) verze SDO₆, je šestnáctipoložková. Vypouštěním položek bych vlastně měnil původní metodu.

Na základě výše uvedených úvah, a vzhledem k tomu, že výsledky ověření reliability testu jsou jinak velmi dobré, jsem se rozhodl nevypouštět problematické položky z testu. Je však třeba jejich vlastnosti brát v úvahu a v případném dalším výzkumu jim věnovat pozornost. Bylo by vhodné reliabilitu při dalším použití metody na jiném vzorku opětovně ověřit.

12. Ověření validity

Znovu uvádím výzkumné hypotézy, formulované pro orientační ověření validity v návaznosti na předchozí teoretické úvahy:

Hypotéza H1: Průměrné hodnoty SDO, měřené škálou SDO₆-Scale, jsou statisticky významně vyšší u mužů než u žen.

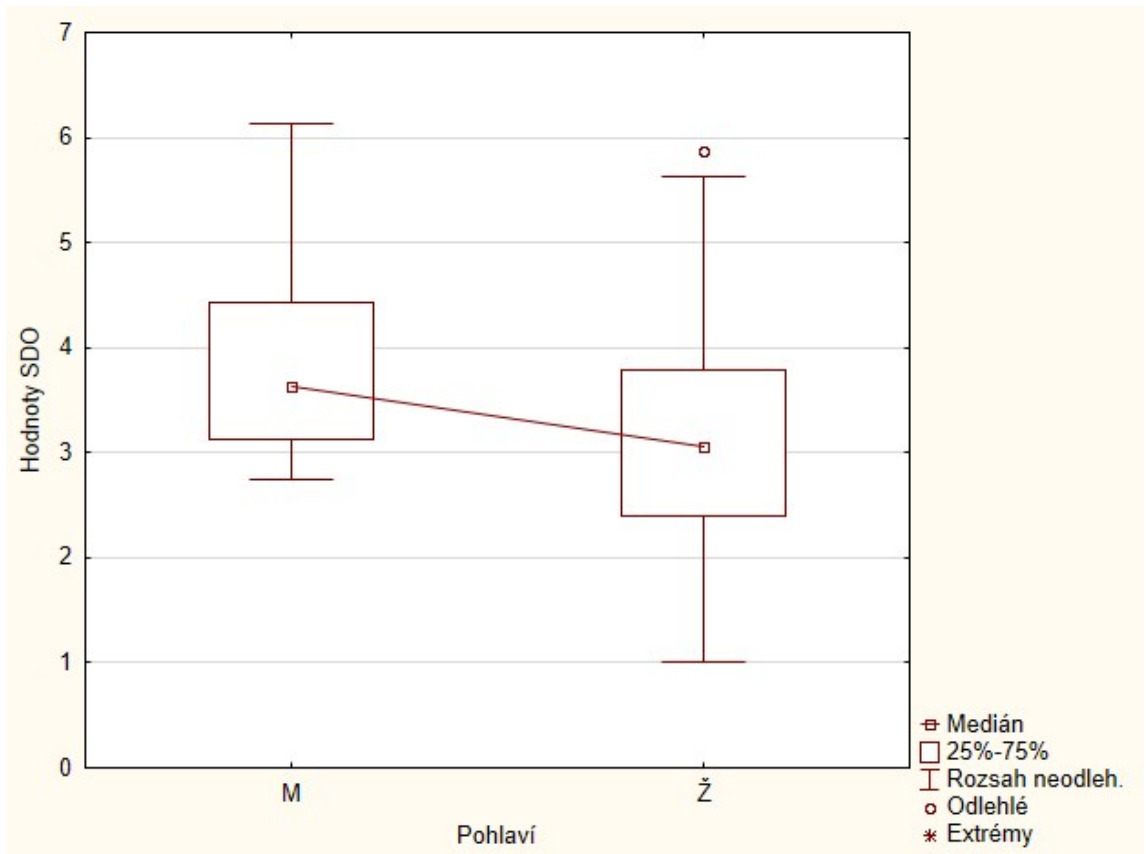
Hypotéza H2: Průměrná hodnota SDO, měřená škálou SDO₆-Scale, statisticky významně souvisí s příslušností k sociální skupině, určené pohlavím.

Hypotéza H3: Průměrné hodnoty SDO, měřené škálou SDO₆-Scale, jsou u osob pracujících/studujících v hierarchii podporujících oborech statisticky významně vyšší, než u osob pracujících/studujících v hierarchii potlačujících oborech.

Škála SDO je proměnnou ordinální, proto se pro jejich srovnávání nabízí využití neparametrických testů. Svou konstrukcí však odpovídá proměnným intervalovým (kontinuum bodů na stupnici 1-7 mezi krajními hodnotami „rozhodně souhlasím“ a „rozhodně nesouhlasím“). V takových případech není vyloučené i použití parametrických metod (srov. Čihák (nedat.) a i Sidanius v minulosti k ověřování hypotéz o rozdílech v hodnotách SDO mezi skupinami používal převážně parametrických testů (např. t-test, ANOVA - srov. kap. 3.3.). Dušek (2007) navrhuje v případě parametrických dat aplikovat spíše parametrické testy, neboť mají větší sílu - i proto jsem se rozhodl použít pro matematicko-statistickou analýzu dat v případě hypotéz H1 a H3 pro parametrická data **Studentův t-test pro nezávislé soubory**, a v případě neparametrických souborů dat **Mann-Whitneyův test**, který bývá označován jako nejsilnější neparametrický test (srov. např. Arnhold, 2010, či Zvárová, 1999, či Easton, McColl, 2004). K ověření normality dat v souborech byl použit Shapiro-Wilkův test normality. Uvedené statistické testy byly provedeny v programu Statistica v.12 (Statsoft, 2013), pro analýzu v případě hypotézy H2 byl za použití volně dostupné trial verze software SPSS Statistics Desktop (IBM, 2013) vypočten koeficient bodově-biseriální korelace r_{pbi} .

12.1. Porovnání skupin podle proměnné „pohlaví“

Pro grafické srovnání skupin byl vytvořen tzv. krabicový graf s anténami. Na grafu je patrné, že muži ve zkoumaném vzorku skutečně dosahovali vyšších průměrných hodnot SDO než ženy. Zároveň je vidět, že rozložení SDO ve skupině „muži“ není rovnoměrné (většina hodnot je koncentrována spíše v nižší části grafu, lze tedy očekávat šikmé rozdělení vlevo), a mezi hodnotami ve skupině „ženy“ byla nalezena jedna odlehlá hodnota (obr. č. 4).

Obr. č. 4: Graf - porovnání skupin dle pohlaví

Na základě testu normality v případě souboru „muži“ (Shapiro-Wilk $W = 0,89$, p -hodn. = $0,0006$), na hladině $\alpha = 0,05$ zamítáme nulovou hypotézu o normálním rozdělení veličiny, v případě souboru „ženy“ (Shapiro-Wilk $W = 0,99$, p -hodn. = $0,13$) na hladině $\alpha = 0,05$ nezamítáme nulovou hypotézu o normálním rozdělení veličiny. Data tedy nesplňují podmínky pro použití parametrických testů, proto jsem pro statistickou analýzu rozdílů mezi soubory použil **Mann-Whitneyův test**.

Na základě výsledků statistického testu (Mann-Whitney, $U: 2058,0$; p -hodn. = $0,0001$) na hladině $\alpha = 0,05$ zamítáme nulovou hypotézu o shodném rozdělení souborů a přijímáme alternativní hypotézu H_A : **mezi hodnotami SDO u mužů a mezi hodnotami SDO u žen existuje v rámci zkoumaného vzorku statisticky významný rozdíl.**

Sidanius se svými kolegy ve svých pracích (např. Pratto, Sidanius, Stallworth & Malle, 1994) v některých případech prováděli i výpočet koeficientů bodově-biseriální korelace, aby tak ověřili míru závislosti hodnot SDO na proměnné „pohlaví“, proto jsem se rozhodl tento výpočet provést i já.

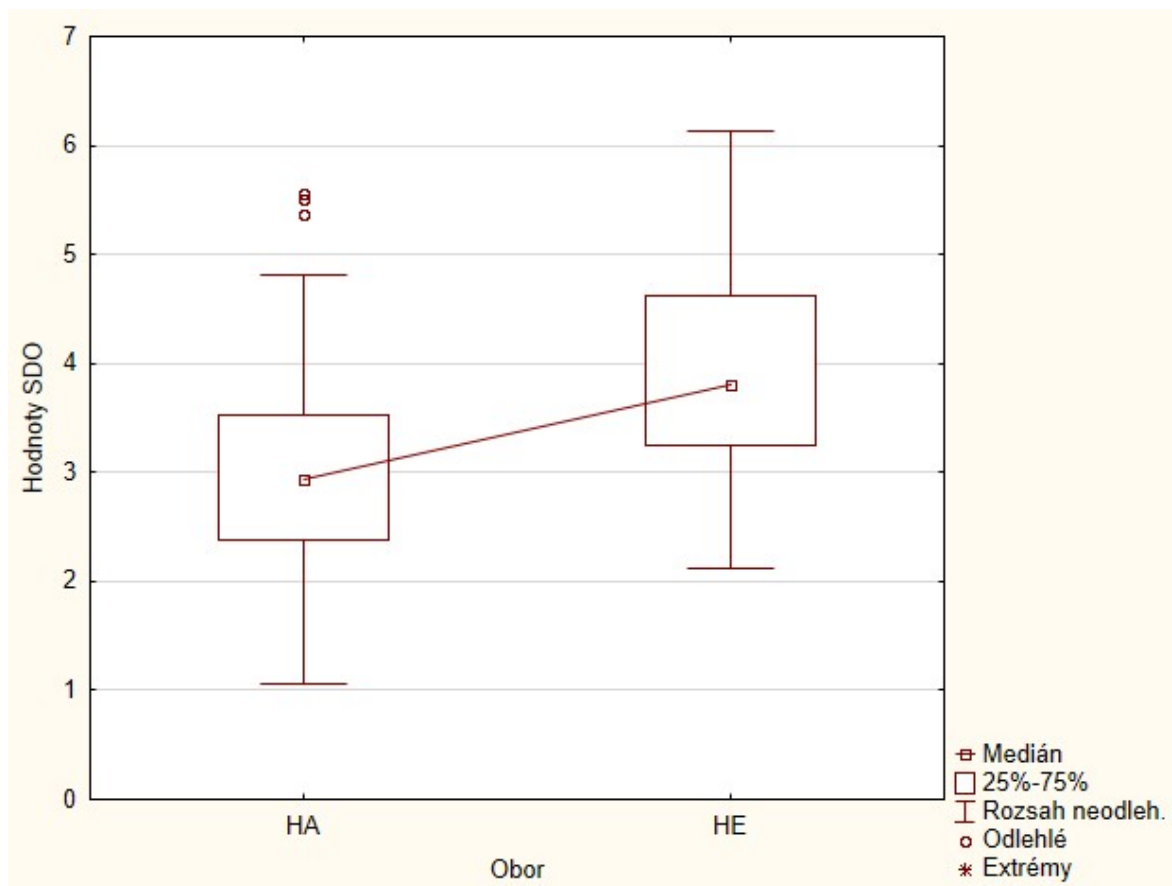
Hodnota vypočteného koeficientu biseriální korelace r_{pb} činí $0,28$ při p -hodn. = $0,000$, na hladině $\alpha = 0,05$ tedy zamítáme nulovou hypotézu o tom, že proměnné jsou nezávislé a přijímáme H_A : **průměrná hodnota SDO statisticky významně souvisí s příslušností ke skupině určené pohlavím.**

V obou uvedených případech navíc vypočtená p -hodnota nasvědčuje tomu, že uvedená hypotéza by platila i v případě, že bychom hladinu významnosti α stanovili $0,001$, výsledek statistického testu tedy můžeme považovat za velmi vysoce signifikantní.

12.2. Porovnání skupin podle proměnné „obor zaměstnání/studia“

Stejně jako v předchozím případě, je již z grafického znázornění patrný rozdíl mezi skupinami – osoby ve skupině „Hierarchii podporující“ („Hierarchy-enhancing“ - pro zjednodušení budu dále používat označení „HE“) dosahují vyšších průměrných hodnot SDO než osoby ve skupině „Hierarchii omezující“ („Hierarchy-attenuating“ - pro zjednodušení budu dále používat zkratku „HA“). U skupiny „HA“ navíc vidíme několik ojedinělých odlehlých hodnot (obr. č. 5).

Před výběrem statistického testu bylo provedeno ověření normality dat: v případě souboru „HA“ (Shapiro-Wilk $W = 0,98$, p -hodn. = $0,09$) na hladině $\alpha = 0,05$ nezamítáme nulovou hypotézu o normálním rozdělení veličiny, stejně tak v případě souboru „HE“ (Shapiro-Wilk $W = 0,95$, p -hodn. = $0,30$).

Obr. č. 5: Graf - porovnání skupin dle oboru studia/zaměstnání

Pro výběr správné varianty **t-testu** byl nejprve proveden Levenův test homogenity rozptylů (Levene $F = 1,62$ při 163 sv; p -hodn. = 0,20, na hladině $\alpha = 0,05$, nezamítáme nulovou hypotézu o shodě rozptylů).

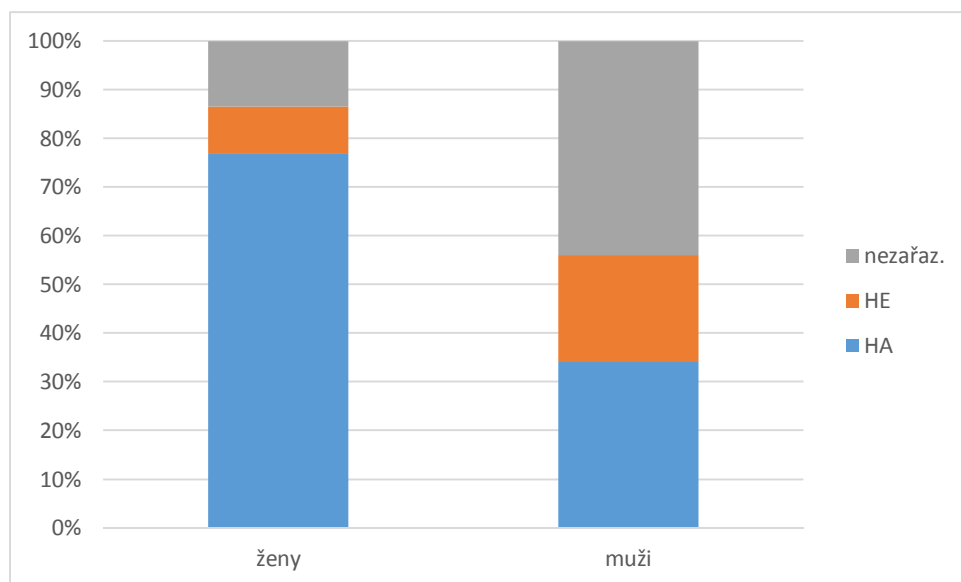
Na základě výsledků zvoleného statistického testu ($t = -4,96$, p -hodn. = 0,000) na hladině $\alpha = 0,05$ zamítáme nulovou hypotézu o shodném rozdělení souborů a přijímáme alternativní hypotézu H_A : **mezi hodnotami SDO u osob pracujících/studujících v oborech označených jako „hierarchii podporující“ a mezi hodnotami SDO u osob pracujících/studujících v oborech „hierarchii omezující“ existuje v rámci zkoumaného vzorku statisticky významný rozdíl.**

Vypočtená p -hodnota nasvědčuje tomu, že uvedená hypotéza by dokonce platila i v případě, že by stanovená hladina významnosti α byla 0,001, rozdíl tedy můžeme považovat za velmi vysoce signifikantní.

12.3. Ověření hypotéz po vyrovnání souborů

Výše uvedené výsledky statistických analýz potvrzují výzkumné hypotézy a v rámci sledovaných parametrů se zdá být zkoumaná česká verze škály SDO₆ validní. Jak však upozorňuje Ferjenčík (2000), v praxi se může stávat, že rozdíly mezi skupinami nemusí být výsledkem rozdílu ve sledované proměnné, ale mohou být způsobeny i tím, že členové zkoumaných skupin se mezi sebou podstatně liší i v dalších charakteristikách – hovoříme zde o vlivu dalších intervenujících proměnných.

V porovnávaných skupinách došlo k tomu, že zastoupení sledovaných znaků (tedy těch, o kterých víme, že by měly mít vliv na hodnoty SDO: pohlaví a obor studia/zaměstnání) je ve sledovaných skupinách značně nerovnoměrné: mohou být např. nižší průměrné hodnoty SDO u žen ovlivněny vysokým podílem osob v „Hierarchii potlačujících“ oborech (76,83% vs. 34,15% u mužů)? A naopak - mohou být vyšší hodnoty SDO u mužů ovlivněny vyšším podílem odevzdaných formulářů v „Hierarchii podporujících“ oborech (21,95% vs. 9,76% u žen)? Toto nerovnoměrné zastoupení osob pracujících/studujících v HE/HA oborech je dobře patrné na grafickém zobrazení (obr. 6).

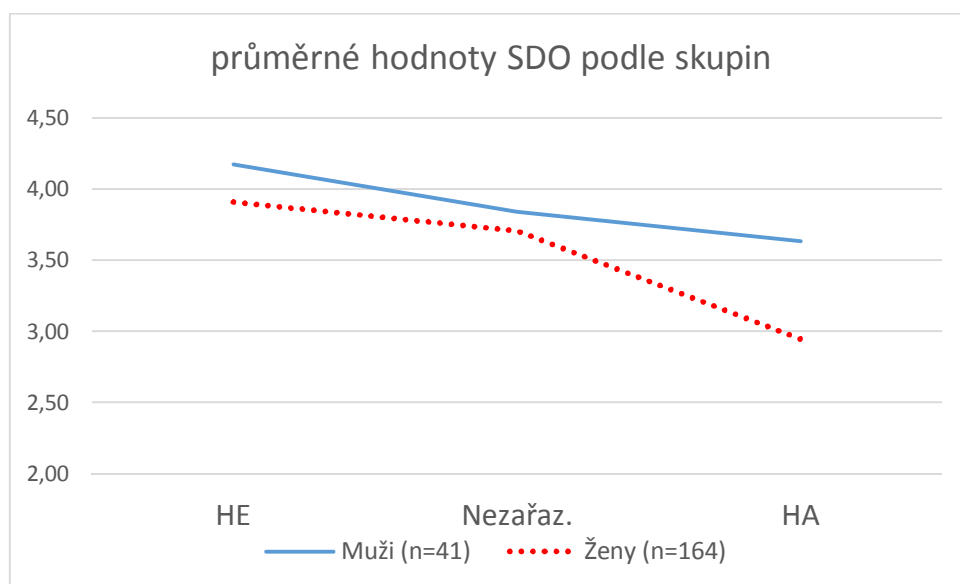

Obr. č. 6: Podíl osob dle oborů

Obdobným způsobem mohou být ovlivněny i průměrné hodnoty SDO ve skupinách, definovaných podle oboru studia/povolání – ve skupině „Hierarchii potlačujících“ oborů jsou například výrazně více zastoupeny ženy (celých 90%!) než muži, což by za předpokladu, že ženy dosahují nižších průměrných hodnot než muži, mohlo znamenat, že významně nižší hodnoty SDO v této skupině jsou ve skutečnosti odrazem značného zastoupení žen. V oborech „Hierarchii podporujících“ tento rozdíl není tak výrazný, i když ženy stále tvoří nadpoloviční většinu (64% souboru).

Další významnou intervenující proměnnou může být nezjištěná skupina osob, pracujících/studujících v oborech, které jsou ve skutečnosti „hierarchii podporujícími“ nebo „hierarchii omezujícími“, ale nebyly v přípravné fázi při definování skupin oborů do těchto skupin zařazeny, takže „vypadly“ do skupiny „nezařazené“ - v originálních Sidaniových výzkumech (např. van Laar, Sidanius, Rabinowitz & Sinclair, 1999) jsou například právníci zařazeni do skupiny „Hierarchii podporující“, kdežto v mém výzkumu do této skupiny zařazeni nebyli (jsou tedy mezi „nezařazenými“). Může se stát, že hodnoty SDO u této skupiny osob významně zvýší nebo sníží hodnoty SDO ve skupinách podle proměnné „pohlaví“?

Uvedený efekt skupiny „nezařazeno“ je patrný na následujícím grafu, kde je vidět rozdíl v průběhu křivek hodnot SDO mezi skupinami podle pohlaví (obr. 7).

Obr. č. 7: Průměrné hodnoty SDO dle skupin
(pozn.: dolní hranice osy „y“ upravena pro lepší názornost)

Vzhledem k tomu, že průměrné hodnoty SDO u mužských příslušníků skupiny „neutrální“ jsou poměrně nízké, a vzhledem k poměrně vysokému zastoupení osob z takto označených oborů ve skupině muži (celých 43%), může tato skupina znatelně ovlivňovat celkové hodnoty SDO v souboru „muži“. V souboru „ženy“ není skupina osob pracujících/studujících v „nezařazených“ oborech tak významně zastoupena (13%), nicméně relativně vyšší hodnoty, dosahované v této skupině, mohou ovlivnit průměrné hodnoty SDO celého souboru.

Na základě výše uvedených zjištění jsem se rozhodl eliminovat vliv uvedených intervenujících proměnných vyrovnáním skupin a opětovným provedením statistických testů. Srovnávané skupiny budou vyrovnány podle uvedených proměnných - tedy podle zastoupení osob studujících/pracujících v jednotlivých oborech, resp. podle zastoupení pohlaví v těchto oborech. Abych omezil možný vliv intervenující proměnné, spočívající v „nezařazených“ oborech, rozhodl jsem se o tuto skupinu redukovat soubory porovnávané dle znaku „pohlaví“.

Jsem si vědom toho, že uvedený postup s sebou nese určitá rizika: (1) hodnoty SDO mohou být ovlivněny dalšími proměnnými, které se aplikovaným postupem nepodaří eliminovat, nebo jejich vliv nebyl dosud zkoumán (srov. Ferjenčík, 2000) – jedná se např. o věk, či stupeň dosaženého vzdělání; (2) dochází ke značné redukci velikosti zkoumaných souborů, což s sebou může nést i větší riziko vzniku chyby II. druhu (srov. Ptáček & Raboch, 2010).

12.3.1. Porovnání skupin podle proměnné „pohlaví“

Vyrovnání skupin

Nejprve jsem vyloučením podmnožiny osob z „nezařazených“ oborů eliminoval možný vliv této intervenující proměnné, následně byly takto redukováné skupiny vyrovnány tak, aby v obou skupinách odpovídal podíl osob dle oborů studia/zaměstnání 60% HA : 40% HE, jak tomu je ve výrazně menším redukováném souboru „muži“ ($n_{\text{celk.}} = 23$; $n_{\text{HA}} = 14$; $n_{\text{HE}} = 9$; $M_{\text{SDO}} = 3,85$), a na uvedené procentní zastoupení byl náhodným stratifikovaným výběrem (srov. Ferjenčík, 2000; Reiterová, 2009) upraven soubor „ženy“ (výsledné hodnoty $n_{\text{celk.}} = 40$; $n_{\text{HA}} = 24$; $n_{\text{HE}} = 16$; $M_{\text{SDO}} = 3,23$).

Uvedený vzorek ze souboru „ženy“ byl náhodně vybrán za použití funkce „Data – Náhodné vzorkování“ v programu Statistica (StatSoft, 2013). Tato funkce obsahuje algoritmus, umožňující ze základního souboru náhodně vybrat množinu dat o požadované velikosti, kterou je možno stanovit buď celým číslem, nebo procentuálně.

Statistický test

U srovnávaných souborů jsem opět provedl ověření normality Shapiro-Wilkovým testem normality. U souboru „ženy“ ($W = 0,98$, p -hodn. = 0,53) na hladině $\alpha = 0,05$ nezamítáme nulovou hypotézu o normálním rozdělení. U souboru „muži“ (Shapiro-Wilkovo $W = 0,85$, p -hodn. = 0,003) na hladině $\alpha = 0,05$ zamítáme nulovou hypotézu o normálním rozdělení veličiny.

Vzhledem k tomu, že redukcí původního vzorku jsem získal výběry o relativně malém rozsahu, a vzhledem k tomu, že data souboru „muži“ nejsou normálně rozdělena, jsem se rozhodl využít k porovnání souborů neparametrický **Mann-Whitneyův test**.

Na základě výsledků provedeného statistického testu (testová hodnota $U = 305,00$; p -hodn. = 0,03) na hladině $\alpha = 0,05$ zamítáme nulovou hypotézu o shodnosti rozdělení veličin, a přijímáme alternativní hypotézu H_A : **mezi hodnotami SDO u mužů a hodnotami SDO u žen existuje v rámci zkoumaného vzorku statisticky významný rozdíl.**

Stejně jako v předchozí kapitole, provedl jsem výpočet koeficientu biseriální korelace jako ukazatele míry závislosti hodnoty SDO na pohlaví: $r_{pb} = 0,28$, p -hodn. = 0,03, na hladině $\alpha = 0,05$ tedy zamítáme nulovou hypotézu o tom, že proměnné jsou nezávislé a přijímáme H_A : **průměrná hodnota SDO statisticky významně souvisí s příslušností ke skupině určené pohlavím.**

12.3.2. Porovnání skupin podle proměnné „obor“

Vyrovnaní skupin

Stejně jako soubory pro ověření předchozí hypotézy, bylo třeba vyrovnat i výzkumné vzorky pro ověření rozdílu v hodnotách SDO mezi skupinami respondentů, označenými jako „Hierarchii podporující“ (Hierarchy-enhancing, HE) a „Hierarchii omezujících“ (Hierarchy-attenuating, HA). V obou uvedených skupinách bylo zastoupeno více žen ($n_{HA} = 126$ u žen vs. 14 u mužů, $n_{HE} = 16$

u žen vs. 9 u mužů). Vyrovnání bylo provedeno náhodným stratifikovaným výběrem ze souborů HA (ženy) a HE (ženy) na počty rovné souboru „muži“, takže výsledný podíl mužů i žen v porovnávaných skupinách HA ($n = 28$, $M_{SDO} = 3,14$) a HE ($n = 18$, $M_{SDO} = 4,06$) byl 1:1. Výběr náhodného vzorku pro analýzu ze souboru „ženy“ byl proveden v programu Statistica (StatSoft, 2013) za použití funkce „Data – Náhodné vzorkování“.

Statistický test

Oba soubory byly následně ověřeny testem normality: V případě souboru „HA“ po provedení statistického testu (Shapiro-Wilk $W = 0,96$, p -hodn. = 0,55) nebyla na hladině $\alpha = 0,05$ zamítnuta nulová hypotéza o normálním rozdělení veličiny, a ani u souboru „HE“ (Shapiro-Wilk $W = 0,92$, p -hodn. = 0,18) nebyla na zvolené hladině $\alpha = 0,05$ zamítnuta nulová hypotéza o normálním rozdělení veličiny. Pro stanovení vhodného typu výpočtu testové charakteristiky byl proveden Levenův test (Levene $F = 0,06$; 44 sv; p -hodn. = 0,81, nezamítáme nulovou hypotézu o rovnosti rozptylů), a následně zvolený statistický test: Studentův t-test.

Na základě výsledků statistického testu ($t = -3,07$; p -hodn. = 0,004) na hladině $\alpha = 0,05$ zamítáme nulovou hypotézu o shodném rozdělení souborů a přijímáme alternativní hypotézu H_A : **mezi hodnotami SDO u osob pracujících/studujících v oborech označených jako „hierarchii podporující“ a mezi hodnotami SDO u osob pracujících/studujících v oborech „hierarchii omezující“ existuje v rámci zkoumaného vzorku statisticky významný rozdíl.**

Vypočtená p -hodnota nasvědčuje tomu, že výsledek statistického testu je statisticky vysoce významný - tedy i na nižší hladině významnosti ($\alpha = 0,01$), než jaká byla pro účely diplomové práce zvolena.

13. Diskuze

Vliv příslušnosti k sociální skupině na prožívání a chování jedince je jedním z hlavních témat sociální psychologie. Teorie sociální dominance tento obor obohacuje o širší perspektivu dalších společenských věd, zejména sociologie, a k ověřování souvisejících postulátů používá specifickou metodu „SDO-Scale“, která měří konstrukt tzv. Sociálně-dominantní orientace (SDO). Vzhledem k tomu, že v českých podmínkách nebyla doposud tato metoda pro výzkum použita, a její aktuální verze SDO₆-Scale není v českém jazyce dostupná, rozhodl jsem se v rámci své diplomové práce připravit její českou variantu.

Převod originální anglické verze do českého jazyka byl proveden v rámci ročníkové práce (Loučný, 2013), jako hlavní cíl diplomové práce jsem zvolil zejména ověření reliability a validity připraveného nástroje. Výsledky provedených matematicko-statistických analýz nasvědčují tomu, že překlad a adaptaci metody lze považovat za zdařilou, česká verze SDO₆-Scale je dostatečně reliabilní a validní, a zjištěné hodnoty jsou v souladu s hodnotami, naměřenými původní Sidaniovou verzí SDO-Scale: připomínám, že v případě české verze SDO₆-Scale dosáhl ukazatel reliability Cronbachovo α hodnoty 0,85 (kap. 11.), statistickými testy bylo ověřeno, že v rámci zkoumaného vzorku dosahovali (1) muži statisticky významně vyšších průměrných hodnot SDO než ženy; (2) osoby studující/pracující v oborech definovaných jako „Hierarchii podporující“ dosahovali statisticky významně vyšších hodnot SDO než osoby v oborech „Hierarchii potlačujících“ (kap. 12.).

Domnívám se tedy, že se podařilo naplnit cíl práce a připravit metodu SDO-Scale pro následné praktické použití v podmínkách Česka.

Je však třeba upozornit na několik problémů, které při jejím ověřování vyskytly: (1) ověření škály neproběhlo na reprezentativním vzorku populace, (2) i přesto, že ve sledovaných parametrech byl vzorek relativně konzistentní, v řadě dalších parametrů je nekonzistentní (věk, stupeň vzdělání), (3) ač se metoda jeví být dostatečně reliabilní, korelace několika položek škály s celkovým součtem je relativně nízká. I přesto, že uvedené skutečnosti nejsou takového rozsahu, že by přímo vylučovaly použitelnost výsledné verze SDO₆-Scale pro výzkumné účely, mají vliv na možný způsob aplikace metody a zejména interpretaci

případných výsledků, proto považuji za nutné se jimi zabývat podrobněji.

O problému s nereprezentativností vzorku podrobněji referuji v kapitole 10.1. Tento problém považuji za nejzásadnější omezení, na které je třeba při interpretaci výsledků výzkumu brát zřetel. Nereprezentativnost vzorku pravděpodobně souvisí se zvolenou metodou výběru (kap. 8) – jak k použité metodě sněhové koule dodává Schmidt (1997), typickým problémem této výběrové metody je právě nereprezentativnost. V konkrétním případě by vzhledem k tomu, že ve vzorku zcela chybí některé skupiny obyvatelstva (např. osoby s některým typem vzdělání či obyvatelé Libereckého kraje), bylo bezúčelné se snažit o vyrovnání vzorku podle sociodemografických údajů populace. Při pohledu na složení vzorku, kde celých jeho 67,8% tvoří studenti a medián věku je 23 let, se nabízí otázka, zda tato nereprezentativnost vzorku může být způsobena i konkrétním způsobem šíření výzkumu, tedy po internetu - zejména sdílením na sociálních sítích: podle zjištění ČSÚ (2011) právě využití sociálních sítí jednoznačně převládá mezi mladšími skupinami obyvatelstva a studenty.

Ačkoliv jsem jako základní soubor pro svůj výzkum zvolil obyvatelstvo České republiky, pravděpodobně postačovalo neklást si tak rozsáhlé cíle a zaměřit se spíše na výzkum v rámci populace vysokoškolských studentů (jak tomu ostatně bylo i v původních Sidaniových výzkumech). S tím souvisí i problém nekonzistentnosti: pokud by výzkum byl proveden pouze na vysokoškolských studentech, byl by soubor vzorek pravděpodobně věkově i stupeň vzdělání konzistentnější.

Zajímavým úkazem, souvisejícím s nereprezentativností vzorku, je převaha žen (80%) a nízké zastoupení osob studujících/pracujících v tzv. Hierarchii podporujících oborech (12,2,%). Toto relativně nízké zastoupení probandů z těchto oborů by mohlo být způsobeno tím, jak byly jednotlivé typy oborů nadefinovány: zatímco výsledná skupina „Hierarchii omezujících oborů“ zahrnovala poměrně širokou skupinu různých oborů, od pomáhajících (např. zdravotní sestra, sociální práce), přes převážně humanitní akademické obory, jejichž zájmem je studium znevýhodněných menšin (např. romistika, genderová studia), skupina „Hierarchii podporujících oborů“ byla redukována prakticky jen na obory z oblasti ekonomie a finančnictví (viz kap. 5.1.). Takové omezení rozsahu skupiny mohlo vést k tomu, že probandi, kteří mohli patřit do skupiny Hierarchii omezujících oborů, nakonec

skončili ve skupině oborů „nezařazených“. To však nevysvětluje výrazně většinové zastoupení probandů v oborech Hierarchii omezujících (68,29% vzorku). Pro jednoznačné rozřazení jednotlivých oborů, podle jejich vztahu k meziskupinové hierarchii by bylo vhodné výzkum provést takovým způsobem, aby každý proband uvedl svůj obor, a poté teprve tyto obory řadit do jednotlivých skupin. Díky tomu by následně bylo možné např. porovnávat přímo jednotlivé obory mezi sebou. Způsob, kterým byl výzkum proveden (tedy pouze označení předdefinované skupiny oborů) takový postup neumožňuje a ukázal se být ve výsledku omezující.

Poměrně vysoké zastoupení žen by mohlo souviset s metodou výběru: v první vlně jsem výzkum sdílel na facebookové stránce našeho studijního ročníku, s prosbou o účast na výzkumu a o jeho další sdílení. Vzhledem k tomu, že v této skupině převládají ženy, je pravděpodobné, že právě ony sdílely výzkum v okruhu svých facebookových přátel, mezi kterými pravděpodobně převažují ženy.

V souladu s postuláty Teorie sociální dominance se nabízí i další vysvětlení většího zastoupení žen a probandů studujících/pracujících v Hierarchii omezujících oborech: Teorii sociální dominance samotnou bychom mohli označit jako „Hierarchii potlačující mýtus“ (srov. kap. 3.2.1.), jehož myšlenky by tedy měly být spíše v souladu s postoji osob s nižšími hodnotami SDO (např. ženy). Vzhledem ke zvolenému způsobu výběru vzorku, kdy informace o metodě a související teorii byly navíc předkládány formou webové prezentace, mohlo dojít k tomu, že výzva k zapojení se do výzkumu byla šířena převážně právě takovými osobami a v odpovídajících sociálních skupinách (srov. Keusch, 2013). Ověření tohoto předpokladu je ovšem problematické a navíc překračuje možnosti této práce. Není vyloučeno, že by uvedenou hypotézu mohly upřesnit výsledky případné obsahové analýzy vzkazů a porovnání hodnot SDO u těch probandů, kteří zapsali svůj vzkaz do volitelné kolonky v rámci administrovaného výzkumu.

Zmíněná nerovnoměrnost ve složení vzorku se může promítnout do hodnot SDO v jednotlivých skupinách a zároveň tak, coby intervenující proměnná, může zkreslit výsledky výzkumu (resp. ověření hypotéz, týkajících se validity). Tímto problémem se zabývám v kapitole 12.3. Pro omezení vlivu možných intervenujících proměnných byly výzkumné skupiny vyrovnány a hypotézy opětovně ověřeny matematicko-statistickým testem. Výsledky statistických testů,

provedených po vyrovnání skupin, byly konzistentní s výsledky předchozích provedených testů, i v souladu původními Sidaniiovými výsledky.

Při ověření reliability metody byla u některých položek (konkrétně se jednalo o položky 2, 4 a 14) zjištěna relativně nízká korelace těchto položek (0,18, 0,26 a 0,25) s celkovým součtem položek, která ovšem neměla významný vliv na celkovou konzistenci testu (hodnoty Cronbachova α by se odebráním položky nijak neměnily). Vzhledem k tomu, že odebrání těchto položek z testu nepřipadá v úvahu (podrobně se tímto problémem zabývám v kapitole 11), je třeba jejich nižší korelaci brát při podrobnějším výzkumu v úvahu. Nabízí se úprava (znovupřevedení) konkrétních položek do českého jazyka a následně opětovné ověření reliability testu.

Při přípravě práce jsem zvažoval i ověření jednodimenzionalitu měřeného konstruktů pomocí jednofaktorové analýzy. Tato analýza se ukázala být nad mé možnosti – nedokázal jsem ji „vtěsnat“ do již poměrně rozsáhlé diplomové práce. Její provedení by také mohlo přispět k vysvětlení nižší korelace některých položek testu: je možné, že je způsobena tím, že by tyto položky měřily jiný faktor konstruktů SDO?

I přes uvedené problémy se výsledná česká verze SDO₆-Scale se jeví být dostatečně reliabilním a validním nástrojem pro další výzkum na poli Teorie sociální dominance. Vzhledem k tomu, že tato teorie nebyla v českých podmínkách zkoumána, jsou možnosti použití SDO-Scale poměrně široké. V první řadě je třeba zpřesnit některé související konstrukty a ujasnit některé ne příliš jasně definované pojmy a kategorie (např. zařazení jednotlivých oborů podle vztahu k meziskupinové hierarchii). Následně je metodu možné používat pro výzkum na poli sociální psychologie a dalších souvisejících aplikovaných disciplín (např. v oboru politické psychologie k porovnání hodnot SDO a volebních preferencí, případně míry souhlasu s jednotlivými tvrzeními ve volebních programech). Některé dílčí hypotézy se možná podaří nastínit již po vyhodnocení doprovodných dat, získaných provedeným výzkumem (bude např. možné porovnat hodnoty SDO podle věku respondentů apod.)

Domnívám se, že pochopení proměn SDO v kontextu dalších psychosociálních souvislostí může být nejen teoretickým pokrokem, ale i přínosem pro praktickou aplikaci některých opatření, které mohou působit na mechanismy meziskupinové nerovnosti ve společnosti (např. definice problematických oblastí při výběru a vzdělávání policistů).

14. Závěr

V rámci diplomové práce jsem provedl ověření validity a reliability české verze metody SDO₆-Scale. Naměřené hodnoty jsou konzistentními s údaji, které k originální verzi uvádí Sidanius:

Reliabilita byla ověřena výpočtem ukazatele vnitřní konzistence Cronbachovo α . Dosažená hodnota Cronbachova α české verze činí 0,85, hodnota původní anglickojazyčné škály činila v případě 16 bodové škály SDO₆ 0,83 (Sidanius, 2006), hodnoty starší 14 bodové škály (Pratto, Sidanius, Stallworth & Malle, 1994) se při ověření na 12 vzorcích pohybovaly mezi 0,80 a 0,95.

Validita testu byla ověřena porovnáním hodnot SDO, naměřených českou verzí SDO₆-Scale ve vybraných sociálních skupinách, definovaných pohlavím a skupinou oboru zaměstnání/studia probandů. Byly stanoveny tři hypotézy: H1 Průměrné hodnoty SDO, měřené škálou SDO₆-Scale, jsou statisticky významně vyšší u mužů než u žen; H2 Průměrná hodnota SDO, měřená škálou SDO₆-Scale, statisticky významně souvisí s příslušností k sociální skupině, určené pohlavím; H3 Průměrné hodnoty SDO, měřené škálou SDO₆-Scale, jsou u osob pracujících/studujících v hierarchii podporujících oborech statisticky významně vyšší, než u osob pracujících/studujících v hierarchii potlačujících oborech.

Z důvodu eliminace intervenujících proměnných byly pokusné skupiny vyrovnány. Pro ověření parametrických dat byl použit t-test, pro neparametrická data Mann-Whitneyův test. Naměřené hodnoty odpovídají původním Sidaniovým zjištěním - muži dosahovali statisticky významně vyšších hodnot SDO než ženy (Mann-Whitney U = 305,00; p-hodn. = 0,03), osoby pracující/studující v oborech, definovaných jako „Hierarchii potlačující“ dosahovali statisticky významně vyšších hodnot SDO než osoby v oborech „Hierarchii omezujících“ (t-test: t = -3,065; p-hodn. = 0,004). Dále bylo zjištěno, že hodnota SDO statisticky významně koreluje s pohlavím ($r_{pb} = 0,28$, p-hodn. = 0,03), přičemž hodnoty koeficientu bodově biseriální v původním Sidaniově výzkumu (Pratto, Sidanius, Stallworth & Malle, 1994) se při srovnání 11 různých vzorků pohybovaly mezi 0,03 a 0,36, kdy v 7 případech byla korelace vysoce signifikantní, ve 3 signifikantní a v 1 nesignifikantní.

15. Souhrn

V teoretické části práce shrnuji východiska Teorie sociální dominance. Práce začíná krátkým nástinem historického vývoje psychologického bádání na poli meziskupinových vztahů. Poválečná psychologie se vymezovala jako samostatný vědní obor vůči sociologii a problematiku meziskupinových vztahů se snažila obsáhnout redukcí na vztahy a konflikty způsobené specifickými osobnostními rysy jedinců, které následně zkoumala (Fromm, 2007; Adorno & Horkheimer, 2009). Toto pojetí se ukázalo jako neudržitelné. Komplexní pohled na meziskupinové vztahy a jejich souvislosti přinesla Tajfelova a Turnerova Teorie sociální identity (Tajfel, 1970). Její přístup byl revoluční v tom, že dokázala popsat konkrétní psychické mechanismy, související z projevy meziskupinového chování. Její autoři soudí, že skupinová identita je nedílnou součástí osobní identity jedince. Ten je tak motivován k tomu, aby jednak bránil identitu členské skupiny a zároveň posiloval své sebepojetí zvyšováním hodnoty vlastní skupiny a kontrastním snižováním hodnoty nečlenských skupin (Hogg & Turner, 1987).

Příslušnost jedince k sociální skupině ovlivňuje jeho chování a prožívání směrem k členům a nečlenům skupiny. Meziskupinové chování je výsledkem dynamického spolupůsobení specifických intrapsychických i sociálních procesů (Brewer, 1991; Hogg, Mullin & Jetten, 2000; Veelen, Otten & Hansen, 2013). Ke spuštění meziskupinového chování postačuje pouze neurčitě vyjádřená příslušnost k sociální skupině (Tajfel, 1982). Tento fakt byl prokázán výzkumy tzv. paradigmatu minimální skupiny (Frank & Gilovich, 1988; Turner, 1975). Intrapsychickými procesy, které souvisí s meziskupinovým chováním, jsou sociální identifikace, sociální kategorizace a meziskupinové zkreslení (Hewstone, Rubin & Willis, 2002, Greenberg et al., 1990). Významně se projevuje také mechanismus sociální žádoucnosti (Tajfel, 1981; Leyens et al., 2002).

Teorie sociální dominance navazuje na předchozí zjištění, zejména na teorii sociální identity. Autoři teorie sociální dominance pod vedením prof. Sidania však upozorňují na to, že mezi členy sociálních skupin s různým hierarchickým postavením existují v meziskupinových projevech rozdíly (Sidanius & Pratto, 1999). Pouhá potřeba zvýšit vlastní sebehodnocení se navíc jeví být nedostatečným motivačním činitelem v případech extrémní meziskupinové agrese. Teorii sociální

identity proto rozšiřují o poznatky dalších věd, zejména sociologie a ekonomie, a přicházejí s vlastním teoretickým modelem, předpokládajícím obecnou tendenci lidských společností vytvářet meziskupinově nerovné společenské struktury (Sidanius & Pratto, 1999; Sidanius, Pratto, Laar & Levin, 2004). Pro vysvětlení postulátů teorie sociální dominance je používán specifický pojmový aparát. Nerovnosti mezi skupinami vznikají působení třech diskriminačních systémů, fungujících na základě pohlaví, věku a arbitrárně definovaných rozdílů (Sidanius, Pratto & Levin, 2006). Jsou udržovány za pomoci sociálních mechanismů, kterými jsou legitimizující mýty, institucionální a individuální diskriminace, asymetrické in-group zkreslení, komplementární meziskupinové procesy, ideologická asymetrie a sebeznehodnocující chování podřízených skupin. Jsou-li předpoklady teorie sociální dominance správné, měl by mezi členy různých sociálních skupin existovat rozdíl v postojích, které zaujímají ke skupinové nerovnosti. Tyto postoje souhrnně nazýváme „Sociálně dominantní orientací“. Tato orientace přímo souvisí se skupinovou identitou jedince a s tím, jak percipuje svou členskou skupinu v konkrétním situačním kontextu. Pro ověření hypotéz teorie sociální dominance byl vytvořen nástroj „Škála sociálně dominantní orientace“ (SDO-Scale), který měří míru uvedeného konstruktů. Poslední šestnáctipoložková verze této škály je označována jako SDO₆-Scale.

Ve své diplomové práci jsem se zaměřil na představení teoretických východisek teorie sociální dominance a ověření psychometrických vlastností české verze nástroje SDO₆-Scale, kterou jsem do českého jazyka převedl v rámci ročníkové práce. Pro měření reliability byl zvolen ukazatel vnitřní konzistence testu Cronbachovo α , pro orientační ověření validity metody byly vytvořeny následující hypotézy:

Hypotéza H1: Průměrné hodnoty SDO, měřené škálou SDO₆-Scale, jsou statisticky významně vyšší u mužů než u žen.

Hypotéza H2: Průměrná hodnota SDO, měřená škálou SDO₆-Scale, statisticky významně souvisí s příslušností k sociální skupině, určené pohlavím.

Hypotéza H3: Průměrné hodnoty SDO, měřené škálou SDO₆-Scale, jsou u osob pracujících/studujících v hierarchii podporujících oborech statisticky významně vyšší, než u osob pracujících/studujících v hierarchii potlačujících

oborech.

Sběr dat byl proveden v období březen – listopad 2014 metodou „sněhové koule“, kdy byla cestou internetu, zejména sociální sítě Facebook, oslovena první vlna respondentů s prosbou o účast na on-line výzkumu (vyplnění formuláře) a jeho další šíření. Pro zvýšení informovanosti probandů byla vytvořena webová prezentace, obsahující základní informace o výzkumu a o Teorii sociální dominance. Celkem bylo získáno 206 vyplněných formulářů, z toho 205 platných.

Česká verze SDO₆-Scale se ukázala být vnitřně konzistentní, naměřená hodnota Crobachova α činí 0,85.

Aby byl eliminován vliv známých intervenujících proměnných, byly před ověřením validity experimentální skupiny vyrovnány, (kap. 12.3.). Na základě výsledků provedených statistických testů (proměnná pohlaví: Mann-Whitney $U = 305,00$; p -hodn. = 0,03; proměnná obor: t -test: $t = -3,065$; p -hodn. = 0,004; korelace SDO s pohlavím: $r_{pb} = 0,28$, p -hodn. = 0,03) byly na zvolené hladině významnosti $\alpha = 0,05$ ve všech případech zamítnuty nulové hypotézy a přijaty hypotézy alternativní: ve zkoumaném vzorku muži dosáhli vyšších hodnot SDO než ženy, osoby zaměstnané/studující v „Hierarchii podporujících oborech“ dosahovaly vyšších hodnot SDO než osoby zaměstnané/studující v „Hierarchii potlačujících oborech“.

Uvedená zjištění jsou konzistentní s předchozími zahraničními výzkumy SDO. Českou verzi SDO₆-Scale lze mít za dostatečně reliabilní, validní a vhodnou pro další výzkum na poli Teorie sociální dominance. Určitá omezení pro její použití lze spatřovat v nereprezentativnosti vzorku, na kterém byl výzkum proveden.

Seznam použitých zdrojů

- Adorno, T. W. & Horkheimer, M. (2009) *Dialektika osvícenství*. Praha: Oikoymenh
- Arnhold, U. (2010). *User Generated Branding: Integrating User Generated Content into Brand Management*. Heidelberg (Německo): Gabler Verlag / Springer Science & Business Media.
- Barrett, L., Dunbar, R. & Lycett, J. (2007). *Evoluční psychologie člověka*. Praha: Portál.
- Blatný, M., Hřebíčková, M., Millová, K., Plháková, A. , Říčan, P., Slezáčková, A., & Stuchlíková, I. (2010). *Psychologie osobnosti. Hlavní témata, současné přístupy*. Praha: Grada.
- Brewer, M. B. (1991). The Social Self. On Being the Same and Different at the Same Time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 5 (17), 475–482.
- Bruner, J.S., Brunswik, E., Festinger, L., Heider, F., Muenzinger, K.F., Osgood, C.E. & Rapaport, D., (1957). *Contemporary approaches to cognition*, s. 41–69. Cambridge (USA): Harvard University Press.
- Christopher, W., Arguellas, J. A., Anderson, R. A., Barnes, W. R., Estrada, L. F., Kantor, M., Mosk, R. M., Ordin, A. S., Slaughter, J. B., & Tranquada, R. E. (1991). *Report of the Independent Commission on the Los Angeles Police Department*. Los Angeles.
- Dlouhý, M., & Fiala, P. (2007) *Úvod do teorie her*. Praha: Nakladatelství Oeconomica.
- Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. *Advances in experimental social psychology*. 33, s. 41 – 113. San Diego. Academic Press.
- Dušek, L. (2007) Směřuje použití mediánu ke statistickým neparametrickým postupům zpracování dat? Okénko statistika – Analýza dat v neurologii – III. Nebojme se mediánu a robustních statistik. *Česká a slovenská neurologie a neurochirurgie*. 103(6), s. 716 – 717.
- Eignor, D. R. (2001) Standards for the Development and Use of Tests: The Standards for Educational and Psychological Testing. *European Journal of Psychological Assessment*, 17 (3), s. 157–163
- Elosua, P. & Iliescu, D. (2012) Tests in Europe: Where we are and where we should go. *International Journal of Testing*, 12, s. 157–175
- Ferjenčík, J. (2000) *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.
- Firmin, M. W. (2010) Commentary: The seminal contribution of Richard LaPiere's attitudes vs actions (1934) research study. *International Journal of Epidemiology*, 39, s. 18-20
- Foucault, M. (2007) *Slova a věci*. Praha: Computer press.

- Frank, M. G., & Gilovich, T. (1988). The dark side of self and social perception: Black uniforms and aggression in professional sports. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 74-83.
- Fromm, E. (2007) *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: Aurora.
- Gellner, E. (2005) *Jazyk a samota*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Grandcolas, U., Rettie, R. & Marusenko, K. (2003) Web Survey Bias: Sample or Mode Effect? *Journal of Marketing Management*, 19, s. 541-561.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., Rosenblatt, A., Veeder, M., Kirkland, S. & Lyon, D. (1990) Evidence for terror management theory II: The effects of mortality salience on reactions to those who threaten or bolster the cultural worldview. *Journal of Personality and Social Psychology*. 58(2), s. 308-318.
- Hambelton, R. K. (2001). The Next Generation of the ITC Test Translation and Adaptation Guidelines. *European Journal of Psychological Assessment*, 17 (3), 164-172.
- Hewstone, M., Rubin, M., & Willis, H. (2002). Intergroup bias. *Annual Review of Psychology*, 53, 575–604.
- Hnilica, K. (2009). Reciproční účinky kvality života. *Československá psychologie*. 53 (3), 224-240.
- Hogg, M. A., Mullin B. A., & Jetten, J. (2000). Ingroup Variability and Motivation to Reduce Subjective Uncertainty. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*, 2 (4), 184–198.
- Hogg, M.A.; Turner, J.C. (1987). Intergroup behaviour, self-stereotyping and the salience of social categories. *British Journal of Social Psychology*, 26 (4), s. 325–340.
- IBM SPSS Statistics Desktop (2013) Trial download for version 22.0. Získáno 28.12.2014 z http://www14.software.ibm.com/download/data/web/en_US/trialprograms/W110742E06714B29.html
- Institut pro kriminologii a sociální prevenci. (2004). *Interetnické konflikty (jejich příčiny a dopady z pohledu teorie a empirických sond)*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- International Test Commission. (2010). *International Test Commission Guidelines for Translating and Adapting Tests. Version 2010*. International Test Commission. Získáno 27. října 2012 z <http://www.intestcom.org/upload/sitefiles/40.pdf>
- Joint Committee on Standards for Educational and Psychological Testing of the AERA, APA, & NCME. (1999). *Standards for educational and psychological testing*. Washington DC: American Educational Research Association.
- Keusch, F. (2013) The role of topic interest and topic salience in online panel web surveys. *International Journal of Market Research*, 55 (1), s. 59-80

- Koudelková, A. (2003). Metodologické zásady kros-kulturálního transferu při restandartizaci QOL-dotazníků v kinantropologii. In *Pohybové aktivity jako prostředek ovlivňování člověka. Vědecká konference sportovní sekce FTVS UK: Sborník příspěvků*. Praha: FTVS UK, 324-328.
- Kouřilová, S. (2011). Jedinec v meziskupinových vztazích: od sociální kategorizace k předsudkům. *Československá psychologie*, 1, 12-24.
- Kraut, R., Olson, J., Banaji, M., Bruckman, A., Cohen, J. & Couper, M. (2004) Psychological Research Online: Report of Board of Scientific Affairs' Advisory Group on the Conduct of Research on the Internet. *American Psychologist*, 59 (2), s. 105-117.
- Květoň, P., Jelínek, M., Klimusová, H., & Vobořil, D. (2007) Data collection on the internet: Evaluation of web-based questionnaires. *Studia psychologica*, 49 (1), s. 81-88.
- Leitner, D. W., & Sedlacek, W. E. (1976). Characteristics of successful campus police officers. *Journal of College Student Personnel*, 17, 304–308.
- Levin, S. (2004). Perceived group status differences and the effects of gender, ethnicity, and religion on social dominance orientation. *Political Psychology*, 25, 31–48.
- Leyens, J. P., Cortes, B., Demoulin, S., Dovidio, J. F., Fiske, S. T., Gaunt, R., ... & Vaes J., (2003). Emotional prejudice, essentialism, and nationalism: The 2002 Tajfel Lecture. *European Journal of Social Psychology*, 33, 703–717.
- Loučný, J. (2013). *Teorie sociální dominance / převod metody SDO-Scale do českého jazyka – příprava pro ověření metody v podmínkách Česka*. (Nepublikovaná ročníková práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- Manfreda, K. L., Bosnjak, M., Berzelak, J., Haas, I. & Vehovar, V. (2008) Web surveys versus other survey modes. *International Journal of Market Research*, 50 (1), s. 79-104.
- Microsoft Corporation (2013). *MS Office - Excel*.
- Miovský, M. (2006) *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Motesharrei, S., Rivas, J., & Karnay, E. (2014) *Human and Nature Dynamics (HANDY): Modeling Inequality and Use of Resources in the Collapse of Sustainability of Societies*. University of Maryland. Maryland (USA) dostupné on-line z <http://www.atmos.umd.edu>
- Policie České republiky (2012). *Statistické přehledy kriminality za rok 2012*. Získáno 10. ledna 2013 z <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2012.aspx>
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 741-763.

- Pratto, F., Stallworth, L. M., Sidanius, J., & Siers, B. (1997). The gender gap in occupational role attainment: A social dominance approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 37 – 53.
- Ptáček, R., & Raboch, J. (2010). *Určení rozsahu souboru a power analýza v psychiatrickém výzkumu*. Čes. a slov. Psychiatr 106(1): 33–41.
- Pudilová, V. (2006). *Sociální mobilita a její sociologická reflexe v druhé polovině 20. století*. (Bakalářská práce). Masarykova univerzita v Brně. Fakulta sociálních studií.
- Reiterová, E. (2009). *Základy statistiky pro studenty psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Ritomský, A. (2012) Validita, reliabilita a chyby merania. *Sociálne a politické analýzy*. 6 (2). s. 1-15.
- Rubin, M. & Hewstone, M., (2004). Social Identity, System Justification, and Social Dominance: Commentary on Reicher, Jost et al., and Sidanius et al. *Political Psychology*, 6 (25), 823-844.
- Schmidt, W. C. (1997) World-Wide Web Survey Research. Benefits, potential problems and solutions. *Behavioral Research Methods, Instruments & Computers*, 31 (2), s. 341-346.
- Schmitt, M. T., Branscombe, N. R., Silvia, P. J., Garcia, D. M., & Spears, R. (2006). Categorizing at the group-level in response to intragroup social comparisons: A self-categorization theory integration of self-evaluation and social identity motives. *European Journal of Social Psychology*, 36, 297-314.
- Schubert, J. (2010). Klasická testová teorie v metodologii výběrových šetření. *Data a výzkum - SDA Info*, 4 (2), s. 105 – 122.
- Sidanius J., Pratto F., & Levin S. (2006). Social dominance theory and the dynamics of intergroup relations: Taking stock and looking forward. *European Review of Social Psychology*, 17, 271–320
- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. New York: Cambridge University Press.
- Sidanius, J., Cling, B. J., & Pratto, F. (1991). Ranking and Linking as a Function of Sex and Gender Role Attitudes. *Journal of Social Issues*, 3 (47), 131–149.
- Sidanius, J., Pratto F., van Laar C., & Levin S. (2004). Social dominance theory: Its agenda and method. *Political Psychology*, 6, 845–880.
- Sidanius, J., Sinclair, S., & Pratto, F. (2006). Social Dominance Orientation, Gender, and Increasing Educational Exposure. *Journal of Applied Social Psychology*, 7 (36), s.1640 – 1653.
- Sidanius, J., van Laar, C., Levin, S., & Sinclair, S. (2003). Social hierarchy maintenance and assortment into social roles: A social dominance perspective. *Group Processes and Intergroup Relations*, 6, s. 333-352.
- Sierci, S. & Padilla, J.-L. (2014) Validating assessments: Introduction to the Special Section. *Psicothema*, 26 (1,) s. 97-99

- Slaměník, I., & Výrost J., (eds.). (2008). *Sociální psychologie*. Praha: Grada publishing.
- StatSoft, Inc. (2013). *STATISTICA (data analysis software system), version 12*.
- Svoboda, M. (2010) *Psychologická diagnostika dospělých*. Praha: Portál.
- Tajfel, H. (1970). Experiments in intergroup discrimination. *Scientific American*, 223, 96-102.
- Tajfel, H. (1978). *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. London: Academic Press
- Tajfel, H. (1981) *Human groups and social categories*. New York: Cambridge university press
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33, 1-39
- Traxlerová, M. & Rabušic, L. (2008) Jak měřit bezmocnost: předběžné výsledky. *Data a výzkum - SDA Info*, 2 (1), s. 7 - 29.
- Turner J. C., & Reynolds K. J. (2003). Why the social dominance theory has been falsified. *British Journal of Social Psychology*, 42, 199–206.
- Turner, J. C. (1975). *Social comparison and social identity: Some prospects for intergroup behaviour*. *European Journal of Social Psychology*, 5, 1-34.
- United nations (2002). *Women, Peace and Security*. New York: United Nations. Dostupné z <http://www.un.org/womenwatch/daw/public/eWPS.pdf>
- Van Laar, C., Sidanius, J., Rabinowitz, J., & Sinclair, S. (1999). The three R's of academic achievement: Reading, 'riting, and racism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, s. 139-151.
- van Ryzzin, G. G. (2008) Validity of an on-line panel approach to citizen surveys. *Public Performance & Management Review*, 32 (2), s. 236–262.
- Večerka, K., & Štěchová, M. (1990). *Faktory ovlivňující kriminalitu mladistvých Romů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Veelen, R., Otten, S., & Hansen, N. (2013) Social identification when an in-group identity is unclear: The role of self-anchoring and self-stereotyping. *British Journal of Social Psychology*. 52 (3), s. 543-562.
- Vinopal, J. (2003) Konstrukce kvótních znaků „region“ a „velikostní skupina obce“. *SDA Info*, 1 (5), s. 1-5.
- Vinopal, J. (2006). Empirická přístupnost levo-pravé politické orientace. *Sociologický časopis/Czech sociological review*, 42 (1), 129 – 147.
- Walker, I. (2012) *Výzkumné metody a statistika*. Praha: Grada publishing.
- Zimbardo, P. (1973). Interpersonal dynamic in a Simulated Prison. *International Journal of Criminology and Penology*, 1, 69–97.
- Zvárová, J. (1999). *Základy statistiky pro biomedicínské obory*. Praha: Karolinum.

Internet :

Blahuš, J. (nedat.) *Elementy z psychometrie a teorie testů. Psychologická diagnostika. Informační servis pro psychology.* Praha: Hogrefe – testcentrum. Získáno z <http://www.psychodiagnostika.cz/index.php?akce=blahus2>

Černý, P. (13. února 2012) Používat povinné otázky v on-line dotazníku? [zpráva z blogu] získáno 13.12.2013 z <http://www.i-dotaznik.cz/pouzivat-povinne-otazky-v-online-dotazniku/>

Český statistický úřad (2011). *Klasifikace postavení v zaměstnání CZ-ICSE.* Dostupné on-line z [http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/klasifikace_postaveni_v_zamestnani_\(cz_icse\)](http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/klasifikace_postaveni_v_zamestnani_(cz_icse))

Český statistický úřad (2011). *Využívání informačních a komunikačních technologií v domácnostech a mezi jednotlivci 2011.* Dostupné on-line z <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/9701-11>

Český statistický úřad (2013a). *Základní informace o krajích a velikostních skupinách obcí podle výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2011 – Česká republika.* Dostupné on-line z http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/publ/13000-13-n_2013

Český statistický úřad (2013b). *Sčítání lidu, domů a bytů 2011 – Pramenné dílo.* Dostupné on-line z <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/24000-13>

Český statistický úřad (2014). *Věkové složení obyvatel k 31.12.2013.* Dostupné on-line z http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/publ/130064-14-r_2014

Čihák, M. (nedat.) *Prezentace – statistické zpracování dotazníků. Kurz SPSS.* Získáno 14.01.2014 z <http://lide.uhk.cz/prf/ucitel/cihakmi1/>

Easton, V. J., McColl, J. H. (2004) *Statistics Glossary. STEPS - Statistical Education Through Problem Solving.* University of Glasgow. Získáno 14.01.2014 z <http://www.stats.gla.ac.uk/steps/glossary/nonparametric.html>

Harvard University (02.01.2015). *Sidanius Lab – The social Psychology of Intergroup Relations at Harvard University.* Získáno z <http://projects.iq.harvard.edu/sidaniuslab>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (2014) *Celkový přehled akreditovaných studijních programů.* Získáno 28.03.2014 z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/akreditovane-studijni-programy-vysokych-skol-kody-programu-a>

Patáková, A. (2011) Jak na online průzkumy. *Učitelský spomocník.* Dostupné z <http://spomocnik.rvp.cz/clanek/10723/JAK-NA-ONLINE-PRUZZKUMY.html>

Seznam.cz, a.s. (2014) *Studijní programy. Přehled všech studijních programů a oborů vyučovaných na vysokých školách v české republice.* Získáno dne 16.03.2014 z <http://www.vejska.cz/studijni-programy>

Smolík, J. (2005) Diagnóza: autoritářská osobnost. *Rexter - časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu*. 1, dostupné on-line z <http://www.rexter.cz/kategorie/012005/>

Soukup, P. (2008) Čím větší, tím lepší (aneb mýty o reliabilitě). Socioweb. Dostupné z <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=242&lst=108>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Zadání diplomové práce

Příloha č. 2: Český abstrakt diplomové práce

Příloha č. 3: Cizojazyčný abstrakt diplomové práce

Příloha č. 4: originální anglická verze dotazníku SDO₆ Scale

(převzato dle Sidanius J., Pratto F., & Levin S. 2006)

Příloha č. 5: česká verze SDO₆-Scale (Loučný, 2013)

Příloha č. 6: Matice interkorelací položek SDO₆-Scale

Příloha č. 1: Zadání diplomové práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2013/2014

Studijní program: Psychologie
Forma: Kombinovaná
Obor/komb.: Psychologie (PSYK)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Bc. LOUČNÝ Jiří		F100157

TÉMA ČESKY:

Teorie sociální dominance - příprava metody SDO6-Scale a její ověření v českém kulturním prostředí

NÁZEV ANGLICKY:

SDO6 - a method of The Social Dominance Theory - preparation and verification of the method in Czech cultural environment

VEDOUCÍ PRÁCE:

PhDr. Jan Šmahaj, Ph.D. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Problémová oblast: sociální psychologie - Teorie sociální dominance

Cíl práce: příprava metody SDO6-Scale a její ověření v českém kulturním prostředí (ověření reliability a orientační ověření validity)

Postup práce a použité metody:

- 1) Rešerše odborné literatury a dostupných informačních zdrojů
- Teoretická východiska Teorie sociální dominance
 - Metodologická východiska sběru dat a statistického zpracování
- 2) Sběr dat a statistická analýza (počítačová analýza dat)
- Reliabilita: vnitřní konzistence (Cronbachovo alfa), split-half reliabilita
 - Validita: orientační ověření konstruktové validity (muži vs ženy, "hierarchii podporující" vs "hierarchii omezující" směřování/povolání)
 - Faktorová analýza pro ověření jednodimenzionality (dle charakteristiky dat jednodimenzionální faktorová analýza)
- 3) Interpretace výsledků, souhrn, diskuse

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Kolařík, M. et al. (2012) Manuál pro psaní diplomových prací na katedře psychologie v Olomouci. Olomouc: Univerzita Palackého
- Miovský, M. (2006). Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada Publishing, a.s.
- Reiterová, E. (2008). Základy psychometrie. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Sidanius J., Pratto F., & Levin S. (2006a). Social dominance theory and the dynamics of intergroup relations: Taking stock and looking forward. *European Review of Social Psychology*, 17, s. 271-320
- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. New York: Cambridge University Press.
- Sidanius, J., Sinclair, S., & Pratto, F. (2006b). Social Dominance Orientation, Gender, and Increasing Educational Exposure. *Journal of Applied Social Psychology*, 7 (36), 1640-1653.
- Hewstone, M., Rubín, M., & Willis, H. (2002). Intergroup bias. *Annual Review of Psychology*, 53, 575-604.
- International Test Commission. (2010). *International Test Commission Guidelines for Translating and Adapting Tests*. Version 2010. International Test Commission.
- Svoboda, M. (2010). *Psychologická diagnostika dospělých*. Praha: Portál.

Příloha č. 2: Český abstrakt diplomové práce

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce:	Teorie sociální dominance: adaptace metody SDO ₆ -Scale a její ověření v českém kulturním prostředí
Autor práce:	Bc. Jiří Loučný
Vedoucí práce:	PhDr. Jan Šmahaj, PhD.
Stran/znaků:	93 s./ 151365 znaků
Počet příloh:	6
Zdrojů:	95

Abstrakt:

Diplomová práce představuje Teorii sociální dominance a přináší českou verzi výzkumného nástroje „Škála sociálně dominantní orientace“ (Social dominance Orientation Scale, SDO-Scale). V teoretické části práce jsou shrnuty výsledky dosavadních výzkumů z oblasti sociální psychologie a vysvětleny klíčové postuláty uvedené teorie. Podrobně je popsán související konstrukt proměnné „Sociálně dominantní orientace“ (SDO), včetně nástroje na její měření „Škála sociálně dominantní orientace“ (SDO-Scale).

Jádrem práce je ověření vybraných psychometrických vlastností české verze SDO-Scale a jejich srovnání s vlastnostmi originální verze. Zkoumanou populaci představovala množina 205 osob, které vyplnily on-line formulář, jehož obsahem byla česká verze SDO-Scale a vybrané sociodemografické údaje. Reliabilita metody byla ověřena výpočtem hodnoty ukazatele vnitřní konzistence testu Cronbachova α . Hypotézy pro orientační ověření validity byly formulovány na základě postulátů Teorie sociální dominance o rozdílech v míře sociálně dominantní orientace v definovaných sociálních skupinách. Zjištěné výsledky jsou konzistentní s výsledky původních zahraničních výzkumů. Českou verzi SDO₆-Scale lze mít za dostatečně reliabilní, validní a vhodnou pro další výzkum na poli Teorie sociální dominance. Určitá omezení pro její použití lze spatřovat v nereprezentativnosti vzorku, na kterém byl výzkum proveden.

Klíčová slova:

Teorie sociální dominance, Sociálně dominantní orientace, Meziskupinové rozdíly, SDO-Scale.

Příloha č. 3: Cizojazyčný abstrakt diplomové práce

ABSTRACT OF THESIS

Title:	the Social Dominance Theory: conversion of the SDO-Scale method and its verification within Czech cultural context.
Author:	Bc. Jiří Loučný
Supervisor:	PhDr. Jan Šmahaj, PhD.
Pages/characters:	93 p., 151365 characters
Appendices:	6
References:	95

Summary:

The thesis presents the Social Dominance Theory and Czech adaptation of its crucial method „Social Dominance Orientation Scale“ (SDO-Scale). The theoretical part of the thesis brings an overview of previous research findings in a field of social psychology, as a base for the Social Dominance Theory postulates. The author explains the key hypothesis of the Social Dominance Theory, and describes a construct of the „Social Dominance Orientation“ (SDO) variable and the related research tool „Social Dominance Orientation Scale“ (SDO-Scale).

The main goal of the thesis is to evaluate psychometric attributes of the Czech version of the SDO-Scale and to compare it with its original version. Research was made on a group of 205 volunteers, who filled in a web-based form containing the SDO-Scale and several sociodemographic data items. The test reliability was measured by Cronbach α as an internal consistency of the method. Validity was measured by statistical testing of several Social Dominance Theory hypotheses. The final findings are in agreement with the original foreign findings. The Czech version of the SDO-Scale is reliable, valid and suitable for research use in the field of Social Dominance Theory. Limitations of the method are discussed.

Keywords:

Social Dominance Theory, Social Dominance Orientation, intergroup inequalities, SDO-Scale.

Příloha č. 4: originální anglická verze dotazníku SDO₆ Scale
(převzato dle Sidanius J., Pratto F., & Levin S. 2006)

SDO₆ Scale

INSTRUCTIONS

Below are a series of statements with which you may either agree or disagree. For each statement, please indicate the degree of your agreement\disagreement by circling the appropriate number from '1' to '7'. Once again, remember that your first responses are usually the most accurate.

	Strongly Disagree Disapprove						Strongly Agree/ Favor
1. Some groups of people are just more worthy than others	1	2	3	4	5	6	7
2. In getting what your group wants, it is sometimes necessary to use force against other groups	1	2	3	4	5	6	7
3. It's OK if some groups have more of a chance in life than others	1	2	3	4	5	6	7
4. To get ahead in life, it is sometimes necessary to step on other groups	1	2	3	4	5	6	7
5. If certain groups of people stayed in their place, we would have fewer problems	1	2	3	4	5	6	7
6. It's probably a good thing that certain groups are at the top and other groups are at the bottom	1	2	3	4	5	6	7
7. Inferior groups should stay in their place	1	2	3	4	5	6	7
8. Sometimes other groups must be kept in their place.....	1	2	3	4	5	6	7
9. It would be good if all groups could be equal	1	2	3	4	5	6	7
10. Group equality should be our ideal	1	2	3	4	5	6	7
11. All groups should be given an equal chance in life.....	1	2	3	4	5	6	7
12. We should do what we can to equalize conditions for different groups	1	2	3	4	5	6	7
13. We should increase social equality.....	1	2	3	4	5	6	7
14. We would have fewer problems if we treated different groups more equally	1	2	3	4	5	6	7
15. We should strive to make incomes more equal	1	2	3	4	5	6	7
16. No one group should dominate in society	1	2	3	4	5	6	7

Note to users: Items 9 – 16 should be reverse coded. The reverse coded items are usually intermixed with the non-recorded items.

Příloha č. 5: česká verze SDO₆-Scale (Loučný, 2013)

SDO₆ - Scale

Návod k vyplnění:

Níže jsou uvedena tvrzení, se kterými můžete buď souhlasit, nebo nesouhlasit. Označte prosím u každého tvrzení zakroužkováním míru svého souhlasu/či nesouhlasu na stupnici od 1 do 7. Mějte na paměti, že nejpřesnější bývá to, co vás napadne jako první odpověď. Pod pojmem „skupiny“ se v dotazníku rozumí obecně „skupiny lidí“ tak, jak je v daných souvislostech vnímáte vy sami.

	Rozhodně nesouhlasím/ neschvaluji						Rozhodně souhlasím/ schvaluji
1. Některé skupiny lidí jsou prostě lepší než jiné.	1	2	3	4	5	6	7
2. Aby Vaše skupina získala co chce, je občas nutné užít síly vůči jiným skupinám.	1	2	3	4	5	6	7
3. Je v pořádku, když některé skupiny mají více příležitostí v životě než jiné.	1	2	3	4	5	6	7
4. K tomu, abychom se prosadili v životě, je občas nutné „vyšplhat po zádech“ jiných skupin.	1	2	3	4	5	6	7
5. Pokud by určité skupiny lidí zůstaly na svém místě, měli bychom méně problémů.	1	2	3	4	5	6	7
6. Nejspíš je dobře, že některé skupiny lidí jsou na vrcholu a jiné dole.	1	2	3	4	5	6	7
7. Podřadné skupiny by měly zůstat na svém místě.	1	2	3	4	5	6	7
8. Někdy musí být jiné skupiny drženy na jejich místě.	1	2	3	4	5	6	7
9. Bylo by dobré, kdyby si všechny skupiny mohly být rovné.	1	2	3	4	5	6	7
10. Za ideální stav bychom měli považovat rovnost skupin.	1	2	3	4	5	6	7
11. Všem skupinám by v životě měla být poskytnuta stejná šance.	1	2	3	4	5	6	7
12. Měli bychom udělat vše, čeho jsme schopni, aby bychom vyrovnali podmínky pro všechny skupiny.	1	2	3	4	5	6	7
13. Měli bychom zvyšovat sociální rovnost.	1	2	3	4	5	6	7
14. Měli bychom méně problémů, pokud bychom se k rozdílným skupinám chovali více stejně.	1	2	3	4	5	6	7
15. Měli bychom usilovat o více rovnocenné příjmy.	1	2	3	4	5	6	7
16. Žádná skupina by neměla dominovat společnosti.	1	2	3	4	5	6	7

Poznámka pro výzkumníka: Položky 9-16 je třeba vyhodnocovat v opačném smyslu než položky 1-8. Všechny otázky se při použití dotazníku náhodně seřadí tak, aby byly obě skupiny uvedených položek smíšené.

Příloha č. 6: Matice interkorelací položek SDO₆-Scale

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	1,00															
2	0,14	1,00														
3	0,28	0,16	1,00													
4	0,20	0,43	0,21	1,00												
5	0,33	0,12	0,11	0,26	1,00											
6	0,31	0,12	0,48	0,20	0,15	1,00										
7	0,25	0,10	0,25	0,19	0,42	0,25	1,00									
8	0,85	0,12	0,25	0,17	0,31	0,23	0,28	1,00								
9	0,32	0,03	0,31	-0,02	0,18	0,39	0,31	0,33	1,00							
10	0,28	0,02	0,34	0,04	0,16	0,25	0,20	0,29	0,62	1,00						
11	0,24	0,13	0,36	0,12	0,24	0,24	0,41	0,28	0,53	0,41	1,00					
12	0,35	0,12	0,45	0,15	0,24	0,43	0,22	0,32	0,55	0,58	0,43	1,00				
13	0,26	0,03	0,35	0,06	0,18	0,33	0,40	0,24	0,62	0,48	0,51	0,56	1,00			
14	0,19	0,07	0,10	0,20	0,13	0,15	0,07	0,16	0,23	0,16	0,20	0,21	0,22	1,00		
15	0,22	-0,03	0,29	-0,05	0,01	0,24	0,15	0,22	0,45	0,48	0,27	0,50	0,57	0,07	1,00	
16	0,30	0,03	0,32	0,09	0,11	0,38	0,27	0,29	0,32	0,36	0,25	0,47	0,43	0,00	0,40	1,00